

ISSN 1302-3519

ÇALIŞMA ORTAMI

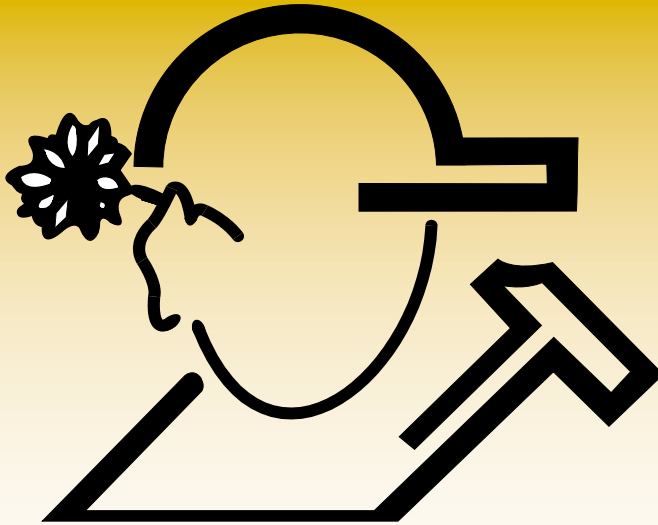
Üç Ayda Bir Çıkar / Sayı: 167

Ocak - Şubat - Mart 2021

İŞÇİ SAĞLIĞI
İŞ GÜVENLİĞİ
ERGONOMİ
İŞ HİJYENİ
ÇEVRE
TOPLUM ÖRGÜTÇÜLÜĞÜ
ÇOCUK EMEĞİ
KADIN
SOSYAL POLİTİKA
NÜFUS
SOSYAL HEKİMLİK

www.fisek.org.tr

Bu bir HAKEMLİ dergidir.

*Çalışan Çocuklara "Vefa Borcu"nuza
Ödemek İster misiniz?*

/ fisekenstitusu

Fisek Enstitüsü'nün 38. Yılı
Çalışma Ortamı'nın 28. Yılı

Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Öykü Yarışması Sonuçları

Vakfımız tarafından bu yıl ilk kez düzenlenen çalışan çocuklar konulu öykü yarışması sona erdi. 425 öykünün katıldığı yarışmada, Seçici Kurulun yaptığı değerlendirme sonucunda Figen Koşar'ın "Mecburiyet'te Kaç Mevsim" öyküsü birincilik, Bayram Sevinç'in "Küçük Ev" öyküsü ikincilik ve Nurdan Atay'ın "Gölgeler Sessizdir" öyküsü üçüncülük ödülüne değer bulundu.

Yarışmamıza yapılan 425 başvurunun 56'sını ortaokul ve lise öğrencilerinin öyküleri oluşturdu. Çocuklarımızın yarışmaya gösterdiği ilgi karşısında vakfımız, daha önce duyurduğumuz ödüller dışında bir de Özendirme Ödülü verilmesine karar verdi. Bu kapsamda ortaokul ve lise öğrencilerinin öyküleri arasından yapılan değer-

lendirmede, Ekin Eryılmaz'ın "Mevsimsiz Göç" öyküsü ile Elif Yavaş'ın "Duvar" öyküsü ödüle değer bulundu.

Yarışmamıza birbirinden değerli öyküleri ile katkıda bulunan tüm katılımcılarımıza ve öykülerin değerlendirilmesi sürecindeki emekleri için seçici kurulumuza teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Öykü Yarışması Ödülleri – 2021

Birincilik Ödülü: Mecburiyet'te Kaç Mevsim (Figen Koşar)

İkincilik Ödülü: Küçük Ev (Bayram Sevinç)

Üçüncülük Ödülü: Gölgeler Sessizdir (Nurdan Atay)

Özendirme Ödülü: Mevsimsiz Göç (Ekin Eryılmaz)

Özendirme Ödülü: Duvar (Elif Yavaş)

Çocuğun İnsan Hakları Ödülü Sahipleri Belli Oldu

Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi olarak 2012 yılından bugüne düzenli olarak verdiğimiz Çocuğun İnsan Hakları Ödülü'nün sahipleri belli oldu. Bu yıl Cumhuriyet Gazetesi'nden Olcay Büyüktaş ve Evrensel Gazetesi'nden Halil Sancar yaptıkları haberlerle ödüle değer bulundu.

Cumhuriyet Gazetesi'nden Olcay Büyüktaş, haber ve yazılarında sosyal ve sendikal haklara ve emekçilerin çalışma yaşamındaki sorunlarına geniş yer vermesi ve Covid salgınının artan yoksulluk, bozulan eğitim sistemi nedeniyle çocuk işçiliğinde artışa yol açtığını ve salgının eğitim - öğretim üzerindeki etkilerinin yalnızca bugünle sınırlı kalmadığını ILO ve UNICEF raporlarından hareketle ortaya koyduğu "Okula Değil İşe", "Yalnız Gençler Değil Gelecek de Risk Altında" başlıklı haberleri için ödüle değer bulundu.

PROF. DR. GÜRHAN FİŞEK SOSYAL POLİTİKA MAKALE YARIŞMASI

İşçi sağlığı iş güvenliği ve sosyal politika alanlarındaki öncü çalışmaların sahibi hocamız Prof. Dr. Gürhan Fişek adına düzenlediğimiz Prof. Dr. Gürhan Fişek Sosyal Politika Makale Ödülü sonuçları belli oldu. Seçici Kurulumuz yaptığı değerlendirme sonucunda, yüksek lisans düzeyinde Zafer Kacar ve Fevzi Serhat Varol'un "Kalafa Sistemi Kapsamında Körfez İşbirliği Ülkeleri: Suudi Arabistan'a Göç Örneği" başlıklı makaleyi özgüye değer buldu.

Dizginlenemeyen Covid salgını yüz binlerce çocuğu işçiliğe sürükleyecek

OKULA DEĞİL İŞE

Yoksulluğa eklenen salgın, yüz binlerce çocuğu tarımda, sanayide ya da sokakta çalışmaya itecek. Uzaktan eğitime erişemeyen çocuklar için ciddi risk var.

Küresel olarak 20 yılda 94 milyon dışış sağlanan çocuk işçiliğinin yeniden artarak belirlirirken Türkiye'de de yapılan araştırmalar artış olduğunu ortaya koyuyor.

Buzdağının görünen yüzü

- ILO, 14 yaşını bitirmiş 15 yaşın altındaki ve 180 milyon tanımlanan 22 yaşın altındaki çocuk işçisi olduğunu açıkladı. Bu oran Türkiye için %1,5'tir.
- Bu tozuna göre, salgın nedeniyle dünya çapında 320 milyon çocuk işçiliğe itilebilir.
- Küresel olarak 2012-2020 yılları arasında 94 milyon çocuk işçisi çıkarıldı. Ancak, COVID-19 salgını nedeniyle bu oran artarak 100 milyon olabilir.
- Türkiye'de 2019 yılında 100 bin çocuk işçisi olduğu tahmin ediliyor.
- Küresel olarak 2012-2020 yılları arasında 94 milyon çocuk işçisi çıkarıldı. Ancak, COVID-19 salgını nedeniyle bu oran artarak 100 milyon olabilir.
- Türkiye'de 2019 yılında 100 bin çocuk işçisi olduğu tahmin ediliyor.

1 milyar öğrenci
Okulların kapatılması küresel salgın esnasında çocuk işçiliğinin kullanılmasına dair kamular yaygınlaşmaya başladı. Okulların kapanmasıyla birlikte 1 milyar aşkın öğrenci işsiz kaldı. Diğer yandan, okulların yeniden açılması, birçok aile için çocukların okula gitmelerine engel olabilir. Bunun sonucunda, daha fazla çocuk, sömür ve tehlike içeren işlere girerek zorunlu çalışabilir. Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri daha da derinleşebilir. Özellikle kız çocukların tarım ve ev içi hizmetlerinde sömürleri daha açık hale gelebilir.

Daha dramatik
Türkiye'deki durum hakkında yapılan araştırmalar, salgından önce bile...

Sağlık Nerede? (1)

A.Gürhan FİŞEK (*)

Sağlıkta en zor ve en pahalı dönemi yaşamaktayız. Dr.Refik Saydam, Dr.Nusret H.Fişek ve daha nice toplum hekimliğine gönül verenler bugünlere gelmeyelim diye çok uğraştılar. Ne yazık ki, sağlığın ticari bir araç olduğunu düşünenler, bugün daha baskın çıktı.

Gözlerini para bürümüş olan sermaye sahipleri, “insan sağlığı çok önemli (!)” diyorlardı. Bu iki yüzlülüğün bir örneğiydi. Nitekim, hastaların sırtından büyük paralar kazandılar. Kazanç hanesine yazılan sağlık harcamalarının büyük bölümünü Sosyal Güvenlik Kurumu’na (ve onun sırtını dayadığı Devlet Hazinesi’ne) yükledikleri için, halk bu yükü daha az hissediyor.

Ama gözü doymazlık, sağlıkta eşitsizlikleri daha da artırıyor. Sosyal Güvenlik Kurumu’nun aldığı önlemlerle, artan katkı payları ve ilaç bedelleriyle, halkın cebinden doğrudan para çıkmaya başladıkça, sağlıkta eşitsizlik de büyüyor.

Zenginler, sağlık için her türlü bedeli ödeyebilir; ama yoksullar öyle değil. Yoksulların, doğrudan sağlık harcamalarını ceplerinden ödemeleri beklendikçe, önce bankaların, sonra azrailin perçesine düşmekteler.

Dr.Nusret H.Fişek ve toplum hekimliğine gönül verenler, bugünleri görmeyelim diye çok uğraştılar. “Herkes sağ” onların temel hedefleriydi. Koruyucu hekimlik öncelikleriydi. Sağlık giderlerinin toplum tarafından (vergilerle) karşılanması istekleriydi.

Önce 12 Mart 1971 ve sonra 12 Eylül 1980 Askeri Darbeleri ile başlayan ve AKP iktidarı ile süren, toplumsal yıkım, sağlıkta da yıkıma yol açtı. Ülkenin kapılarını küreselleşme dalgasına tamamen açtı ve sağlıkta ticarileşme adına yapılabilecek ne varsa yaptı.

Halkın, güçsüzlüğü ve örgütsüzlüğü; sağlık alanında bilinçsiz oluşu ve oluşturulan “korku imparatorluğu”; sağlık çalışanlarının ve onları yetiştiren üniversitelerin mücadelelerinin zayıflığı ve yeni sağlık önderlerinin çıkmayıp, bizleri bugünlere taşıdı. Şimdi önümüzde “küreselleşme reçeteleri”, yaşama tutunmaya çalışıyoruz.

Bir zamanlar kendi aşısını yapan ülke, yüksek paralarla aşı ithal ediyor. Kendi ilacını yapan sosyal sigortalar, ithal ilaçlara büyük paralar ödüyor. Daha on yıl öncesine kadar yönetiminde oldukları kendi hastanelerine işçi ve aileleri, konuk olarak sırayla alınıyorlar.

En önemlisi, sağlık alanındaki gelişmelerin tek itici gücü “kâr” hırsı oldu. Artık sağlık çalışanlarının söz hakkı yok; hizmetin itici gücü olamıyorlar.

Sağlıkta yeni bir sosyalizasyon süreci gerekiyor. Bunun için, toplumsal dayanışmaya inananların, geçmişte olduğu gibi, güçlerini ve ülkülerini birleştirerek mücadele etmeleri gerek.

“Kazaları ve hastalıkları önleyelim ki, hastaneler boş kalsın.”

“Yoksulluğu ve işsizliği önleyelim ki, insanlar hastalanmasın.”

“Barışı sağlayalım ki, insanlar canlarını yitirmesin.”

(1) www.gurhan.fisek.net/saglik-nerede/

Yazar: A. Gürhan Fişek (Tarih: 24.11.2015)

* Prof.Dr.

İşin Yapıldığı Yere Gidiş Geliş Sırasında Olan İş Kazaları

Mustafa TAŞYÜREK (*)
mtasyurek@gmail.com

İşyerinde Sağlık ve Güvenlikten Kim Sorumludur?
Basitçe söylemek gerekirse, **herkes** işyerinde sağlık ve güvenlikten sorumludur⁽¹⁾.

İşyeri neresi olursa olsun, her zaman sağlık ve güvenlik riskleri söz konusudur. Bununla birlikte, bazı işler, örneğin hidroelektrik santralleri (HES), rüzgar elektrik santralleri (RES) gibi, çoğu kez yerleşim yerlerinden uzak ve genellikle köy yollarından gidilen yerlerin, farklı iş ve işyeri tehlikesi vardır. İşverenlerin, yasa gereği, çalışanları ve **sahadaki üçüncü taraflar** (Ör: yükleniciler, **iş sağlığı ve güvenliği profesyonelleri**, ziyaretçiler, kamu görevlileri vb.) için tehlikelerden arındırılmış bir işyeri oluşturmaları gerekmektedir. Ancak iş yerinde güvenlik, iş kazalarını önleme açısından sadece bir işverenin sorumluluğu değildir. Farklı roller, farklı sağlık ve güvenlik görevlerinin yerine getirilmesini gerektirir. Bu bağlamda işyeri yöneticileri, amirleri ve diğer çalışanların da yükümlülükleri vardır⁽¹⁾.

İş güvenliğinde ya da iş kazalarını önlemede, başka kurum ya da kişilerin de sorumluluğu/yükümlülüğü olamaz mı?

KUTU 1

İş kazası;

Sigortalıların, işverence sağlanan **bir taşıtla işin yapıldığı yere gidiş geliş sırasında**, meydana gelen ve sigortalıyı hemen veya sonradan bedenen ya da ruhen engelli hâle getiren **olaydır** [Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (SSGSS K) M.13/e].

İş kazası..., **üçüncü bir kişinin kusuru nedeniyle meydana gelmişse**, sigortalıya ve hak sahiplerine yapılan veya ileride yapılması gereken ödemeler ile bağlanan gelir....., zarara sebep olan üçüncü kişilere ve şayet kusuru varsa bunları çalıştıranlara **rücu edilir** [SSGSS K m.21].

İş kazalarını önlemeye yönelik tedbirler, geleneksel olarak kazalardan, ciddi olaylardan ve kazaya *ramak kala* lardan öğrenilen derslere dayanmaktadır. Her olayı araştırarak nedenlerini öğreniriz ve nedenleri hafifletmek veya ortadan kaldırmak için önlemler alabiliriz. Sorun, yeterince iyi teorilerin yokluğunda, önleme için tüm ilgili faktörleri ortaya çıkaracak inceleme/araştırma yöntemlerini geliştirememiş olmamızdır. Yerinde yapılacak uygun bir araştırma, kazaların nedenleri hakkında oldukça iyi bir resim verebilir⁽²⁾.

* Kim. Müh., İş Sağlığı+İşletme Yönetimi Bilim Uzmanı
Çalışma Bakanlığı Eski İş Güvenliği Müfettişi (1978-1985)
İş Güvenliği Uzmanı (A Sınıfı Sertifikalı)
Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Denetim Kurulu Üyesi

Örneğin; Tekirdağ Çorlu'da 8 Temmuz 2018'de yaşanan kazada yağış nedeniyle rayların altındaki toprak menfezin kayması sonucu 5 vagon devrildi. Kazada 25 kişi hayatını kaybetti, 317 kişi de yaralandı. Yetkililer(?) hakkında dava açıldı. Devam eden dava sürecinin 3. yılında (26 Şubat 2021) hazırlanan ek bilirkişi raporunda, güzergahtaki demiryolu hidrolik sanat yapıları ve akarsu yatak düzenlemesinin, **kaza sonrası iyileştirmeler dahil**, günümüz mühendislik hizmetine uygun olmadığı vurgulandı. Bu çerçevede, demiryolu altyapısı ve sanat yapılarında olağanüstü hava koşulları ile ilgili önlemleri almayan ve meteorolojik durum ile gerekli koordinasyonu sağlamayan **TCDD Genel Müdürlüğü Ar-Ge Birimi, Merkez ve 1. Bölge Demiryolu Emniyet ve Risk Yönetimi müdürlüklerinin asli kusurlu olduğu** vurgulandı. Ayrıca **demiryolu altyapısını yenilemelere uygun hale getirmeyenler, yeterli yol ve geçit kontrol memuru istihdam etmeyenlerin de asli kusurlu olduğu** belirtildi⁽³⁾.

İş kazalarını önlemek mümkündür.

Kazaların nedenlerinin anlaşılabilmesi durumunda kazaların önlenmesi son derece zordur. Kaza nedenelliğine ilişkin bir tahmin teorisi geliştirmek için birçok girişimde bulunulmuş ancak şimdiye kadar hiçbir evrensel olarak kabul edilmemiştir. Farklı bilim ve mühendislik alanlarından araştırmacılar, kazalara neden olan faktörleri belirlemeye, izole etmeye ve nihayetinde ortadan kaldırmaya yardımcı olacak bir kaza nedenselliği teorisi geliştirmeye çalışıyorlar.

"**Kaza Nedeni Teorileri**"nin herhalde en başında geleni "**domino teorisi**"dir. Ülkemizde bu teori, çoğu kez işveren, işyeri yönetimi hatta iş sağlığı ve güvenliği politikalarını oluşturan, uygulayan ve denetleyen kamu görevlileri tarafından da "genellikle" benimsenmiştir.

Domino teorisini geliştiren WH Heinrich'e (1931) göre, tüm kazaların % 88'i insanların (*işyerindeki işçilerin!*) güvenli olmayan eylemlerinden/hareketlerinden, % 10'unun işyerinin güvenli olmayan durumlarından/koşullarından ve % 2'si "Tanrı'nın eylemlerinden" kaynaklanmaktadır. Her faktörün bir sonraki adımı üst üste dizilmiş dominoları devirecek şekilde harekete geçireceği "beş faktörlü bir kaza dizisi" önerdi. Kaza faktörlerinin sıralaması aşağıdaki gibidir:

1. soy ve sosyal çevre
2. işçi hatası
3. **mekanik ve fiziksel tehlike ile birlikte güvenli olmayan hareket**
4. kaza
5. hasar veya yaralanma.

Sıradaki tek bir domino taşının kaldırılmasının devrilme sırasını kesintiye uğratması gibi, Heinrich, faktörlerden birinin kaldırılmasının (*özellikle* 3. sıradakinin) kazayı ve sonuçta ortaya çıkan hasar veya yaralanmayı önleyeceğini öne sürdü⁽⁴⁾.

CİDDİ OLAY 1

Yazılı ve görsel basında çıkan haberlere göre; Çanakkale'nin Ayvacık İlçesi'ne bağlı Kırca köyündeki rüzgar enerji santrali'nde iş güvenliği uzmanı (İGU) olarak çalışan Mürsel Meracıoğlu (40) ile yardımcı hizmetlerde çalışan Filiz Soydoğan Çiçek (50), 27 Ocak 2021 (Çarşamba) sabahı işe gitmek üzere ilçe merkezinden otomobille yola çıktı. Otomobil, saat 07:45 sıralarında, **Ayvacık Barajı yanından geçen toprak yola geldiğinde, taşan baraj suyuna kapılarak kayboldu.** Mürsel Meracıoğlu, son bir hamleyle cep telefonundan 112 Acil Çağrı Merkezi'ni arayıp yardım istedi. 12 saniye süren görüşmenin ardından telefona ulaşamadı. İhbar üzerine bölgeye giden Ayvacık İlçe Jandarma Komutanlığı ekibindeki 2 asker, baraj suyu içinde, ışıkları yanan bir araç gördüğünü bildirdi. Ayrıca kiralık olan aracın, GPS cihazından konumunun gölet olarak tespit edildiği belirtildi^(5,6).

Barajda başlatılan arama çalışmalarının ikinci gününde Filiz Soydoğan Çiçek'in cansız bedenine ulaşıldı. 3'üncü günde yapılan arama çalışmalarında ise, Mürsel Meracıoğlu'nun kullandığı araç, baraj göleti içinde bulunarak, karaya çıkarıldı. Ekipler tarafından bulunan otomobilin arka ve yan camının kırık olduğu görüldü^(7,8).

Resim 1 – İş güvenliği uzmanının kullandığı otomobil⁽¹¹⁾.

Aracın içerisinde olmadığı belirlenen Mürsel Meracıoğlu'nun cansız bedeni kazadan 8 gün sonra (03.02.2021 günü, 10:30), aracın bulunduğu yerin 50 metre yakınında dalgıçlar tarafından (Jandarmanın eğitilmiş köpeklerinin yardımıyla) bulunarak sudan çıkartıldı^(9,10).

İş güvenliği uzmanı Mürsel Meracıoğlu'nun sele kapılmadan saniyeler önce Whatsapp'tan iş arkadaşlarının olduğu gruba İngilizce sesli mesaj gönderdiği, "Köy yolundan kimse gelmemeli çünkü sel var" diyerek kaybolmadan önce iş arkadaşlarını uyardığı ortaya çıktı^(11,12).

Resim 2 - İş Güvenliği Uzmanının kullandığı yolun su ile kaplanmış sonu⁽¹³⁾

Resim 3 - Kazanın olduğu bölgenin uzaydan çekilmiş bir görüntüsü

Resimlere bakıldığında HES ve barajı (su yapısı) yapılmadan önce kullanılan ve yeni yola göre daha kısa olan yolların, biriken/tutulan suyun seviyesine göre zaman zaman su altında kalmış olabileceği, su seviyesinin azaldığı zamanlarda da kullanılmaya devam edilmiş (Resim 2 ve 3'e göre) gibi görülüyor.

Büyük bir olasılıkla kazada İGU bu yolu defalarca kullanmış da olabilir.

İş güvenliği uzmanı Mürsel Meracıoğlu ile yardımcı hizmetlerde çalışan Filiz Soydoğan Çiçek'in yaşamını yitirdiği kaza işverence sağlanan bir taşıtla **işin yapıldığı yere gidiş sırasında meydana gelen bir iş kazasıdır.**

Resim 4 – Devlet Su İşleri (DSİ) ve HES işleticinin güvenlik uyarı levhaları⁽¹²⁾

Bu iş kazasında kim ya da kimler, hangi kurum veya kuruluşlar kusurludur?

Bu sorunun yanıtını tam olarak elbette/herhalde Türk yargısı verecektir.

Kazaların Yapısı

Kazaların meydana geldiği ve önlenilebileceği inancı, kazaların meydana gelmesini kolaylaştırması muhtemel faktörleri incelememizi zorunlu kılar. Bu tür faktörler incelenerek kazaların temel nedenlerini ortadan kaldırmak ve tekrarını önlemek için gerekli adımlar atılabilir^(2,4).

CİDDİ OLAY 2

Adıyaman- Çalikhhan - Malatya Karayolu Bulam Mevkiinde, Bulam çayı üzerinde bulunan bir HES'de çalışan operatörler, 23 Ekim 2010 günü saat 23:00'de yağmurlu bir gecede HES'i devlet karayoluna bağlayan yoldan, karayoluna çıkmalarına az bir mesafe kala, karayolunun üzerindeki yamaçtan gelen bir kaya parçası, hareket halindeki aracın arka tekerlerinin üst çamurluğuna çarparak aracın bagajına düştü. Aracı süren santral operatörü iki - üç saniye ile yaşamını korudu.

Kaza "ramak kala"ya örnek verilebilecek ciddi bir olay olarak değerlendirildi.

Ciddi olay araştırma raporunda yanıtı aranan/aranacak olan soru: Böyle bir kazanın tekrarını önlemek için (kısaca) kim(ler), ne(ler) yapılmalıdır?

Resim 5, 6 – Aracın bagajına kayanın düştüğü yer (14.10.2010, 23:00)

Resim 7,8 – Ramak kala olayının yaşandığı yerin gündüz çekilen fotoğrafları

İşverenin (ilgili HES yönetiminin), İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununa göre; çalışanların "işle ilgili" sağlık ve güvenliğini sağlamak için risk değerlendirmesi yapması, her türlü tedbiri alması yükümlülüğü vardır.

Yukarıda anılan yaşanmış "ramak kala"da/"ciddi olay"da, devlet karayolunun üzerindeki yamaçtan, hava durumuna göre, sürekli karayoluna düşen kayalara karşı ne yapabilir? Karayolları yönetiminin de risk değerlendirmesi yapması ve gerekli önlemleri alması gerekmez mi?

CİDDİ OLAY 3

Trabzon'un Araklı ilçesinde meydana gelen **trafik kazasında** 2 kişi öldü. Yazılı basın olayı 24 Haziran 2008 günü bu başlıkla duyurdu.

Kazada, Karadere üzerinde yapımı süren HES inşaatında görevli inşaat mühendisi O. H. (26), "su yapıları inşaatında günlük beton dökme işini tamamladıktan sonra", o sırada yanında olan hidrojeoloji mühendisi arkadaşı H.G.K.(29) ile birlikte 23 Haziran 2008 günü gece saat 22:00 sıralarında şantiye dönüşü, **Araklı-Bayburt devlet karayolunun** 45. kilometresi Dağbaşı Pazarcık mevki Tilkebeli Geçidi'nde, "**tedbirsizlik ve dikkatsizlik ile yolun micirli olması sonucu**" kullandıkları aracın (Lada jeep) direksiyon hakimiyetini kaybederek 150 metrelik uçuşuma yuvarlandı(lar) bilgisi haber ajanlarınınca servis edildi .

Resim 9 – Uçurumdan yaklaşık 150 m derinlikteki dereye yuvarlanan jeeptin durumu^(15,M.T.)

23 Haziran 2008, gece 22:00 sıralarında meydana gelen kazadan yaklaşık 36 saat sonra olay yerinde yapılan inceleme ve araştırmada; kazazedelerin bilinmeyen (saptanamayan) bir nedenle yolun soluna geçtikleri, araçlarını uçuruma yuvarlanmaktan kurtarabilmek için çaba sarf ettikleri, yol kenarındaki çamurlu araç izinden anlaşılmaktadır (Bkz: Resim 10,11).

Resim 10 - Aracın, şantiyeye geliş istikametine doğru (Araklı yönü) yolun sol tarafına geçtiği yerde, uçurum kenarındaki teker izleri.

Resim 11 - Araklı Bayburt Devlet Karayolunda iki mühendisin uçuruma yuvarlandığı yol ve yer.

Kazadan kısa süre önce şantiye şefi aynı yolu kullanarak su yapısı beton dökme sahasından yaklaşık 15 km uzaklıkta bulunan konakladıkları şantiye sahasına (yerine) döndüğü belirtilmiştir.

İki genç mühendis neden yolun sol (**ters**) tarafına geçtiler?

Olayın oluş anını gören kimse olmadığı için, bu sorunun kesin yanıtı bilinmemektedir.

Acaba karşılarına geyik, ayı, ceylan, dağ keçisi, tilki gibi bir yaban hayvanı mı çıktı? Yolun sol tarafındaki gevşek zeminli yamaçtan taşlar, kayalar mı yuvarlanıyordu? Araçta teker patlaması/yırılması gibi teknik bir arıza mı oldu? Yol durumuna göre gecenin o saatinde araç hızlı mı sürülüyordu? Sürücünün telefonla konuşma yapması, aşırı yorgunluk gibi bir nedenle dikkati mi dağıldı?

Benzer, kesin olarak yanıtlanamayacak birçok “neden, neden” sorusu sorulabilir.

Ne olsaydı bu vahim kaza olmayabilirdi?

Resimlere dikkatli baktıktan sonra hemen hemen herkesin aklına gelen ilk güvenlik önlemi: Karayollarına ait bu yolun kenarında “**bariyer**” olsaydı, çok büyük olasılıkla belki aracın kaportasında hafif sıyrıkla atlatılacak bir araç kazası olacaktı.

Kazanın olduğu yer ve bölgeye bariyer yapıldı mı?

Kazadan 6 yıl sonra, 01.09.2014 tarihinde iki mühendisin araçlarının uçuruma yuvarlandığı yerden çekilen (Bkz: Resim 12) resimden de anlaşıldığı gibi, stabilize durumdaki yolun asfaltlanmış ya da asfaltının yenilenmiş ve yol kenarına, uçurum tarafına karayolları standartlarına uygun bariyer çekilmiş olduğu görülmektedir.

Kazadan 6 yıl sonra da olsa ilk akla gelen önlem olan bariyer yapılmıştır.

Aynı yerde 26.08.2015 tarihinde çekilen bir başka fotoğraftan da (Bkz: Resmi 13) anlaşılacağı üzere, hemen hemen aracın uçuruma yuvarlandığı yerin olduğu yere yamaçtan yuvarlanan bir kaya gelmiş ve bariyere çarptığı yeri kırmıştır.

Eğer kaza yamaçtan yuvarlanan kaya/taş parçalarından kaçmak için yapılan manevra sırasında olmuş ise, tehlike (fotoğrafın çekildiği tarihte) hala devam etmektedir.

Resim 12 ve 13- 01.09.2014 ve 26.08.2015 tarihlerinde çekilen mühendisler O.H. ve H.G.H'nin kaza geçirdiği yerde alınan önlem

DAHA NE YAPILABİLİR?

Yukarıda birer örnek olay olarak özetlenen, dramatik ciddi olayların/kazaların meydana geldiği yerlerin/yolların sahibi "Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü" ve "Karayolları Genel Müdürlüğü"dür ve bunların çalışanları da buraları kullanmaktadır. **Anılan bu kuruluşlar İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununa göre (m.3) birer "işveren", yöneticileri de "işveren vekilleridir.**

Yasal olarak işveren veya iş veren vekilleri; (*en azından kendi*) çalışanlarının işle ilgili sağlık ve güvenliğini sağlamakla yükümlü olup bu çerçevede;.. her türlü tedbirin alınması, ..., sağlık ve güvenlik tedbirlerinin değişen şartlara uygun hale getirilmesi ve **mevcut durumun iyileştirilmesi için çalışmalar yapar.... Risk değerlendirmesi yapar veya yaptırır.**

Resim 14- Yamaçtan taş, kaya yuvarlanmasına karşı alınabilecek önlem örneği

Şehirlerarası bir devlet karayolunun taş/kaya düşme tehlikesinin olduğu yerlerin riskleri değerlendirildiğinde, bu tehlikelere karşı alınabilecek önlemlerden birini de herhalde çelik ağırlar yapmak, bariyerler oluşturmak olacaktır(r).

Kendi yetki ve sorumluluk alanlarındaki saha ve yerlerdeki temel güvenlik önlemlerini ilgili devlet kuruluşları zamanında almış olsalar, çok büyük olasılıkla "her biri birer mucize olan", saygı ile andığımız, o mühendisler ve diğer kişiler kaybedilmeyecekti.

ÖNERİLER

Kazaların kök nedenleri araştırıldığında, büyük çoğunluğunun yönetsel hatalardan kaynaklandığı görülmektedir.

İşyerleri yönetimleri ve yolların/sahaların (HES'lerin) asıl sahipleri olan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü ve Karayolları Genel Müdürlüğü, yönetimleri altındaki yerlerin risk değerlendirmesi ve acil durum planlarını, sahalar hakkında bilgi sahibi ve konularında yetkin ekiplere yaptırarak, belirlenen (Ör: *Engeller koymak, bariyerler yaptırmak, çelik ağırlar çekirmek uyarı işaretleri koymak gibi*) önlemleri "uygulanabilir makul süreler" içerisinde aldırması gerekmektedir.

Bir iş kazasını kamuoyuna duyurma görevini yerine getiren basın emekçilerinin W. H. Heinrich'in (1931) "domino teorisi"nde belirttiği ve Türkiye'de iş sağlığı ve güvenliği kültürüne yerleşen, "iş kazaların %88'i kişilerin (*kazazedelerin*) güvensiz davranışları, % 10'u da güvensiz durumlardan kaynaklanır" algısını pekiştirir ya da onaylar tarzda **"tedbirsizlik ve dikkatsizlik ile yolun micirli olması sonucu"** olan kaza, diye kanıtlanmamış sıfatları, tabirleri kullanmamaları daha uygun olmaz mı?

SONUÇ

İş kazaları önlenemez. "Sosyal bir hukuk devleti" olması gereken Türkiye'mizde **herkes**, başta devlet kuruluşları da, işyerlerinin (ör: HES, RES) yöneticileri ve çalışanları gibi üzerinde düşen yükümlülüğü (Ör: Teknik/Mühendislik önlemleri, denetim, eğitim vb.) **gereğince yerine getirebilirlerse**.

Kaynaklar

- 1-<https://www.xsplatforms.com/safety-at-work-everyones-responsibility/>
- 2- <http://www.ilocis.org/documents/chpt56e.htm>
- 3- <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/menfeszler-yetersiz-kontrol-memuru-az-6314486/> (Erişim:15 Mart 2021)
- 4- <https://www.iloencyclopaedia.org/part-viii-12633/accident-prevention/item/894-theory-of-accident-causes>
- 5- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bilim-kurulu-uyesinden-ankara-icin-onemli-uyari-41727614> (Erişim:15.03.2021)
- 6- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/canakkalede-baraj-suyunda-kaybolan-2-kisiyi-arama-calisma-devam-ediyor-41726440> (Erişim 15.03.2021)
- 7- <http://hatayinternetv.com/haber/is-guvenligi-uzmaninin-kullandigi-arac-suallindan-cikarildi-335140>
- 8- <https://www.haberimistanbul.com/haber/is-guvenligi-uzmaninin-kullandigi-arac-suallindan-cikarildi-54444>

9-<https://www.milliyet.com.tr/gundem/son-dakika-haberi-canakkalede-kaybolan-muhendisten-aci-haber-6422050> (Erişim:15.03.2021)..

10-<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/mavi-ve-negro-buldu-41732284> (Erişim: 15.03.2021)

11- <https://www.konyaaktuel.com.tr/koy-yolundan-kimse-gelmesin-sel-var/313500/> (Erişim 15.03.2021)

12- <https://www.bolgegundem.com/mursel-meracioglu-kimdir-mursel-meracioglu-bulundu-mu-oldu-mu-1423313h.htm> (Erişim:15.03.2021)

13- <https://www.haberler.com/canakkale-de-baraj-suyunda-kaybolan-2-kisiyi-arama-13893264-haberi/> (Erişim 14 Mart 2021)

14- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/trabzonda-trafik-kazasi-2-olu-9258981> (Erişim 15.03.2021)

15- <https://www.haber61.net/bolgeyel-genc-muhendislerin-aci-sonu-h19592.html> (Erişim:16.03.2021)

16- <https://www.haber61.net/bolgeyel-araklida-trafik-kazasi-2-olu-h19577.html> (Erişim 16.03.2021)

17- <http://vakfikebirhaberleri.blogspot.com/2008/07/trafik-canavar-mhendislerin-hayallerini.html> (Erişim 16.03.2021)

18- <https://www.ih.com.tr/haber-iki-genc-muhendisin-aci-sonu-26444/> (Erişim 14.03.2021)

19- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/trabzonda-trafik-kazasi-2-olu-9258981> (Erişim 14.03.2021)

diven kasasına dayandığı noktayı yaklaşık 1 m geçen, ¼ kurallına uygun dayanmış zeminde 75° açı yapacak şekilde) seyيار merdiven kullanılmamalı. 5. Basınçlı gaz tüpleri daima dik ve bağlı, vana/vaflı koruyucusu takılı olmalı. 6. Metal kesme işi kamyon kasasında değil, kıvrımların sığramasına karşı önlem alarak yerde yapılmalı. 7. Çalışanların tamamı baret, güvenlik gözlüğü, iş güvenliği ayakkabısı ve yüksek görünürlüklü yelek gibi kişisel koruyucu donanımlarını kullanmalı.

1. Çalışmaya başlamadan önce yapılacak işin risk değerlendirilmesi yapılmalı. 2. Çalışma öncesi, belediye trafik yetkililerinden izin alınmalı. 3. Şehir içinde yol üzerine park eden araca, başka araçların çarpma olasılığına karşı; her yönde, yüksek görünürlüklü yelekli işaretçiler konmalı. 4. Kamyon kenarında, kasa üzerine çıkmak için yapılmış uygun basamaklı merdiven yok ise, merdiven kullanılmamalı.

Ne yapılmalı?

İKİ DAKİKA DÜŞÜN > Sayfa 39'un yaniti

Meslek Hastalıklarının Tanılanmasında Geline Nokta

Yasemin BALCI (*)

Bu yazıda, ülkemizde meslek hastalıkları tanısı konulmasındaki güçlükler değerlendirilmiştir. İstatistik ve kayıtlardaki meslek hastalıkları sayı ve çeşitliliği de bunun göstergelerinden biridir.

1.05.2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun (SSGSSK) 14. maddesine göre; “*Meslek hastalığı, sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal engellilik halleridir. Sigortalının çalıştığı işten dolayı meslek hastalığına tutulduğunun; Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmet sunucuları tarafından usûlüne uygun olarak düzenlenen sağlık kurulu raporu ve dayanağı tıbbî belgelerin incelenmesi, Kurumca gerekli görüldüğü hallerde, işyerindeki çalışma şartlarını ve buna bağlı tıbbî sonuçlarını ortaya koyan denetim raporları ve gerekli diğer belgelerin incelenmesi, sonucu Kurum Sağlık Kurulu tarafından tespit edilmesi zorunludur.*”

Hangi hallerin meslek hastalığı sayılacağı, yönetmelikte düzenlenir denilmekle birlikte, hali hazırda SS Sağlık İşlemleri Tüzüğü ekindeki Meslek Hastalıkları Listesine göre tespit ve tayin edilmektedir. Listede ve/veya Yönetmelikte belirlenmiş hastalıklar dışında herhangi bir hastalığın meslek hastalığı sayılıp sayılmaması hususunda çıkabilecek uyuşmazlıklar, Sosyal Sigorta Yüksek Sağlık Kurulunca karara bağlanır.

Yükümlülük Süresi; bir hastalığın meslek hastalığı sayılabilmesi için o hastalığın yükümlülük süresi içerisinde meydana gelmiş olması gerekmektedir. Sigortalının meslek hastalığına sebep olan işinden fiilen ayrıldığı tarih ile meslek hastalığının meydana çıktığı tarih arasında geçen en uzun süreyi ifade eder.

Maruziyet Süresi; bazı durumlarda ise hastalığın meslek hastalığı olduğunun tespiti için kişinin o işte belirli bir süre hastalık yapıcı etkenlere maruz kalması gerekmektedir. Sigorta mevzuatının bir hastalığı meslek hastalığı olarak kabul etmesi için gerekli olan asgari etkilenme süresini ifade eder.

Maruziyet süresi dolmadan veya yükümlülük süresinden daha sonra, çalışılan işe bağlı meslek hastalığı olduğunun iddia edilmesi durumunda, kişiler, gerekli belgelerle Kuruma müracaat edebilirler. Herhangi bir meslek hastalığının klinik ve laboratuvar bulgularıyla belirlendiği ve işyerindeki inceleme sonunda meslek hastalığına yol açan etkenin tespit edildiği hallerde,

meslek hastalıkları listesindeki yükümlülük süresi aşılmış olsa bile, söz konusu hastalık Kurumun veya ilgilinin başvurusu üzerine Sosyal Sigorta Yüksek Sağlık Kurulunun onayı ile meslek hastalığı sayılabilir.

İş kazası ve meslek hastalığı durumunda, 5510 sayılı SSGSSK'na göre sigortalıya, kısa ve uzun vadeli sigorta kolları kapsamında, geçici iş göremezlik süresince günlük geçici iş göremezlik ödeneği, sürekli iş göremezlik geliri, ölen sigortalının hak sahiplerine destekten yoksun kalma geliri, malullük aylığı vb. verilmesi gereken haklar vardır. Çalışanların tüm bu haklardan yararlanabilmeleri için öncelikle meslek hastalığı tanısının konulabilmesi gereklidir. Ne var ki, ülkemizde nüfus giderek artarken, beklenenin tersine meslek hastalıkları tanısı giderek azalmaktadır.

İş kazası ve meslek hastalığı dinamikleri farklıdır. İş kazası, anlık bir olay iken meslek hastalığı, bir süreç içermektedir. Yukarıda kaydedilen yasal tanımından da anlaşıldığı gibi, meslek hastalığının işin yürütüm şartları yüzünden süreğen ve tekrarlanan bir sebeple ortaya çıkması söz konusudur. Bu nedenle çalışan bir kişide, meslek hastalığı bulguları olmasına rağmen, tanı konulamaması;

- İşin yürütüm şartlarının değişmemesi/değiştirilememesi,
- O kişinin hastalığının ağırlaşması ve tedavi olanaklarının güçleşmesi, dolayısıyla tedavi maliyetinin artması,
- Aynı işyerinde çalışan diğer kişilerin de meslek hastalığı riski altında olması,
- Dolayısıyla sadece tanı konulamayan çalışan değil, birden fazla çalışanın erken yaşta sağlığını kaybetmesi, iş verimliliğinin düşmesi,
- Bakmakla sorumlu olduğu/bakım ortaklığında bulunduğu aile üyelerinin destekten yoksun kalması,
- İşverenlerin ve sosyal güvenlik kurumlarının ödemeleri gereken mali yükün artması demektir. Bunlar ilk akla gelen sonuçlar olup liste daha da uzatılabilir.

Özetle tanısı konulamayan bir meslek hastalığı, sadece o kişiyi değil, domino taşlarının yıkılması gibi tüm toplumu ilgilendiren, toplum sağlığı sorunlarından biridir.

ÜLKEMİZDE MESLEK HASTALIĞI İSTATİSTİKLERİ

Ülkemizde meslek hastalığı istatistikleri Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından yayınlanmaktadır

(*) Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Adli Tıp AD.

(1-3). SGK İstatistikleri tüm çalışanları kapsamamaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumu kapsamında 4/(a), 4/(b) ve 4/(c) olarak adlandırılan 3 tür sigortalı mevcuttur. 5510 Sayılı Kanunun 4 üncü maddesine göre; 4/(a), hizmet akdi ile bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılan sigortalıları; 4/(b), köy ve mahalle muhtarları ile hizmet akdine bağlı olmaksızın kendi adına ve hesabına bağımsız çalışan sigortalıları; 4/(c), kamu idarelerinde çalışan sigortalıları ifade etmektedir. Bunların da alt grupları olup hepsi meslek hastalıkları istatistiklerine yansımamaktadır. Meslek hastalığı istatistikleri, 4/a-1 ve 4/b-1 grubunda yer alanları kapsamaktadır. Öyle ki, SGK 2019 verilerine göre, aktif sigortalı sayısı ile meslek hastalığı istatistiklerine girenlerin dağılımı Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1: Sigortalı gruplarına göre, meslek hastalığı istatistiklerine dâhil olanların dağılımı (2019)

Aktif sigortalı sayısı	Meslek hastalığı istatistiğine giren	İstatistik dışı kalan	Toplam
4-a kapsamında aktif sigortalı	14.314.313	1.695.689	16.010.002
4-b kapsamında aktif sigortalı	2.758.067	130.087	2.888.154
4-c kapsamında aktif sigortalı	-	3.102.808	3.102.808
TOPLAM	17.072.380	4.928.584 (%22.4)	22.000.964

Görüldüğü gibi meslek hastalığı istatistikleri, sigortalıların dörtte birine yakınına zaten kapsamaktadır. Kayıt dışı çalışanlar ise sistemin tamamen dışındadır. Sosyal Haklar Derneği'nin raporunda, SGK verilerinde yer alan aktif sigortalıların, aktif çalışanların yaklaşık olarak 2/3'ünü oluşturduğu kaydedilmiştir (4). Ayrıca SGK verileri, kamu çalışanlarının (4-c) mesleki sağlık sorunlarını belirlemede yetersiz kalmaktadır.

Yine de, meslek hastalığı istatistiklerine dâhil olan %78'lik kesime ait istatistikler, meslek hastalığı tanısı ve sıklığı konusunda fikir verici olacaktır.

SGK istatistik yıllıklarında, 2017 yılından itibaren 5510 sayılı Kanunun 4/1-b maddesi kapsamındaki sigortalıların geçirdiği meslek hastalıklarına yer verilmiş olup, bu gruptaki sigortalılara ait tanısı konulan meslek hastalıkları istatistikleri etkileyecek düzeyde değildir. Öyle ki, 2017 yılında tüm Türkiye'de sigortalılığı sona erdikten sonra 1 kişiye, 2018 yılında 1'i sigortalılığı sona erdikten sonra olmak üzere 3 kişiye, 2019 yılında 2'si sigortalılığı sona erdikten sonra olmak üzere 3 kişiye meslek hastalığı tanısı konulmuştur.

SGK İstatistik yıllıklarına göre 4/a-1 kapsamındaki sigortalıların, son 10 yıllık meslek hastalığı istatistikleri Tablo 2'de sunulmuştur (1).

Tablodan da görüldüğü üzere, ülkemizde meslek hastalığı tanısı konulma oranı yaklaşık yüz binde 5 civarındadır. Meslek hastalıklarının tespiti önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Tespit edilen

ve tanısı konulan meslek hastalıklarının sayısının ne kadar düşük olduğunu rakamlar göstermektedir. Tanısı konulan meslek hastalıklarının da, kayda değer kısmı (yaklaşık üçte biri), çalışanların sigortalılığı sona erdikten sonra konulmuştur. Zaten sınırlı sayıdaki meslek hastalıkları tanısının kişilerin aktif çalışma yaşamı sona erdikten konulması oldukça düşündürücüdür.

Meslek hastalığı tanıları dünyanın birçok ülkesinde zaman içinde artış göstermektedir. Örneğin Almanya'da 1990 yılında meslek hastalığı insidansı yüzbin kişide 35 iken 2009 yılında 66'ya yükselmiştir. Aynı dönemde Türkiye'de ise 36,6'dan 4,8'e düşmüştür (5). 2009-2013 yıllarını kapsayan Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Politika

Belgesinde "beklenen ancak tespit edilememiş meslek hastalığı vaka sayısı tespitinin %500 artırılması" dönem hedefi olarak belirtilmiştir (6).

Yapılan diğer çalışmalarda da, bu konuya vurgu yapılmıştır. Adli Tıp Kurumuna, maluliyet tespiti için gönderilen kömür işçisi pnömokonyozu olgularının sadece %13'ünün çalışma yaşamı devam ederken mesleki maluliyet tespiti açısından başvurduğu, %87'sinin çalışma ilişkisinin sona erdiği emeklilik sonrası başvurduğu anlaşılmıştır. Bu durum, bilgi yetersizliğinden kaynaklanabileceği gibi çalışanların iş güvencesi kaygısıyla hastalık bulgularına rağmen sağlık kuruluşlarına başvurmadığı/başvuramadığı şeklinde yorumlanmıştır (7).

Beder (8), 1998-2001 yılları arasında Sosyal Sigorta Yüksek Sağlık Kuruluna başvuran yükümlülük süresi sona ermiş pnömokonyoz olgularının %72,1'inin tanısının yasal yükümlülük süresinden sonraki ilk 10 (on) yıl içerisinde konulduğunu saptanmış ve yasal yükümlülük süresinin 20 yıla çıkarılması önerisinde bulunmuştur.

MESLEK HASTALIĞI TANI ÇEŞİTLİLİĞİ

Meslek hastalığı tanısı konulma oranı ve tanı koyma zamanı yanı sıra tanısı konulan meslek hastalıklarının çeşitliliği de düşündürücüdür. 2019 yılında tanısı konulan meslek hastalıklarının tanı gruplarına göre dağılımı tablo 3'te sunulmuştur (1-3).

Tablo 2: Yıllara göre meslek hastalığı tanısı konulma sayısı

Yıl	Meslek hastalığı tanı sayısı			Sigortalı sayısına göre tanı oranı (yüzbinde)
	Aktif sigortalıda	Sigortalılığı sona erdikten sonra	TOPLAM	
2010	533		533	5
2011	697		697	6
2012	395		395	3
2013	136	215 (% 61.3)	351	4
2014	264	230 (% 46.6)	494	-
2015	374	136 (% 26.7)	510	-
2016	422	175 (% 29.8)	597	-
2017	521	170 (% 25.0)	691	-
2018	746	298 (% 28.5)	1044	-
2019	907	181 (% 16.6)	1088	-

Aktif çalışma yaşamında iken tanısı konulan meslek hastalıklarının % 45'i (406/907), pnömokonyozlar ve astımın başı çektiği solunum sistemi hastalıklarıdır. Bunu listede olmayan hastalıklar takip etmektedir. Bu durum, pnömokonyozlar dışındaki meslek hastalıklarının olmadığı şeklinde değil, tanısının konulmasında sıkıntılar olduğunu düşündürmektedir.

MESLEK HASTALIĞI NEDENİYLE ÖLÜMLER

İstatistiklerde, Türkiye'de 1995- 1999 yılları arasında meslek hastalığından ölen kişi sayısı 100 ila 200 arasında değişirken 2013 yılından beri SGK istatistiklerine göre meslek hastalığından ölen olmamıştır.

Bunun nedeni, sınırlı sayıda meslek hastalığı tanısı konulurken, meslek hastalığı nedenli ölüm tanısının hiç konulamıyor olmasıdır. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi, SGK verilerinin dışında, sendikalardan, ulusal ve yerel basından, işçilerin mesai arkadaşları ve ailelerinden, iş güvenliği uzmanları ve işyeri hekimlerinden edinilen bilgilere dayanarak "iş cinayetleri" raporları hazırlamaktadır. Bu raporlarda, 2013 yılında 5, 2014 yılında 29, 2015 yılında 13, 2016 yılında 15, 2019 yılında 8 meslek hastalığından ölüm kaydedilmiştir. Raporlarda meslek hastalıkları sebebiyle ölümlerin, meslek hastalıklarının önlenabilir olması sebebiyle iş cinayeti kapsamında değerlendirildiği, belirtilen rakamların, sigortalı işçilerin tamamının kaydının tutulmaması

Tablo 3: Meslek hastalıklarının tanı gruplarına göre dağılımı (2019)

C Grubu Malign Neoplazmlar	2
D Grubu - Kan ve Kan Yapıcı Organların Hastalıkları ve İmmün Sistemin Bazı Bozuklukları	3
G Grubu - Sinir Sistemi Hastalıkları	31
H1Grubu - Göz ve Adnekslerinin Hastalıkları	3
H2Grubu - Kulak ve Mastoid Çıkıntı Hastalıkları	68
J Grubu - Solunum Sistemi Hastalıkları	406
L Grubu - Deri ve Derialtı Dokunun Hastalıkları	21
M Grubu - Kas İskelet Sistemi ve Bağ Dokusu Hastalıkları	72
Z Grubu - Listede Olmayan Bir Başka Hastalık	301
Sigortalılığı sona erdikten sonra	181
TOPLAM	1088

ve sigortasız çalışanların ölümünün de kayıt altına alınmasının zor olması gerekçesiyle her koşulda tespit edilenin altında kaldığı belirtilmiştir (9).

Ölümün meslek hastalığından olduğunun belirlenebilmesi için, her şeyden önce ölüm bildirim sistemine ölüm nedeni girişi yapılırken, ölümün meslek hastalığından kaynaklanabileceğine ait şüphenin oluşması ve o yönde araştırma yapılması gerekmektedir. Şüphe durumunda adli bildirim yapılmalı ve ölüm nedeninin belirlenmesi için otopsi yapılmalı ve otopsi bulguları meslek hastalığı açısından tartışılıp yorumlanmalıdır. Ülkemizde, terminal dönem bulguları ile takip edilen hastaların ölümü halinde ölüm bildirimini yapan hekimler, ne meslek hastalıkları uzmanıdır ne de bu yönde bilgi birikimine sahiptir. Aynı bilgi birikiminin otopsi işlemini yapan ve ölüm nedenine karar veren adli tıp uzmanları açısından da geçerlidir (10).

BİR ZAMANLAR “MESLEK HASTALIĞI” TANISI KOYAN “MESLEK HASTALIKLARI HASTANELERİMİZ” VARDI

Meslek hastalıklarının tanısı kolay değildir. Bazen üzerinde durulmayan baş ağrısı, halsizlik, kabızlık, iştahsızlık gibi belirtiler yanı sıra, bazen de polinöropati, karaciğer ve böbrek yetmezliği, solunum ve dolaşım sistemi yetmezliği, işitme kusuru gibi ciddi ve ağır klinik tablo ile kendini gösterebilir. Tanı için: İyi bir hastalık anamnezi, iyi bir mesleki anamnez, iyi bir fizik muayene, rutin laboratuvar tetkikleri yanı sıra özel laboratuvar tetkikleri yapılması gerekir.

Bu nedenle SSK Genel Müdürlüğü; 1978 yılında, Ankara, İstanbul ve Zonguldak illerinde, tedavi edici hekimlik hizmetleri ile koruyucu hekimlik hizmetlerini beraberce yürütebilecek, kendine özgü özel laboratuvarları olan, işyerlerinde inceleme, araştırma, tarama muayenelerine destek hizmetleri sunabilecek bölümleri bulunan çağdaş anlamda işçi sağlığı hizmetleri verecek, Meslek Hastalıkları Hastaneleri açmıştı. Meslek Hastalıkları Hastaneleri;

- Meslek hastalıklarını erken teşhis etmek,
- Erken tedavi yapmak,
- Meslek hastalığı maluliyet oranlarını hesaplamak,
- Eski ve yeni meslek hastalığına yakalananların ölümleri halinde ölümün mesleki olup olmadığını belirlemek,
- Periyodik muayeneleri yapmak,
- İşyerlerinde inceleme, araştırma, ölçüm yapmak ve tarama muayenelerini gerçekleştirmek,
- İşyerlerinde koruyucu hekimlik hizmetlerinin alınmasına yardımcı olmak gibi görevleri üstlenmişlerdir.

Bu hastaneler hem hizmet hem de meslek hastalıkları açısından birer eğitim hastanesi idi. Bu has-

tanelerde genel meslek hastalıkları poliklinikleri yanı sıra meslek hastalıkları tanısında rolü olabilecek diğer uzmanlık dallarına ait poliklinikler ve tanıya yardımcı olabilecek her türlü laboratuvar ile yataklı bölümler, hatta o tarihlerde bazı Tıp Fakültelerinde bulunmayan, Toksikoloji/Endüstri Hijyeni, İş Psikolojisi ve Odyoloji Laboratuvarları gibi özelleşmiş laboratuvarları vardı.

Toksikoloji Laboratuvarlarında, hekim ve diğer çalışanlarla birlikte işyeri inceleme, araştırma, ölçüm ve tarama muayenelerine de katılan, işyerlerinin işçi sağlığı ve meslek hastalıkları yönünden değerlendirildiği raporların hazırlanmasına katkıda bulunan kimya mühendisleri çalışırdı. İş Psikolojisi Laboratuvarında, işe girişte, meslek hastalıklarının erken tanısında önemli rol oynayan, işin kişinin ruhsal durumuna uygun bir işyeri olup olmadığı, kişinin işyerine uyum sağlayıp, sağlamadığı açısından psikolojik testler gerçekleştirilirdi.

Meslek Hastalıkları Hastaneleri, meslek hastalığını teşhis ve tedavi edebilecek, laboratuvar olanaklarına, bilgi ve deneyim birikimine ve yetişmiş uzman kadrolara sahipti. Zamanın SSK İstanbul Meslek Hastalıkları Hastanesi Başhekimisi Dr. Nazif Yeşilleyen, endüstrinin yoğun olduğu illerde bu hastanelerin yenilerinin açılmasının çağdaş işçi sağlığı uygulamaları açısından gerekli olduğunu belirtmiştir (11).

ÜLKEMİZDE MESLEK HASTALIKLARI TANISI NEDEN AZ SAYIDA?

Prof. Dr. Gürhan Fişek, Türkiye’de meslek hastalıklarının yeterince tespit edilememesinin en önemli nedenlerinin;

- Meslek hastalıkları konusunda yeterince bilgi sahibi olunmaması,
- Genel hastalıklarla karışabilir olmaları,
- Meslek hastalığı etmenine maruz kalmanın ardından uzunca bir süre geçtikten sonra çıkabilmeleri,
- Tanı konulması için özel bilgi-çaba ve örgütlenme gerektirmesi,
- Varlık nedeninin tartışılmasından çok “tazmin”i yollarının tartışılmasının el üstünde tutulması ” olduğunu ifade etmiştir (12). Bu gerçekler halen geçerliliğini korumaktadır.

1975 yılında Dr. Engin Tonguç ve Dr. Haldun Siner İtalya, Finlandiya, Almanya, İngiltere ve Fransa’ya giderek işçi sağlığı araştırmalarında bulunmuşlar, bu araştırmalar sonucunda SSK Meslek Hastalıkları Hastaneleri Projesini hazırlamışlardır. 1976 yılında SSK Eyüp Hastanesi içinde İstanbul Meslek Hastalıkları Kliniği, 1978 yılında ILO standartlarına uygun ve İtalyan üniversiteleri İşçi Sağlığı Enstitülerinin bir örneği olarak Ankara’da 100 yataklı ve İstanbul’da 300 yataklı Meslek Hastalıkları Hastanesi ve Mesleki Rehabilitasyon Merkezi kurulmuştur. Ayrıca Zonguldak SSK

Hastanesi, 1990 yılından itibaren Zonguldak-Bartın ve Karabük bölgesinde mesleki akciğer hastalıkları için hizmet vermekle yetkilendirilmiş, 1995 yılında meslek hastalıkları hastanesi unvanını almıştır (11,13).

Meslek hastalıkları hastanelerinin kuruluşundan sonra tespit edilen meslek hastalıkları sayısı ve çeşidinde hızlı bir artış görülmüştür. Ancak, meslek hastalıkları hastaneleri doğru olarak kurgulanmalarına ve başarılı çalışmalar yürütmelerine karşın yeterince desteklemişlerdir. 1980 sonrası dönemde İstanbul Meslek Hastalıkları Hastanesi ve Mesleki Rehabilitasyon Merkezinin, "Enstitü" şeklinin bozularak SSK hizmet hastanesi şekline döndürülmesi fikrine karşı gelen Başhekim Dr. Siner 1985 yılında görevinden istifa etmiştir. Ankara Meslek Hastalıkları Hastanesi 2002 yılından itibaren meslek hastalıkları yanı sıra **genel hastane hizmeti de** vermeye başlamıştır. Üç meslek hastalıkları hastanesi de SSK hastaneleri ile birlikte 2005 yılında 5283 sayılı yasa ile Sağlık Bakanlığına devredilmiştir. Sağlıkta Dönüşüm Programı ile Sağlık Bakanlığına devredilen ve hastane işletmeciliği mantığı ile yönetilmeye başlanan meslek hastalıkları hastaneleri ne yazık ki günümüzde diğer hastanelerden farklı olarak yalnızca birer meslek hastalıkları polikliniğine sahip hastaneler haline dönüşmüştür. Meslek Hastalıkları Hastanelerinin genel sağlık hizmeti sunma görevi asli işlevi haline gelmiş, meslek hastalıkları ikinci planda kalmıştır.

Meslek hastalıkları hastanelerinin genel sağlık hizmeti sunma görevleri ön plana çıkınca 11 Ekim 2008 tarihli Çalışma Gücü ve Meslekte Kazanma Gücü Kaybı Oranı Tespit İşlemleri Yönetmeliği ile sadece meslek hastalıkları hastaneleri yetkisinde olan meslek hastalıkları teşhisi koyma yetkisi, kamu üniversite hastanelerine de tanınmıştır. 2011 yılında bu yetki Sağlık Bakanlığı'na bağlı eğitim ve araştırma hastanelerine de yaygınlaştırılmıştır (11-17).

Sağlık Bakanlığı resmi internet sitesinden elde edilen Personel Dağılım Cetveline (PDC) göre İş ve Meslek Hastalığı istihdamı öngörülen hastanelerin web sayfaları ile Tıpta Uzmanlık Kurulu resmi internet sitesinden elde edilen İş ve Meslek Hastalığı Uzmanlık Eğitimi vermeye yetkili Eğitim-Araştırma/Üniversite hastanelerinin web sayfaları incelenmiş, 01.03.2021 tarihi itibarıyla ülkemizde nerede kaç İş ve Meslek Hastalıkları Uzmanı çalıştığı çıkarılmış, aşağıdaki tabloda sunulmuştur (18,19).

PDC'de göre İş ve Meslek Hastalığı Uzmanı Bulunan Hastaneler	Sayı
İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi	1+2*
Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi	4+5*
Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi	2
Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi	1
Ankara Atatürk Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi EAH	3
Ankara Mesleki ve Çevresel Hastalıkları Hastanesi	2
İstanbul Süreyyapaşa Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi EAH	2
Antalya EAH	1
Bursa Şehir Hastanesi	1
Eskişehir Şehir Hastanesi	1
İstanbul Yedikule Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi EAH	1
İzmir Bozyaka EAH	1
Kocaeli Derince EAH	1
Konya Şehir Hastanesi	1
Mersin Şehir Hastanesi	1
İzmir Bozyaka EAH	1
Adana Şehir EAH	-
Bursa Yüksek İhtisas EAH	-
Diyarbakır Gazi Yaşargil EAH	-
Elazığ Fethi Sekin Şehir Hastanesi	-
Erzurum Bölge EAH	-
Gaziantep Dr. Ersin Arslan EAH	-
İzmir Dr. Suat Seren Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi EAH	-
Kayseri Şehir Hastanesi	-
Konya EAH	-
Samsun EAH	-
Şanlıurfa EAH	-
Şanlıurfa Mehmet Akif İnan EAH	-
Van EAH	-
Zonguldak Uzun Mehmet Göğüs ve Meslek Hastalıkları Hastanesi	-
İzmir Dr. Suat Seren Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi EAH	-
Sağlık Bilimleri Üni. Gülhane Tıp Fak.	-
Hitit Üniversitesi Çorum Eğitim ve Araştırma Hastanesi	-

* : asistan

SONUÇ OLARAK;

Hali hazırda ülkemizde, yaklaşık 30 kadar İş ve Meslek Hastalıkları Uzmanı mevcut olup, ülke çapındaki tüm kamu üniversite ve eğitim-araştırma hastanelerinin meslek hastalığı tanı koyma yetkisi olmasına rağmen, 2019 yılında aktif çalışan 907 kişiye meslek hastalığı tanısı konulmuştur. Elbette bu rakamlardan, ülkemizde meslek hastalığı sorunu olmadığı ya da çözüldüğü sonucunu çıkarmak mümkün değildir.

Türkiye’de meslek hastalıkları, meslek hastalıkları hastaneleri ve iş ve meslek hastalığı uzmanları hak ettikleri ilgi ve desteği görememektedir. Meslek hastalıkları hastaneleri ve aynı zamanda iş ve meslek hastalığı uzmanları, performans ve piyasa ekonomisi kaygısından arındırılmalıdır. Sendikalar, meslek hastalıkları hastanelerinin, genel sağlık hizmeti sunma ağırlıklı görev tanımlarını değiştirmek için çaba sarf etmelidir.

Gerek çalışanlar gerekse meslek hastalığı tanı koyma yetkisi olan birimlerde, meslek hastalıkları ile ilgili farkındalık çalışmaları yapılmalıdır.

Meslek hastalığından şüphelenilen durumlarda, kişilerin bu alanda yetkin hekimlerin bulunduğu kurumlara yönlendirilmesi gerekmektedir. İlk ön tanı birinci basamakta olacağından, işçi sayısı gözetmeksizin tüm işyerlerini kapsayacak şekilde işyeri hekimi ve iş güvenliği uzmanı çalıştırılması için sistemler kurulmalı, ortak sağlık birimi gibi var olan yapılar işletilmelidir. İlk basamak çalışanları, meslek hastalığı ile ilgili sürekli eğitimlerle donatılmalıdır. İşyeri hekimliği özendirilmeli, desteklenmeli ve iş güvenceleri sağlanmalıdır. Ayrıca meslek hastalığı uzmanlığının teşvik edilmesi, işyeri hekimlerinin meslek hastalığı ön tanısı ile sevk ettiği her olgunun konunun uzmanları tarafından değerlendirilmesi sağlanmalıdır.

Her şeyden önemlisi, bir an önce meslek hastalıkları hastanelerinin kuruluş amaçları ve ruhuna geri dönmesi için çaba sarf edilmelidir.

Kaynakça:

1. http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari
2. <http://www.meslekhastaligi.org/sgk-istatistikleri-gorunmeyen-is-kazalari-ve-meslek-hastaliklari/>
3. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı- İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü. İstatistiklerle Türkiye'nin İSG Görünümü. Temmuz 2020.
4. Sosyal Haklar Derneği İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Raporu. <https://sosyalhaklarderneği.org/shd-isci-sagligi-ve-is-guvenligi-raporu-gozen-gecirilmis-2019/>
5. Müezzinoğlu, A. ve A. Telliöğlu. 2016. 'Türk mucizesi': Meslek hastalıkları sıfırlanıyor. <http://politeknik.org.tr/turk-mucizesi-meslek-hastaliklari-sifirlaniyor-dr-arif-muezzinoglu-dr-ahmet-tellioglu/> (Erişim tarihi 14.02.2020)
6. ÇSGB. 2009. Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Politika Belgesi II (2009-2013).
7. İçmeli ÖS, Yavuz F, Umut S, Birgen N, Türker H. Kömür İşçisi Pnömonyoz Olgularında Belirlenen Maluliyet Oranlarının Değerlendirilmesi. Türkiye Klinikleri J Foren Med 2014;11(1):18-27.
8. Beder A. Sosyal Sigorta Yüksek Sağlık Kuruluna 1998-2001 yılları arasında başvuran yükümlülük süresi sona ermiş pnömonyoz olgularının değerlendirilmesi. Tüberküloz ve Toraks Dergisi 2008; 56(4): 422-428.
9. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi, İş Cinayetleri Raporları. <http://isigmeclisi.org/>
10. <https://www.ttb.org.tr/MSG/dergi/nisan02/13.html>
11. Yeşilleyen, N. (2000). "SSK Meslek Hastalıkları Hastaneleri", Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Sayı:2.
12. Fişek, G. (1998). Meslek Hastalıkları – Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi – Kültür Bakanlığı ve T. Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Ortak Yayını, Cilt 2, s.378-380, İstanbul.
13. Yeşilleyen, N. (2015). "Meslek Hastalıkları Konusunda Yılların Birikimi: Dr. Nazif Yeşilleyen", Önlem Dergisi, 16 Aralık.
14. Özveri, M. (2018). Meslek hastalığında suç ortaklığı, Evrensel, 21 Şubat, (<https://www.evrensel.net/yazi/80919/meslek-hastaliginda-suc-ortakligi>)
15. Topak, O. (2014). Meslek Hastalıkları Ekonomi Politikası Üzerine Notlar, Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 51-52: 2-9.
16. İliman Ez. Türkiye’de Meslek Hastalıkları. Uluslararası Sağlık Yönetimi Ve Stratejileri Araştırma Dergisi 2015; 1 (1): 21-36
17. Erdoğan E, Genç KG. Türkiye’de 2007-2016 Dönemi İş Kazası ve Meslek Hastalıklarının Analizi. Sakarya Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri-Seçme Yazılar II, Editör Erdoğan E. 2018: 81-112.
18. <https://yhgmsaglik.gov.tr/TR,42988/personel-dagilim-cetveli-pdc.html>
19. <https://tuk.saglik.gov.tr/TR,30148/programlar.html>

Tersanelerde Meydana Gelen İş Kazası İstatistiklerine Dair Bir Okuma: Güvencesizlik, Ağır Çalışma Koşulları Ve Artan İş Kazaları

Emirali KARADOĞAN (*)

GİRİŞ

İSİG Meclisi geçtiğimiz günlerde tersanelerde yaşanan iş kazalarına bağlı ölümlere ilişkin bir rapor yayınladı. Buna göre son sekiz yılda tersanelerde 226 işçi yaşamını yitirdi. Ölümler işkolundaki iş sağlığı güvenliği önlemlerinin yetersizliğini gösteriyor. Üstelik SGK iş kazası verileri sektörde iş kazası geçirme sıklığının istikrarlı bir şekilde arttığını gösteriyor. Bu aynı zamanda tersanelerde çalışma koşullarının kötüleştiğinin ve işçilerin yaşamını tehlikeye sokan uygulamaların yaygınlaştığının önemli bir göstergesi. Sendikasılaşma ve güvencesizleşme tehlikeyi daha da büyütüyor.

Bu çalışmada SGK verilerine dayanarak tersanelerde meydana gelen iş kazalarının seyri ortaya konacak ve iş kazalarına ilişkin veriler üzerinden tersane işçilerine ve işyerlerine dair alınan önlemler tartışılacaktır. Kuşkusuz tersane işçiliğinde yoğun bir meslek hastalığı riskinin varlığı da bilinmektedir. Özellikle gemi söküm işçiliğindeki asbest tehlikesi bunların başında gelmektedir. Avrupa dahil dünyanın bir çok gelişmiş ülkesinin sökümünü reddettiği ve akciğer sertleşmesi olarak da bilinen Asbestozis hastalığına neden olan, asbestli gemiler, Türkiye gibi ülkelere gönderilmekte ve buralarda söküm/geri dönüşüm işlemleri yapılmaktadır (www.evrensel.net, 2016). Türkiye, dünyada Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Çin ile birlikte gemi söküm işinin en fazla yoğunlaştığı beş ülkeden biridir (NGO Shipbreaking Platform, 2018: 7).

Burada tersanelerdeki meslek hastalıklarına dair sadece bu kısa bilgiyi vermekle yetineceğiz. Bu çalışmanın sınırlılıkları nedeniyle tersanelerdeki meslek hastalıklarına değil, sadece iş kazalarına odaklanacaktır.

ÇALIŞMA KOŞULLARI İŞ KAZALARINA DAVETİYE ÇIKARIYOR

Tersanelerde yapılan işler çok tehlikeli işler sınıfındadır. Taşeron uygulamasının yaygın olduğu sektörde, çalışma koşulları son derece ağırdır. Çalışma süreleri uzun, iş temposu yüksek ve istihdam güvencesizdir. Yeterli sayıda işçi istihdam edilmeyerek iki kişinin işinin tek kişiye yaptırılmakta ve iş sağlığı ve

güvenliği önlemleri yeterince alınmamaktadır (Saygılı, 2021). Araştırmalar iş ritminin yoğunlaştırılmasının ve çalışma sürelerinin arttırılmasının riskleri büyütür, ölümlü iş kazalarını artırdığını göstermektedir (Mütevellioglu, 2009: 12). Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK) tarafından tersanelerde yapılan işlere ilişkin hazırlanan Ulusal Meslek Standartlarında da tersanelerde yapılan işçiliklere çalışma ortamlarına dair bilgi verilirken, bir bakıma da dolaylı olarak çalışma ortamının tehlike kaynakları sınıflandırılmıştır. Buna göre tersanelerdeki işçiler yüksekte, gürültülü, tozlu, açık ve/veya dar ve kapalı alanlarda (MYK, 2020a), yağlı ortamlarda, ağır yük kaldırmayı gerektiren işlerde (MYK, 2014a), soğuk - sıcak, gaz ve kimyasalların olduğu ortamlarda çalışmaktadırlar (MYK, 2014b). Dolayısıyla tersaneleri, bir işçinin sağlığını ve güvenliğini tehdit edebilecek tehlikelerin neredeyse hepsinin bir arada bulunduğu işyerleri/tesisler olarak tanımlayabiliriz.

Tersanelerde çok farklı sektörlerdeki işçiliklerin iç içe geçtiği bir emek süreci söz konusudur. Bu bir bakıma çok farklı işlemlerin bir arada yapılması demektir. Bu tür çalışma ortamları iyi bir şekilde kurgulanamadıkları ve denetlenmediklerinde ise işçiler farklı tehlikelerin ve risklerin hedefi haline gelmektedirler.

Tersanelerde en çok meydana gelen kaza tipleri şunlardır (GMO, 2008: 17; Saygılı, 2021) :

- Yüksekten düşme
- Ağır bir yükün çalışan üzerine düşmesi
- Elektrik çarpması
- Isıl işlem ve Patlama
- Kalp krizi
- Boğulmadır

TERSANELERİN GELECEĞİNE DAİR HEDEFLER VE GERÇEKLER

Tersanelerin ülke ekonomisine katkısını arttırmak için hükümetlerce Master Planların hazırlandığı görülmüyor (TKYGM, 2010). Küresel rekabet edilebilirliğe vurgu yapılan Master Planda emeği ile geçinen işçilere düşen ise kuralsız ve güvencesiz çalışma koşulları ve taşeronlaşma olmuştur. Neoliberal politikaların getirdiği taşeronlaşma (işlerin yaklaşık %80'i) tersanelerde de yoğun bir şekilde tercih edilmiştir (Taylan, 2008: 278). Yirmi yılı kapsayan (2006-2026) Planda, "Türkiye idare-

(*) Dr., Tez-Koop-İş Sendikası Genel Başkan Danışmanı; Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Gönüllüsü

sinin ve endüstrisinin alması gereken tedbirler, mevcut tesislerin rehabilitasyonu ve yeni tesislerin kurulmasını da içeren önlemleri” görev olarak ortaya konulurken, gemi inşaatı, gemi yan sanayi, gemi bakım-onarım, gemi sökümü ve yat/gezinti tekneleri imalat alt sektörlerinde yaklaşık 123,700 kişinin istihdam edileceğinin beklendiği de ayrıca ifade edilmiştir (TKYGM, 2010: 421). Gelinen noktada istihdama dair hedeflere henüz ulaşılmış görünmese de aşağıda Tablo 1’de 2003-2020 arasında tersane sayısında iki katın üzerinde artış olduğu görülmektedir.

Tablo 1- Tarsene sayıları (2003-2020)

YIL	Tersane Sayısı (Adet)
2003	37
2004	38
2005	40
2006	45
2007	51
2008	64
2009	65
2010	69
2011	71
2012	71
2013	72
2014	73
2015	77
2016	79
2017	78
2018	79
2019	80
2020 Aralık	84

Kaynak: TKGYM (2020a)

2021 Ocak ayı SGK verilerine göre tersane işçiliğine konu işlerde yaklaşık 56 bin 156 işçi çalışmaktadır. Alt sektörler baktığımızda ‘Gemi ve tekne yapımı’ ile ilgili 1160 işyerinde yaklaşık 33 bin işçi, ‘Gemilerin ve teknelerin bakım ve onarımı’ ile ilgili 1637 işyerinde yaklaşık 21 bin 800 işçi, ‘Gemi ve yüzer yapıların hurdalarının parçalanması (geri dönüşüm)’ ile ilgili 53 işyerinde ise bin 350 işçi çalışmaktadır¹. TKGYM (2020b) verilerine göre, 2014-2016 yıllarında toplam 23 gemi geri dönüşüm tesisinde ortalama 951 işçi çalışmaktadır.⁽¹⁾ Diğer bir ifade ile son 5 yılda gemilerin geri dönüşümü alt sektöründe yaklaşık yüzde elli istihdam artışı olmuştur.

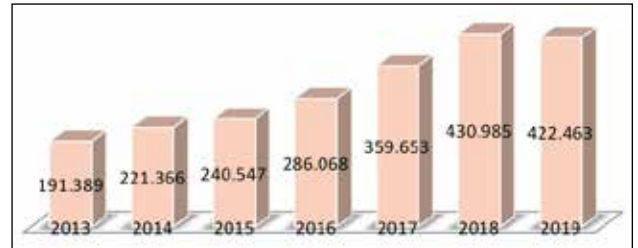
**TASERONLAŞMA, KÖTÜ ÇALIŞMA KOŞULLARI,
DENETİMSİZLİK, SENDİKASIZLIK:
YANI, İŞ KAZALARI İÇİN UYGUN ORTAM**

Tablo 2’de Sosyal Güvenlik Kurumu’nun (SGK) 2013 ve 2019 yıllarına ait İstatistik Yıllıklarından elde edilen veriler çerçevesinde tersanelerde yapılan işlerde meydana gelen ölümlü iş kazalarının sayıları verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi en çok ölümlü iş kazası gemilerin ve teknelerin bakım ve onarımı alt sektöründe meydana gelmiştir. Resmi verilere göre son yedi yılda tersanelerde toplam 49 işçi iş kazası sonucu hayatını kaybetmiştir. Ancak bu verilen resmi rakamların aksine İSİG (İşçi Sağlığı ve Güvenliği) Meclisinin yayımladığı rakamlara göre son sekiz yılda en az 226 işçi tersanelerde yapılan işlerde hayatını kaybetmiştir (İSİG, 2021). İSİG raporuna 2020 yılı verilerini de dahil etmiştir. Ancak İSİG yıllara göre ayrıntılı bir veri sunmadığı için 2020 yılına ait ölüm sayısına erişilememiştir.

İş kazasında hayatlarını kaybedenlerle ilgili veriler arasında bu kadar büyük farkın olması başlı başına bir sorun kaynağı olarak karşımızda duruyor. Ancak şimdi bu konuya girmek gibi bir niyetimiz yok. Biz bu çalışmada özellikle göz ardı edilen başka bir veriye dikkat çekmek niyetindeyiz: İş kazalarındaki artış oranlarına.

Aşağıda hazırlamış olduğumuz Grafik 1’deki veriler, neredeyse iş kazalarının azalmasında etki olabilecek şekilde yansıtılan ve 2012 yılında yayımlanan 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun sonra meydana gelen iş kazalarının sayısını vermektedir. Görüldüğü gibi iş kazaları azalmanın aksine her yıl artarak devam etmiş ve 2013’den 2019’a geldiğinde yıl içerisinde meydana gelen iş kazası da iki katın üzerinde artış göstermiştir.

Grafik 1 - Türkiye’de iş kazası geçiren toplam işçi sayısı (2013-2019)

Kaynak: Grafik SGK İstatistik yıllıkları verileri kullanılarak hazırlanmıştır (SGK, 2021)

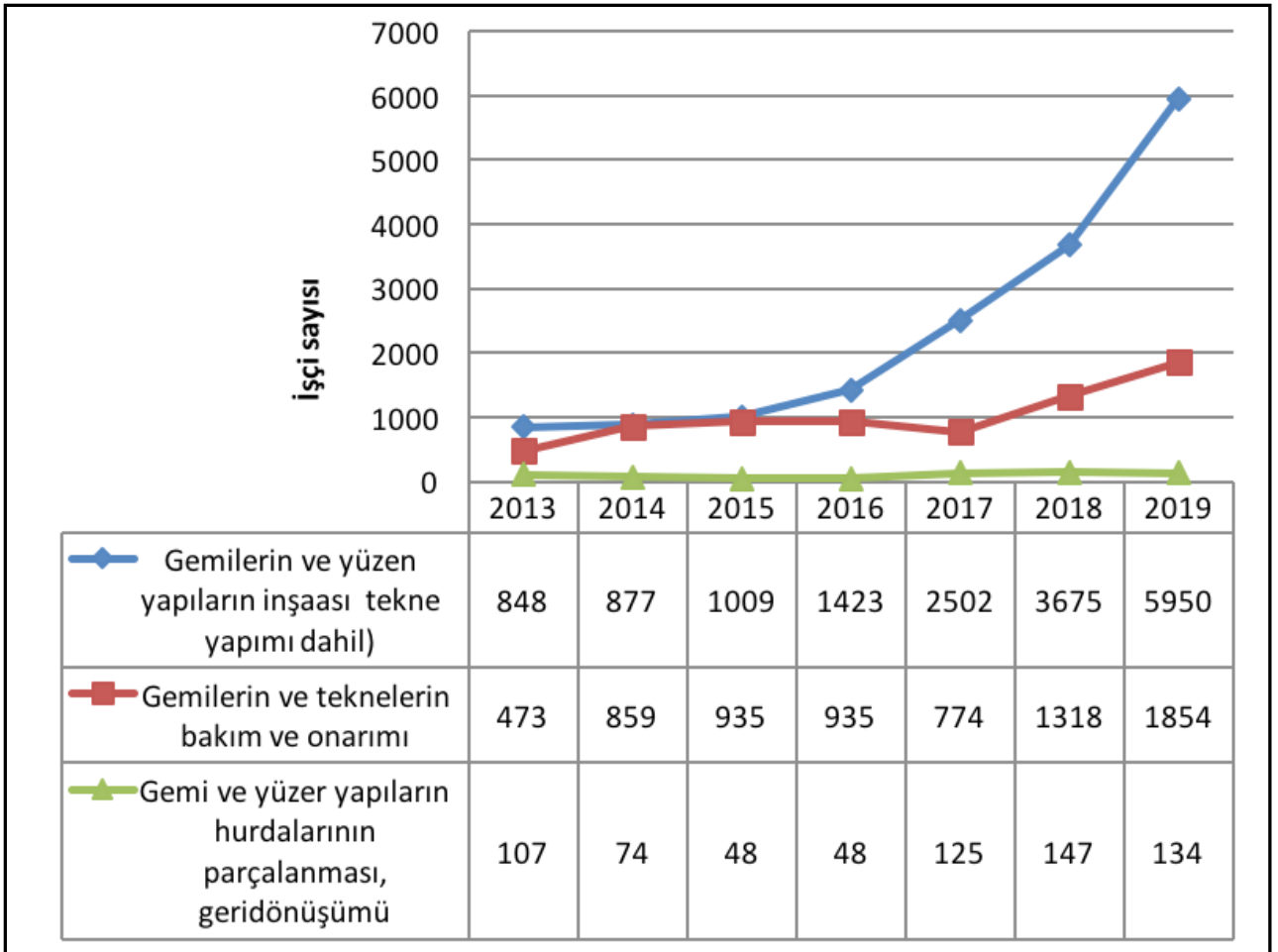
Grafik 2’de tersane işlerine ait alt sektörlerdeki 2013-2019 yılları arasındaki iş kazası oranları verilmiştir. Özellikle 2016’dan itibaren tersanelerde meydana gelen iş kazası sayılarının çarpıcı bir şekilde arttığı görülmektedir: İş kazaları gemi yapım işlerinde yaklaşık yedi kat, bakım onarım işlerinde ise yaklaşık dört kat artış göstermiştir.

Tablo 2 -Tersanelerde ölümlü iş kazaları (2013-2019)

Yıl	Gemilerin ve yüzen yapıların inşası (tekne yapımı dahil)	Gemilerin ve teknelerin bakım ve onarımı	Gemi ve yüzer yapıların hurdalarının parçalanması, geri dönüşümü	Toplam
2013	3	3	1	7
2014	3	6	1	10
2015	2	5		7
2016		4	1	5
2017	1	3	1	5
2018	4	2	1	7
2019	3	5		8
Toplam	16	28	5	49

Kaynak: Tablo SGK İstatistik yıllıkları verileri kullanılarak hazırlanmıştır (SGK, 2021)

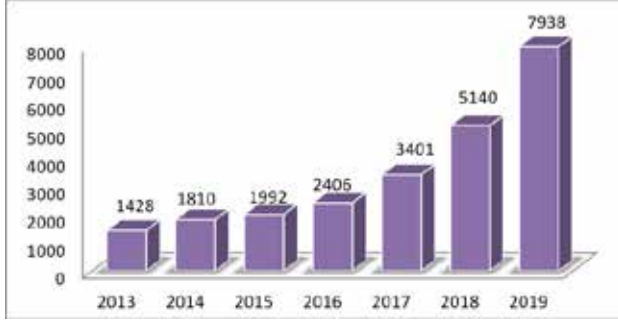
Grafik 2 - Gemi inşa, bakım-onarım ve söküm işlerinde iş kazası geçiren işçi sayısı (2013-2019)

Kaynak: Grafik SGK İstatistik yıllıkları verileri kullanılarak hazırlanmıştır (SGK, 2021)

Grafik 3'de de gemi yapım, bakım ve geri dönüşüm işlerinde son yedi yılda meydana gelen iş kazası sayılarının toplamı verilmiştir. 2013 yılından 2019 yılına kadar yıl içinde meydana gelen iş kazası sayısında yaklaşık 5 kat artış yaşanmıştır.

Grafik 3 - Tersanelerde iş kazası geçiren işçi sayısı (2013-2019)

Kaynak: Grafik SGK İstatistik yıllıkları verileri kullanılarak hazırlanmıştır (SGK, 2021)

Tersanelerde meydana gelen iş kazaları ile Türkiye'de meydana gelen toplam iş kazalarının artış oranları bir birine kıyaslandığında bir başka çarpıcı veri ile karşılaşılıyor. Grafik 4'te görüldüğü gibi, Türkiye'de 2013'den 2019'a yıl içinde yaşanan iş kazası oranı yaklaşık iki kat artarken, tersanelerdeki gemi ile ilgili işçiliklerde meydana gelen iş kazalarında yaklaşık beş buçuk kat bir artış yaşanmıştır. Diğer bir ifade ile tersanelerde meydana gelen iş kazaları ile genel iş kazalarının oranı kıyaslandığında, tersanelerde meydana gelen iş kazalarında asimetrik bir artışın olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu, sektörde çalışma koşullarının ağırlaştığının/kötüleştığinin de açık bir göstergesidir.

Grafik 4 - İş kazası artış oranlarının karşılaştırılması (2013-2019)

Kaynak: Grafik SGK İstatistik yıllıkları verileri kullanılarak hazırlanmıştır (SGK, 2021)

2019 yılına ait genel iş kazası sıklık hızı 2.42 iken (çalışan her 100 kişiden 2,42'si iş kazası geçirmiştir) 2019 yılına ait tersanelerdeki iş kazası sıklık hızı ise % 14,13 tür⁽²⁾. Diğer bir ifade ile tersanelerdeki her 100 kişiden 14'ü iş kazası geçirmiştir. İş kazalarının tersanelerde kontrolden çıktığı ve işçilerin kötü çalışma koşulları altında güvencesiz bir şekilde çalıştırıldığı resmi rakamlarla da açıkça ortaya konmuştur.

Taşeronlaşmanın egemen çalışma rejimi haline geldiği tersanelerde sendikal çalışmaların baskılanmaktadır. Yaklaşık 56 bin işçinin çalıştığı sektörde sendikalı işçi sayısı % 10'un altındadır. Diğer bir ifade ile tersane işçilerinin %90'ı sendikaların korumasının da dışındadır. Sendikalı işyerlerindeki temsilcilik ve denetim mekanizmalarının iş sağlığı ve güvenliği konusunda olumlu yönde etki yaptığı bilinmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ:

SGK'nın yayımladığı resmi istatistik verilerinden de görüldüğü gibi Türkiye'de iş kazaları sonucu hayatını kaybedenlerde bir azalma olmazken; ölümlere kadar varan iş kazalarının meydana gelmesi de bir türlü önlenmemektedir. Sektörel bağlamda tersanelerde ise durumun daha da vahim olduğu, büyük bir tehlikenin gittikçe yaklaşmakta olduğu görülüyor. Son yedi yılda yıl içinde meydana gelen iş kazalarındaki artış oranı beş altı kat artmış ve korkutucu boyutlara ulaşmıştır.

İşyerlerindeki denetimlerin yetersizliği (İşveren ve/veya kamusal) işçileri güven(ce)sizliğin uç noktalarına itmiş görünüyor. Diğer yandan işyerlerindeki tehlikelerin tespit edilmesinde ve tehlikelerin kaynağa yok edilme-

www.pusulagazetesi.com.tr

sinde önemli bir rolü olabilecek sendikaların yeterince faal ol(a)maması güvencesizliği daha da arttırmaktadır.

Uzun çalışma sürelerinden işveren baskısına, verilen /verilmeyen yemeklerden işe geliş gidışe, tesislerin fiziki yapısından kullanılan ve kullanil(a)mayan kişisel koruyucu donanımların yetersizliğine, denetimlerden acil eylem planlarının eksikliklerine kadar birçok sorun tersanelerde varlığını hala sürdürüyor. Özellikle % 80'lere varan taşeron işçiliği bu sektördeki en önemli sorunların başında gelmektedir. Taşeronlaşma işin gereğinden değil, işçi sağlığı ve güvenliğinin de onun bir parçası görüldüğü maliyetlerin düşürülmesine dair bir tercihtir. Taşeron firma da kendi maliyetlerini düşürmek ve daha çok kar elde etmek adına işçileri düşük ücret ve kötü çalışma koşulları altında, uzun sürelerle ve yoğunlaştırılmış çalışma biçimleri ile işyerlerindeki tehlikelere açık bir şekilde çalıştırmaktadır. Bunları dikkate almadan, iş kazasını sadece işçinin davranışına bağlamaya çalışan yaklaşımlarla yapılacak düzeltme önlemlerinin bir çözüm getirmeyeceği açıktır. Sınıfsal bir niteliği sahip olan işçi sağlığı ve güvenliği sorunu emek-sermaye arasındaki uzlaşmaz çelişkinin bir parçasıdır. Çözümü de kuşkusuz işçi sınıfının hem mevzuat yapımına hem de emek süreçlerindeki kararlara aktif katılımındaki gücüne bağlıdır.

Dipnotlar:

(1) Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı her ay işkollarında yer alan işyerlerini, işçi sayılarını ve üye sayı-

larını işkolunda örgütlü olan sendikalara elektronik ortamda iletmektedir. Bu çalışmada aktarmış olduğumuz işyeri ve işçi sayıları ile ilgili güncel veriler tersanelerde örgütlü olan DOKGEMİ-İŞ Sendikası'ndan (Türkiye Liman, Dok ve Gemi Sanayi İşçileri Sendikası) alınmıştır.

(2) 2019 ile 2021 yılı istihdam oranlarında radikal bir değişim olmadığı öngörülerek, bu oran, 2021 Ocak ayında tersanelerde çalışan toplam işçi sayısı ile 2019 yılında tersanelerde gerçekleşen iş kazalarının oranlaması sonucu elde edilmiştir.

Kaynakça:

www.evrensel.net, (2016), Asbestli Gemi Ethan, Tersane İşçileri İçin De Tehlikeli, <https://www.evrensel.net/haber/284433/asbestli-gemi-ethan-terrsane-iscileri-icin-de-tehlikeli> (Erişim tarihi: 22.02.2021)

GMO, (2008) Tersanelerde İş Sağlığı ve güvenliği, <https://www.gmo.org.tr/upl/misc/Raporlar/ISIG.pdf> (Erişim tarihi: 12.02.2021)

İSİG, (2021), Son 8 Yılda Tersane/Gemi Sektöründe En Az 226 İşçi Arkadaşımız Hayatını Kaybetti, <http://isigmeclisi.org/20621-son-8-yilda-terrsane-gemi-sektorunde-en-az-226-iscii-arkadasimiz-hayatin> (Erişim tarihi: 13.02.2021)

Mütevelliioğlu, N. (2009). Türkiye'de Çalışma Sürelerinin Uzaması Ve Ölümlü İş Kazalarında Artış, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Nisan-Mayıs-Haziran, No.32, s.8-14

MYK, (2014a), Gemi Geri Dönüşüm İşçisi, Ulusal Meslek Standardı, https://portal.myk.gov.tr/index.php?option=com_meslek_std_taslak&view=taslak_listesi_yeni&msd=2, (Erişim tarihi: 14.02.2021)

MYK, (014b), Emek Makine Montajcısı, Ulusal Meslek Standardı, https://portal.myk.gov.tr/index.php?option=com_meslek_std_taslak&view=taslak_listesi_yeni&msd=2, (Erişim tarihi: 14.02.2021)

MYK (2020), Tersane Yardımcı İşçisi, Ulusal Meslek Standardı, https://portal.myk.gov.tr/index.php?option=com_meslek_std_taslak&view=taslak_listesi_yeni&msd=2 (Erişim tarihi: 14.02.2021)

Saygılı, K. (2021), Tersaneler Kara Tabut, (Röportaj: Olcay Büyüktaş) Cumhuriyet Gazetesi, sf.10

SGK, (2021), SGK İstatistik Yıllıkları, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari (Erişim Tarihi: 08.02.2021)

NGO Shipbreaking Platform (2018), *Annual Report 2017*, <https://www.shipbreakingplatform.org/wp-content/uploads/2018/07/Annual-Report-2017-Final-Spreads.pdf>. (Erişim tarihi: 28.02.2021)

Taylan M. (2008), Tersanelerde Meydana Gelen İş Kazaları Ve İş Güvenliği, **Gemi İnşaatı ve Deniz Teknolojisi Teknik kongresi 2008 Bildiriler Kitabı**, 24-25 Kasım 2008 TMMOB Gemi Mühendisleri Odası, İstanbul, s.270-281

TKGYM, (2010) Ulaştırma Kıyı Yapıları Master Plan Çalışması Sonuç Raporu, <https://tkygm.uab.gov.tr/uploads/pages/master-plan/ulastirma-kiyi-yapilari-master-plan-calismalari.pdf> (Erişim tarihi: 08.02.2021)

TKGYM, (2020a) Tersane Sayısı, <https://tkygmistatistikleri.uab.gov.tr/terrsane-sayisi>, (Erişim tarihi: 08.02.2021)

TKGYM, (2020b), Faal Gemi Geri Dönüşüm Tesisleri, <https://tkygmistatistikleri.uab.gov.tr/geri-donusturulen-gemi-tesisleri-sayisi>, (Erişim tarihi: 08.02.2021)

Covid-19 Stajyerlere Uğramaz mı?

Sebiha KABLAY (*)

GİRİŞ

Tüm dünyayı etkileyen Covid-19 Pandemisi döneminde de meslek lisesi stajyerleri gerek eğitim gerekse staj süreçlerinde çeşitli problemlerle karşılaşmışlardır. Pandemi nedeniyle Milli Eğitim Bakanlığına (MEB) bağlı okullarda idari izin, uzaktan eğitim uygulamaları son bir yıllık dönemde eğitimde temel uygulamalar olurken çeşitli meslek liselerinde⁽¹⁾ pandeminin başından beri öğrencilerin üretim süreci devam etmiştir. Bu süreçte toplumu pandemiden korumak amacıyla topluluşma önüne geçilmeye çalışılırken çeşitli yeni kurallar sosyal hayata girmiş, özellikle 20 yaş altı ve 65 yaş üstü yurttaşlar için önemli sokağa çıkma kısıtlamaları getirilmiştir. Ancak meslek lisesi öğrencilerinin durumu kendi yaş gruplarına göre (onların sokağa çıkması önemli kısıtlamalara tabiyken) bazı önemli farklılıklar göstermiş, stajyerlerin çeşitli alanlarda üretim süreci devam etmiştir. Staj süreçleri çoğu zaman eğitim yerine “işçileşme”⁽²⁾ sürecine dönüşen stajyerlerin Covid-19 pandemisi dönemindeki bu durumları Covid-19’un stajyerlere uğrayıp uğramadığını da merak konusu yapmaktadır.

STAJYERLER-ÇALIŞMA ORTAMLARI VE KARŞI KARŞIYA KALDIKLARI RİSKLER

Çocuklar, gelişimlerini etkileyen pek çok engel ile karşılaşırken bu engellerin en önemlilerinden birisi de şüphesiz ki fiziksel, psikolojik ve pedagojik olarak çocuklara uygun olmayan ortam ve koşullarda çalıştırılmasıdır (Aksoy, 2017). Bu nedenle de uzun yıllardır hem uluslararası kuruluşlar hem de ülkeler çocuk işçiliği ile mücadele için çeşitli politikalar, projeler geliştirmektedirler.⁽³⁾ Ancak bazı çalışma durumları yasal bir

(1) Uygulamada bu liseler Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri ve Çok Amaçlı Anadolu Liseleri adıyla eğitim verilmekte olup tüm bu liseler için çalışmada meslek lisesi ifadesi kullanılacaktır.

(2) Stajyerlerin işçileşme süreci tartışması için bakınız (Kablay, 2019).

(3) Ancak üretilen politikaların da kendi içinde çeliştiği durumlar bulunmaktadır. Örneğin uluslararası düzenlemelere göre 18 yaşın altındaki tüm bireyler çocuk sayılmasına rağmen asgari çalışma yaşı düzenlemelerinde 18 yaşın altındaki bireylerin çalışmasında çocuk işçi ifadesi değil “genç işçi” ifadesinin tercih edilmesi uluslararası kuruluşların kendi belgeleri arasında bile çelişki yaratmaktadır. Bu durumda 18 yaş altında 16 yaşında çalışan bir çocuk “çocuk işçi” olarak

(*) Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Ünye İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi, Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Gönüllüsü

duruma dayanmakta, hatta eğitimin bir parçası olarak görülmektedir. Çıraklık, meslek liselerindeki staj uygulamaları bunlara örnek olarak verilebilir.

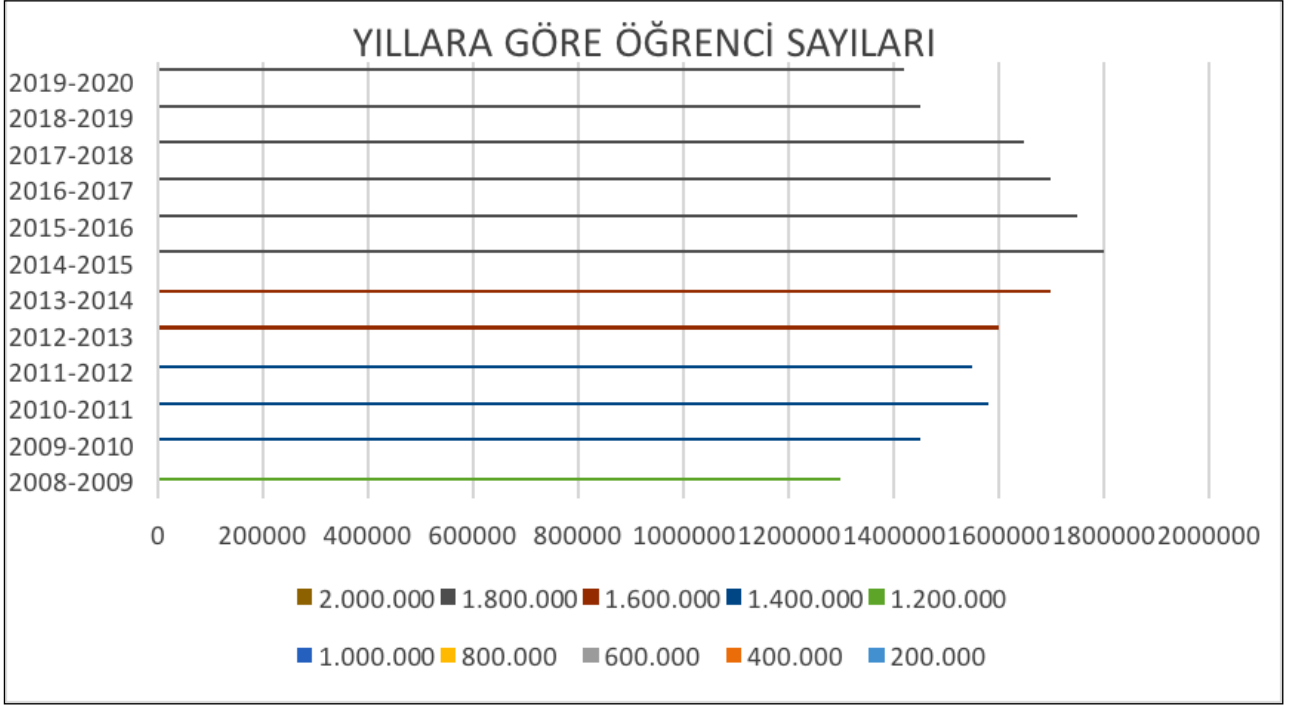
MEB mesleki ve teknik eğitimin “sosyal ve ekonomik sektörler ile iş birliği içinde ulusal ve uluslararası mesleki yeterliliğe, meslek ahlakına ve mesleki değerlere sahip, yenilikçi, girişimci, üretken, ekonomiye değer katan ehil iş gücü yetiştirmeyi amaçlamakta” olduğunu ifade etmektedir. Mesleki ve teknik eğitimin öncelikleri arasında “nitelikli işgücü yetiştirmek, mezunların üretime katılacak şekilde yetiştirilmesi, eğitimin sosyal ve sektörel entegrasyonunu sağlamak” (MEB, 2018: 21-22) önemli yer tuttuğundan öğrencilerin staj uygulamaları da önem kazanmaktadır. Ülkemizde mesleki ve teknik eğitime verilen bu önem nedeniyle son yıllarda öğrenci sayısında bir düşüş olsa da meslek liselerindeki öğrenci sayısının da bir hayli fazla olduğu söylenebilir. 2017-2018 eğitim öğretim döneminde ortaöğretimde⁽⁴⁾ eğitim gören öğrencilerin %35’i (1.987.282 öğrenci) mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında eğitim almıştır (MEB, 2018: 22-23). 2019-2020 eğitim-öğretim döneminde mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarındaki öğrenci sayısı 1.421.704’e Mesleki ve Teknik Anadolu liselerindeki öğrenci sayısı da 1.214.62’ye düşmüştür. Son 10 yıllık öğrenci sayısındaki değişimi gösteren Grafik 1’de de görüldüğü gibi öğrenci sayısı 2014-2015 eğitim-öğretim döneminde en yüksek sayıya ulaşırken, bu yıldan itibaren öğrenci sayılarında düşüş yaşanmıştır (MEB, 2020: 25-27).

Meslek lisesi öğrencileri “beceri eğitimi”ni işyerlerinde onların kuralları ve koşullarına bağlı bir şekilde çalışarak hem iş eğitimini, hem de okullarında teorik eğitimi birlikte almaktadırlar (Aksoy, 2017). Mesleki ve teknik eğitim okul ve kurumlarındaki öğrencilerin beceri eğitimleri (staj) işletmelerde, teorik eğitimleri okul veya kurumlarında, işletmelerde veya kurumlarca tesis edilen eğitim birimlerinde alınmaktadır. MEB stajı “Anadolu teknik programı öğrencilerinin mesleki bilgi, beceri, tutum ve davranışlarını geliştirmelerini, iş hayatına uymalarını, gerçek üretim ve hizmet ortamında yetişmelerini ve okulda olmayan tesis, araç-gereci tanımlarını sağlamak amacıyla 40 iş günü işletmelerde uygulama eğitimi gördüğü mesleki eğitim” olarak tanımlamaktadır

değil “genç işçi” olarak değerlendirilmektedir.

(4) MEB Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği madde 4/m’ye göre ortaöğretim kurumu “ortaokul veya imam-hatip ortaokulundan sonra dört yıllık eğitim ve öğretim veren, resmi ve özel örgün eğitim okul ve kurumlarının her birine” denilmektedir. Yani lise düzeyindeki eğitim öğretim kurumlarını kapsamaktadır.

Grafik 1: Yıllara Göre Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerindeki Öğrenci Sayısı

Kaynak: (MEB, 2020: 27)

(ME, 2018: 30). Dolayısıyla staj uygulamaları öğrencilerin iş piyasasına girişi ve mesleği öğrenme açısından son derece önemli bir süreçtir.

Öğrencilerin iş piyasasına sosyal ve sektörel entegrasyonun sağlanması amacıyla da bazı meslek liselerinin son dönemde organize sanayi bölgelerinde açılması söz konusudur. 2017-2018 eğitim-öğretim döneminde organize sanayi bölgelerindeki (OSB) meslek lisesi sayısı 33'tür (MEB, 2018: 33). 2019-2020 eğitim-öğretim yılında ise 36 adet resmi Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ve 52 adet mesleki eğitim merkezi olmak üzere meslek lisesi sayısı 88'e çıkmıştır (MEB, 2020: 25). Meslek liseleri özel sektörün de ilgi alanına girmiş, 2017-2018 döneminde özel meslek lisesi sayısı da 383'e (MEB, 2018:33), 2019-2020 döneminde ise 631'e çıkmıştır (MEB, 2020: 25). OSB'lerde 2019 yılında 45.514 meslek lisesi öğrencisi staj yapmıştır. Staj yapan öğrencilerin %70,44'ü özel, %29,56'sı ise resmi kurumlarda eğitim almıştır. OSB'lerdeki meslek liselerinde en sık tercih yapılan alanlar ise %20,18 ile Elektrik-Elektronik Teknolojisi, %14,49 ile Makine Teknolojisi ve %8,02 ile Endüstriyel Otomasyon Teknolojileri iken en az öğrencisi olan alanlar ise %0,06 ile Konaklama ve Seyahat Hizmetleri, %0,06 ile Muhasebe ve Finansman, %0,05 ile Gazetecilik ve %0,05 ile Metalürji Teknolojisi alanlarıdır. OSB'lerde sanayi sektörüne yönelik meslek lisesi öğrencilerinin varlığı daha fazla iken hizmet sektörüne ilişkin alan öğren-

cilerinin sayısı daha azdır. Öğrenci sayısının en fazla olduğu iller ise sanayileşmenin de fazla olduğu Bursa, Konya ve Kocaeli illeridir. MEB bu bölgelerdeki mesleki eğitime önem vermektedir. OSB'lerin öğrencilerin "uygulama becerilerini geliştirmek için önemli bir potansiyele sahip olduğu...öğrencilerin staj ve işbaşı eğitimlerini yapabilecekleri birçok kurumun bir arada olması(nın) uygulamaya dönük becerilerini geliştirmeleri için öğrencilere çeşitli fırsatlar" sunulduğu ve bu bölgedeki meslek liselerinde eğitim gören öğrencilerin istihdam oranının da %88 gibi yüksek bir oran olduğu ifade edilmektedir (MEB, 2019: 8-9).

Okunan bölüme göre öğrenciler beceri eğitimini işyerlerinde alırken diğer yandan okullarda da ciddi bir üretim süreci gerçekleşmektedir. Özellikle Turizm ve Otelcilik Liselerinin otel ve restoranları, Teknik Anadolu Liselerinin çeşitli bölümleri okulların atölyelerinde üretim sürecinde bulunmakta ve kimi zaman bu üretim sonucu okullar ciddi bir döner sermaye yaratmaktadır. Yani öğrenciler sadece işyerlerinde değil okullarında da üretim sürecinin bir parçası olmakta, bu üretimin sonucunda işyerleri ve okullar önemli gelirler elde etmektedirler (Kablay, 2019). MEB bu okullarda "çıktı odaklı uygulamalı eğitim" verildiğini belirtmektedir. 2017 yılında 774 okul gerçekleştirilen üretimden 217.197.959 TL döner sermaye geliri elde etmiştir. Bu okullardan 54'ü 1 milyon TL'den yüksek, 57'si 500 bin-1 milyon

TL arası gelir⁽⁵⁾ elde etmiştir (MEB, 2018: 33,40-42). Bu durum öğrencilerin ve öğretmenlerin meslek liselerinde de ciddi bir şekilde üretim sürecine dahil olduğunu göstermektedir. Kablay'ın (2019) da belirttiği gibi meslek lisesi stajyerleri staj sürecinde çeşitli risklerle karşı karşıya kalmakta, özellikle bazı bölüm öğrencileri yasal çalışma süresinin üzerinde çalıştırılmakta, bazen meslekleri ile ilgili olmayan temizlik, getir götür gibi işleri yapmakta, hatta kimi zaman psikolojik veya cinsel tacize de maruz kalabilmektedirler.

Aslında sadece meslek liseleri ya da çıraklar için kötü çalışma koşulları söz konusu olmamakta kimi zaman üniversite döneminde yapılan staj uygulamalarında da öğrenciler iş kazasına, tacize uğrayabilmekte hatta hayatını kaybetmektedir⁽⁶⁾. Üniversite öğrencilerinin bile böyle kötü ortamlarda staj adı altında çalıştırılması, meslek lisesi öğrencileri ve çıraklar için endişeyi arttırmaktadır. Stajyer öğrencilerin sağlıklarını korumak amacıyla staja çıkılmadan önce iş sağlığı ve güvenliği eğitimi verilmekte, İKMH (İş Kazası Meslek Hastalıkları) sigortası kapsamına alınmakta, çalışma süreleri sınırlandırılmakta, dinlenme sürelerine ilişkin düzenlemeler yapılmaktadır (Kablay, 2019). Ancak tüm bu düzenlemeler ne yazık ki stajyer ve çıraklık öğrencilerini korumada yeterli olmamakta, öğrenciler çalıştırdıkları alanın risklerine maruz kalarak iş kazasına uğramakta bazen bu kazalar nedeniyle ölebilmektedirler. Çoğu zaman da bu konuda sorumluluğu olanlar hiç bir ceza almamaktadır⁽⁷⁾. Stajyerler kimi zaman da staj yaptıkları yerde tacize⁽⁸⁾ maruz kalabilmektedirler (Sol, 14/02/2020; Hürriyet, 12/02/2018).

Stajyer öğrenciler stajda uzun süreli ve düşük ücretle çalıştırılırken devletten öğrenci başına işverenler belli oranda destek almaktadırlar. Sözleşme-

(5) En yüksek gelirler Konaklama ve Seyahat Hizmetleri alanı, Mobilya ve İç Mekan Tasarım Alanı ile Yiyecek İçecek Hizmetleri alanıdır (MEB, 2018: 47).

(6) Bu konuda Piri Reis Üniversitesi Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği öğrencisi 19 yaşındaki Mustafa Koç'un staj yaptığı gemide ölü bulunması ilk akla gelen örneklerden birisidir. Mustafa'nın ağabeyi kardeşinin çalışma koşulları hakkında bilgi verirken hijyenik olmayan bir ortamda kaldıklarını, 45 derece sıcakta 20 saat çalıştıklarını ve kimyasal atıkların bulunduğu tankların temizlendiğini ifade etmiştir (Güranlı, 2019).

(7) Örneğin Bodrum'da stajyer olarak beş yıldızlı bir otelde çalışan ve karbon monoksit gazından zehirlenerek 3 Mayıs 2011'de ölen (aynı olayda 10 stajyer öğrenci daha zehirlenmiştir) Muhammet İsa Soysal'ın ölümüyle ilgili sorumlular sadece 18 ay hapis cezasına çarptırılmış, ceza para cezasına çevrilmiş, ardından kararını geri bırakılmasına karar verilmiştir (Hürriyet, 20.07.2018).

(8) Adapazarı'nda bir vagon fabrikasında staj yapan ve revire muayene olmak için çıkan meslek lisesi öğrencisinin kendisini doktor olarak tanıtan şef yardımcısının tacizine uğraması bunun örneklerinden sadece birisidir (Hürriyet, 12.02.2018).

lerinde yazmasına rağmen öğrencilerin bazen resmi tatillerdeki ücretleri kesilmekte (Sol, 14/02/2020), hatta uzun süre ücretleri verilmemektedir. Bu durum zaten maddi durumu iyi olmayan öğrencilerin staj yaptıkları yere gidip gelmesinde de sorun yaratmaktadır (Torbalıgüncel, 14/02/2020). Çalışma süreleri 8 saat olması gerekirken bazı işletmeler bu süreyi uzatmakta, Cumartesi günleri de öğrencileri çalışmaya zorlamaktadırlar. Öğrencilere staj konuları dışında temizlik, taşıma gibi işleri de yaptırılmaktadır (Sol, 14/02/2020).

Stajyerlerin staj yerinin ayarlanması aslında pek çok sorunu ya da bu sorunların çözümünü de beraberinde getirmektedir. Stajyer öğrencilerin staj yerlerini çoğu zaman öğrencinin kendisi ayarlarken (Kablay, 2019), kimi zaman da okul yönetimi kamu kurumları veya özel sektörle görüşerek işletmelerle/kurumlarla işbirliği protokolü yaparak staj yerlerini ayarlamaktadır. Hatta mezun olan öğrencilerin bir kısmı bu işletmelerde mezuniyet sonrası işe de başlamaktadır (Hürriyet, 19.12.2017). Özellikle bazı bölümler için –bilişim gibi- staj yeri ayarlamak son derece zor olabilmektedir. Öğrenciler staj yeri bulabilmek için çok uzun süre uğraşmakta kimi zaman da “bölümleri ve hayalleriyle alakasız yerlerde staj yapmak zorunda” kalabilmektedirler (Düzgün ve Alikoç, 2020).

Öğrencilerin staj yapacakları yerin okulları tarafından ayarlanması çoğu zaman onları başka tehlikelere karşı da korumaktadır. Okul yönetimi işletmeler hakkında araştırma yaptığı ve öğrenciyi de takip ettiği için öğrencilerin daha güvenilir yerlerde staj yapma olanağı olmaktadır. Staj yapan öğrenciler açısından en riskli durumlardan birisi suça karışan bir işletmede çalışmaktır. İşletmenin suça karışması durumunda öğrenci de bundan mağdur olabilmektedir⁽⁹⁾.

Henüz ergin olmadıklarından pek çok hakkı kullanamayan, bu haklar söz konusu olduğunda ergin olmadıkları ileri sürülen meslek lisesi öğrencilerinin kötü koşullarda eğitim adı altında çalıştırılmasında ise bir engel görülmemektedir. Pandemi döneminde çalıştırılmaları da bunun en belirgin örneği olmuştur.

(9) Örneğin İtalya açıklarında stajyer olarak çalışan üniversiteli gencin staj yaptığı gemide 12 ton uyuşturucu ele geçirilince stajının bitmesine bir hafta kala tutuklanmış ve cezaevine konulmuştur. Stajyer bir öğrencinin gemiye 12 ton uyuşturucu sokması (Hürriyet, 12.10. 2016) hayatın olağan akışına aykırı iken yabancı bir ülkede staj yaptığı gemi çalışanlarının işlediği suç nedeniyle cezaevinde olması staj yapılan yerin seçilmesinin son derece önemli olduğunu göstermektedir.

COVID-19 PANDEMİSİNDE STAJYERLERİN DURUMU

Pandeminin⁽¹⁰⁾ ülkemizde etkisini gösterdiği Mart 2020'den itibaren bulaş riskinden korunmak için fiziksel mesafe⁽¹¹⁾, maske ve hijyene⁽¹²⁾ önem verilmesi üzerinde durulmuştur. Salgının başlangıcında özellikle sağlık kurumlarında eldiven, önlük, gözlük, siperlik, dezenfektan konusunda tüm dünyada sorunlar yaşanmış, sorunları çözmek için çeşitli çözüm yollarına başvurulmuştur. Son bir yıllık dönemde pandemi sadece insanların sağlığını etkilemekle kalmamış, ekonomiyi, sosyal hayatı ve eğitim alanını da etkilemiştir. Çocuk ve gençlerin özellikle hastalığı yaymada etkin olması ve hastalık belirtilerini göstermemeleri nedeniyle tüm dünyada yaygın olarak eğitim uzaktan (online) gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede 20 yaş altı ve 65 yaş üstü yurttaşlara sokağa çıkma kısıtlaması getirilmiş, ancak bu gruptaki çalışanlar durumdan istisna tutulmuştur. Nisan 2020 sonunda 180 ülkede okullar kapatılırken tüm dünyadaki öğrencilerin %85'i okula gitmemiştir (MEB, 2020: 11). Dünyada da pandemi döneminde UNICEF verilerine göre okul çağındaki çocukların üçte biri yani 463 milyon çocuk, uzaktan eğitime erişim sağlayamadığından eğitimden uzak kalmıştır (Karadoğan, 2020: 18).

Ülkemizde son bir yıllık sürede eğitimin uzaktan verildiğini söylemek doğru olacaktır. İlk vaka görüldükten sonra okullar 12.03.2020'de tatil edilmiş, 23.03.2020'de uzaktan eğitime geçilmiştir. Güz döneminde 01.09.2020'de eğitim-öğretim uzaktan eğitim yöntemi ile başlamış, 21 Eylül 2020 tarihinde anaokulları ve ilkokul 1. sınıflarda, 05.10.2020'de de meslek liselerinde uygulama dersleri için yüz yüze eğitim başlamıştır⁽¹³⁾. Ancak hastalığın yayılım hızının artması ile yeniden uzaktan eğitime geçilmiştir. Mesleki eğitim merkezi öğrencilerinin büyük çoğunluğu süreçte işletmelerde beceri eğitimine devam ederken mesleki eğitim alan öğrencilere EBA ve TRT kanallarından eğitim verilmiş, uygulamalar için videolar sisteme eklenmiştir (MEB, 2020: 18, 40). Ancak bu süreç meslek liseleri için biraz farklı işlemiştir. Pandeminin başlangıcında tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de özellikle maske, eldiven, yüz siperliği, dezenfektan üretiminde yaşanan sıkıntının aşılmasında meslek lisesi öğrencilerinin önemli kat-

(10) Salgın 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi (küresel salgın) olarak ilan edilmiştir (TÜBA, 2020).

(11) Her ne kadar bu durum "sosyal mesafe" olarak yerleşmiş olsa da doğrusu fiziksel mesafedir. Önemli olan kişiler arasında yaklaşık 1,5 metrelik (kimi zaman 1 ya da 2 metre olduğu da ileri sürülmektedir) bir mesafe bırakmayı ifade eder.

(12) Özellikle el yıkama

(13) Covid-19 sürecinde kronolojik olarak uygulamalar için bakınız (MEB, 2020: 39).

kıları olmuş, okullarında üretmeye devam etmişlerdir.

Dünya genelinde mesleki teknik eğitim kurumları salgınla mücadele amacıyla kapanmışken, MEB, ülkemizde bu kurumların toplumun gereksinimi olan acil tıbbi malzemeleri ürettiğini, bu nedenle toplum tarafından takdir edildiklerini, bu kurumların "kara gün dostu" olduğunu ifade etmektedir. MEB Covid-19 ile mücadelede mesleki eğitimin iki aşamada katkısı olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki özellikle sağlıkçıları koruma açısından maske, dezenfektan, tek kullanımlık önlük ve tulum, yüz koruyucu siper üretimidir. İkinci aşama ise salgında kullanımı artan solunum cihazı ve maske makinesi gibi cihazların tasarlanması ve üretilmesidir. Bu amaçla özellikle altyapı açısından güçlü illerde (İstanbul, Bursa, Tekirdağ, Ankara, İzmir, Konya, Mersin, Muğla ve Hatay) bu liselerin bünyesinde AR-GE merkezleri kurularak; "cerrahi maske makinesi, solunum cihazı, N95 standardında maske makinesi, video laringoskop cihazı, yoğun bakım yatağı, hava filtrasyon cihazı, numune alma ünitesi" gibi ürünler tasarlanarak üretilmiştir. Süreç 09.03.2020'de 8 ilde pilot okul olarak belirlenen 28 Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde dezenfektan üretimi ile başlamış⁽¹⁴⁾ ve günümüze kadar üretim miktarı ve üretilen ürün sayısı artırılarak devam etmiştir (MEB, 2020: 40). Bu dönemde meslek liselerindeki öğrencilerin beceri eğitiminden ziyade gerçek anlamda bir üretim sürecinde olduğunu kabul etmek gerekir. Yaşlıları için sokağa çıkma yasağı uygulanırken meslek lisesi stajyerleri işçiler gibi üretime durmadan devam etmiştir. Her ne kadar stajyer öğrencilerin 20 yaş altına getirilen sokağa çıkma yasağı ile (03.04.2020) üretim sürecinden çekildiği ve üretimin öğretmen ve usta öğreticilerle devam ettiği ileri sürülse de (MEB, 2020, 43) üretilen ürün miktarı ve çeşitli basın yayın organlarında çıkan haberler stajyerlerin hala belli merkezlerde üretimi sürdürdüğünü göstermektedir.

Meslek liselerinin bu dönemdeki üretim miktarı tablonun anlaşılması açısından yararlı olacaktır. MEB kaynaklarına göre (2020: 43) Ekim 2020 tarihine kadar mesleki ve teknik liselerde; 60 milyon adet cerrahi maske, 6 milyon litre yüzey dezenfektanı, 1 milyon adet yüz koruyucu siperlik ile tek kullanımlık tulum/önlük, 800 bin litre el dezenfektanı, 35.000 adet tek kullanımlık çatal-bıçak, 30 bin litre kolonya, 15 bin adet N95 maske üretilmiştir. Üretimin büyük boyutlu olması öğrencilerin de bu süreçte aktif çalıştığını göstermektedir. Eğer üretim sadece öğretmenler tarafından yapılmışsa bu durumda da diğer öğretmenler uzaktan eğitim sürecinde online olarak eğitimleri devam ettirirken mesleki ve teknik lise öğretmenlerinin yoğun üretim sürecinde olması bir başka sorun alanıdır. Elbette ki salgın koşullarında bir ülkenin tüm olanaklarını kullana-

(14) 2020 yılında mesleki ve teknik liselerin üretim süreci için bakınız (MEB, 2020, 41-42).

rak salgınla mücadele etmesi çok önemlidir. Ancak 18 yaşın altındaki bireylerin bu tip bir ağır üretim sürecinde bulunması, üstelik de bulaş riskinin yoğun olduğu bir dönemde sağlık hakkı açısından sorunludur.

Üstelik öğrencilerin üretim süreci sadece pandemi nedeniyle gereksinim duyulan malzemelerde söz konusu olmamış, farklı malzemeler de üretmişlerdir. Örneğin okulların gereksinimi için (okulların kapalı olduğu dönemde) “masa, sıra, dolap vb” üretmeye devam etmişlerdir (Giresun Ekspres, 13/01/2021).

Öğrenciler bu dönemde “devlete kazandı(dırdı)kları ile öğünülürken kimsenin sağlık durumlarını dahi sormadığını” ifade etmektedir. Öğrenciler “biz biliyoruz ki bizleri öğrenci değil işçi olarak görüyorlar. Ucuz(a) mal ettikleri kendilerinde küçük birer işçi ordusuyuz. Biz liselleri işçi değil de öğrenci olarak görüp de okumamıza destek çıkmalarını istiyoruz” derken aslında işçileştiklerinin⁽¹⁵⁾ onlar da farkındalar (Evrensel, 06/01/2021).

Meslek lisesi öğrencileri okulların kapalı olduğu dönemde fabrika ve atölyelerde staj olanağı bulamadıklarını “uzaktan eğitimin kendileri için sanayide çalışmak anlamına geldiğini” ifade etmektedirler. Özellikle mobilya, bilişim gibi bölümlerde staj yapması gereken öğrenciler küçük işletmelerin pandemi nedeniyle stajyer kabul etmediğini, büyük işletmelerde stajyer alınımının az olduğunu, staj olanağı bulanların ise “iş öğrenmekten ziyade meydanlık yapmak zorunda” kaldığını, hatta OSTİM gibi sanayi alanlarında fiziksel ve psikolojik şiddet gördüklerini belirtmektedirler. Staj zorunluluğu olmayan meslek lisesi öğrencileri ise uzaktan eğitim döneminde çalışmak zorunda kalmaktadır. Bazı öğrenciler okulların açılmamasının faydalı olduğu, çalışmak zorunda oldukları için okullar açıldığında hem okul hem de iş nedeniyle daha fazla yorulacağını ifade ederken, başka öğrenciler ise okulların yüzyüze olması gerektiğini en azından okullar açıldığında daha az

(15) Süreç çiraklık öğrencileri de aynı şekilde işlemektedir. 18 yaş altı için günün sadece belli saatlerinde sokağa çıkma serbestisi tanınırken, çiraklar da özel izin belgeleri ile çalıştırılmaktadır. Üstelik de bu çocukların yaptıkları çalışma uzun vadeli sigorta dalları kapsamında olmayıp sadece İKMH sigortasına tabiler (Evrensel, 11/01/2021). Diğer yandan Tıp, Hemşirelik, Diş Hekimliği gibi üniversite eğitime devam eden öğrencilerin de staj süreçleriyle ilgili pandemi döneminde sorunlar yaşanmıştır. Bazı üniversitelerde uygulama eğitimlerine pandemi döneminde devam edilmiştir. Uygulamaya devam eden bazı öğrenciler, intern bir öğrencinin vefatı nedeniyle endişeli olduklarını, KYK yurdunda kaldıklarını, yakındaki yurt yerine uzakta bulunan yurdun ayarlanması nedeniyle toplu taşıma kullanmak zorunda olduklarını, yurttaki 2-3 kişinin bir arada kalması ve tuvalet, banyo gibi yerleri ortak kullanmaları nedeniyle sağlıklı koşullarda konakladıklarını, staja başlamadan önce hangi servislerde covid-19 pozitif hasta olduğunun öğrencilerle paylaşılmadığını, sadece hastane kapısında ateşlerinin ölçüldüğünü, PCR testi yapıldığını, üstelik “hastanede virüsü kapabilme ihtimalim olduğunu biliyorum ve sorumluluk bana ait” şeklinde bir form imzalatıldığını ifade etmektedirler (Demirhan, 2020).

yorulacağını, çünkü pandemi ve yaz tatili döneminde çalışmak zorunda olduğunu belirtmektedir (Düzgün ve Alikoç, 2020).

Öğrenciler staj döneminde çalıştırılırken herhangi bir PCR testine tabi tutulmamakta, aşılama programına alınmamakta sadece üretmeleri beklenmektedir.

SONUÇ

Pandemi sürecinde toplumdaki gereksinimler farklılaşmış, çalışma hayatının yanı sıra sosyal hayat ve alışkanlıklar da bu değişimden nasibini almıştır. Bulaş olasılığını azaltmak için başta sağlık personeli ve sağlık hizmeti sunucuları olmak üzere maske, dezenfektan, yüz koruyucu siperlik vb. malzemelere gereksinim artmıştır. Bu malzemeler sadece sağlık kurumlarında değil mal ve hizmet üretimi yapılan pek çok alanda kullanılması ve talepleri artmıştır. Talebi karşılama yöntemlerinden birisi mesleki ve teknik liselerin öğrenci ve öğretmenlerinin bu ve benzeri malzemeleri üretmesidir. Süreçte toplumda bulaş riskini azaltmak için özellikle 20 yaş altı bireylere sokağa çıkma kısıtlaması uygulanırken stajyerler ülkenin gereksinimi olan malzemeleri üretmek için yoğun bir şekilde çalışmışlardır. Bunun bir olağanüstü çalışma biçimi olduğunu kabul etmek gerekir. Covid-19 virüsünün etkisini azaltmak için çok sayıda aşı çalışmasının sonucunda tüm ülkelerde aşılama programları başlamış, ülkemizde de öncelik durumlarına göre gruplar belirlenerek aşılama işlemine başlanmıştır. Ancak 20 yaş altı bireyler, aşılama takvimde bir hayli geridedir. Oysa bu grupta en azından üretim sürecinde yer alan mesleki ve teknik eğitim öğrencilerinin de olması gerekirdi. Her ne kadar buldukları yaş grubu itibarıyla hastalığı hafif geçiren grupta oldukları iddia edilebilirse de bu öğrencilerin özellikle beraber yaşadıkları aile bireyleri açısından risk oluşturmaktadırlar. Üstelik bu öğrencilerin kurallara uyma konusunda hem eğitilmesi hem de denetlenmesi gerekir. Yoğun bir üretim sürecinde buna uyulup uyulmadığı çok da açık değildir.

Makalenin ilk bölümünde de belirtildiği gibi mesleki ve teknik lise öğrencileri yani stajyerler pek çok risk ile karşı karşıya iken pandemi sürecinde risklerinin arttığı, korunmasız kaldıkları ileri sürülebilir. Pandemi süreci elbette özellikle AR-GE çalışmalarının artması gibi bazı avantajlar da sağlamıştır. Ancak öğrencilerin sağlıklarının düşünülerek ve korunarak beceri eğitimi sürecinin planlanması daha doğru olacaktır. Pandemi nedeniyle pek çok işyeri kapanmış, işçiler zorunlu ücretsiz izne çıkarılmışlardır. Talebi artan malzemeler konusunda bu işyerleri ve işçilerin üretim sürecine katılması, meslek lisesi öğrencilerinin sadece eğitim boyutuyla beceri eğitimi gerçekleştirilmesi sosyal politika açısından daha doğru olacaktır.

Kaynakça

Aksoy, H.H. (2017). "Meslek Lisesi Öğrencilerinin İşletmelerde Beceri Eğitimi: Okul Destekli Çocuk İşçiliği", *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 62-63, s. 74-82

Demirhan, E. (13/10/2020). "Salgının Gölgesinde Stajyerlik Yapacaklar". <https://www.evrensel.net/haber/416302/salginin-golgesinde-stajyerlik-yapacaklar>. (31/01/2021)

Düzgün, U., Alikoç, S. (02/09/2020). "Meslek Liseliye Uzaktan Eğitim Sanayi Demek". <https://www.evrensel.net/haber/412982/meslek-liseliye-uzaktan-egitim-sanayi-demek>. (31/01/2021).

Evrensel (11/01/2021). "Binlerce Çocuğun Hayatı Çalınıyor".

Evrensel (06/01/2021). "Onların Gözünde Öğrenci Değil İşçiyiz".

Giresun Expres (13/01/2021). "Meslek Liseleri Üretmeye Devam Ediyor".

Güranlı, E. (2019). "Staj Sömürüsü ve Stajyer Öğrencilerinin Hakları", *Gençemek Dergisi*, 6

Hürriyet Gazetesi (20/07/2018). "Staj Yaptığı Otelde Ölen Gencin Davasında Karar Ailesini Memnun Etmedi". <https://www.hurriyet.com.tr/staj-yaptigi-otelde-olen-gencin-davasinda-karar-40903511>. (31/01/2021)

Hürriyet Gazetesi (12/02/2018). "Vagon Fabrikasında Stajyer Öğrenciye Taciz İddiası". <https://www.hurriyet.com.tr/vagon-fabrikasinda-stajyer-ogrenciye-taciz-iddi-40739687> (31/01/2021).

Hürriyet Gazetesi (19/12/2017). "İşverenle İç İçte Teknik Lise". <https://www.hurriyet.com.tr/isverenlerle-ic-ice-teknik-lise-40683064>. Erişim 31/01/2021

Hürriyet Gazetesi (12/10/2016). "Staj Yaptığı Gemiyi

İtalyan Polisi Bastı, 19 Aydır Tutuklu". <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/staj-yaptigi-gemiyi-italyan-polisi-basti-19-aydir-tutuklu-40246298> erişim 31/01/2021

Kablay, S. (2019). "Stajyer mi İşçi mi?", *Çalışma Ortamı Dergisi*, 162, s. 15-19

Kablay, S. (2018). "Yaşama Verilen Değerin Bileşik Göstergesi Çerçevesinde Ülkemizdeki Çalışma Hakkı Açısından Durum", *Gürhan Fişek'in İzinde Ortak Emek Ortak Eylem*, Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 451-478

Karadoğan, E. (2020). Pandemi Koşullarında Uluslararası Örgütlerin Gündeminde Çocuk İşçiler: ILO ve UNICEF Örneği, *Çalışma Ortamı Dergisi*. 165. s. 16-18

MEB (2018). *Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitimin Görünümü*. Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi No:1

MEB (2019). *Organize Sanayi Bölgelerinde Mesleki ve Teknik Eğitim*. Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi No:6

MEB (2020). *Covid-19 Salgını Sürecinde Mesleki ve Teknik Eğitim*.

Sol (14/02/2020). "Ziya Selçuk ve Patronlar Hemfikir: Stajyer Öğrenciler Köle Gibi Çalıştırılmalı". <https://haber.sol.org.tr/turkiye/ziya-selcuk-ve-patronlar-hemfikir-stajyer-ogrenciler-kole-gibi-calistirilmali-280495>. (31/01/2021)

Torbalıgüncel (14/02/2020). "Stajyer Öğrenciler 3 Aydır Maaş Alamıyor". <https://torbaliguncel.com/gundem/stajyer-ogrenciler-3-aydir-maas-alamiyor-h50461.html>. Erişim 08/02/2021

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA). (2020). Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu, Ankara

İş Kazaları İşçinin Kabahati mi?

Taner AKPINAR(*), Nail DERTLİ (**)

Türkiye’de yapılan işle bağlantılı yaralanma ve ölümlerin önüne geçil(e)miyor. Meslek hastalıkları ise çoğunlukla hiç bilinmiyor. Bilindiği gibi, 2012 yılında, bu konuda bağımsız bir yasa (6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu) yapıldı. Yürürlüğe girmesinin üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen bu yasa da derde derman ol(a)madı. Olamazdı da, çünkü yasayı biçimlendiren yaklaşım sorunun nedenlerine ilişkin doğru bir kavrayışa sahip değil. Söz konusu yaklaşımın kökleri 1931’de Herbert William Heinrich tarafından ortaya atılan Domino Teorisi’ne dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, iş kazalarının %88’i işçilerin kişisel özellikleri ya da kusurlu davranışlarından, %10’u çalışma ortamındaki uygun olmayan koşullardan ve %2’si de tanrıdan gelen olaylardan kaynaklanmaktadır (Heinrich, 1950: 10-12). Bu yaklaşımdan hareketle iş kazaları işçilerin kabahati olarak görülüp meydana gelen kazalar nedeniyle işçiler suçlanmaktadır. Dolayısıyla, bu yaklaşımdan hareketle, önleme çabaları çerçevesinde işçiler hedefe konulmakta ve işçilerin kişisel özellikleri ya da davranış kalıpları dönüştürülerek sorunun çözüleceği ileri sürülmektedir. Güç ve iktidarı elinde bulunduranlar tarafından benimsenen bu yaklaşımı egemen zihniyet olarak adlandırmak uygundur.

Türkiye’de işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda mevzuat oluşturma ve bunun uygulanmasını denetleme konumunda olan resmi çevrelerin de bütünüyle bu yaklaşımdan hareket ettiği görülmektedir. Örneğin, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin (TBMM) Madencilik Raporu’nda, iş kazaları bir güvenlik kültürü sorunu olarak görülmekte ve şöyle söylenmektedir: “İş sağlığı ve güvenliği mevzuatının getirdiği yeni yaklaşım olan koruyucu ve önleyici kültürün benimsenmesini ve davranışa yansımalarını sağlamak amacıyla iş sağlığı ve güvenliği konusu temel eğitim programlarına dâhil edilmelidir. İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili sosyal ortaklar tarafından sadece çalışma hayatında değil, tüm toplumda sağlık ve güvenlik bilincinin oluşturulmasına çaba gösterilmelidir.” (TBMM, 2010: 287). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından hazırlanan Politika Belgesi ve Eylem Planı’nda da farklı ifadelerle ama bütünüyle aynı yaklaşım ortaya konulmaktadır: “6331 sayılı Kanun ve alt düzenlemeleriyle birlikte bu konudaki mevzuat

çalışmaları tamamlanmış olup değişen ihtiyaçlar doğrultusunda güncellemeler yapılmaktadır. Ancak toplumda sağlık ve güvenlik kültürünün oluşturulması yalnızca yapılan mevzuat düzenlemeleriyle değil toplumda kişilerin davranış biçimlerinin değiştirilmesiyle mümkün olabilmektedir.” (ÇSGB, 2014: 18).

Görüldüğü gibi, egemen yaklaşım, iş kazalarının kaynağında yatan temel politik ve ekonomik nedenleri görmezden gelmekte, sorunu kültür ve bireysel davranış kalıpları ile ilişkilendirmektedir. Yazının devamında, bu zihniyetin işçilere nasıl yansıdığına ilişkin, alanda yapılan görüşmelere ve gözlemlere dayalı bir tartışma yürütülmektedir. Fişek Enstitüsü gönüllüleri olarak Gıda-İş Sendikası ile Eylül-Ekim aylarında (2020) işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitimleri yürüttük. Eğitimler Balıkesir, İstanbul, Manisa, İzmir, Gebze ve Afyon’da gerçekleştirildi. Bu eğitimler sırasında hem gözlem yapılmış hem de işçilerle konu hakkında doğrudan görüşmeler yapılmıştır.

İŞYERLERİNDE İŞÇİ SAĞLIĞI EĞİTİMLERİ ÜZERİNE İZLENİMLER

Öncelikle alana ilişkin en temel gözlemimiz şudur: İşverenler, iş kazalarını önleme konusunda mevzuattan kaynaklanan sorumluluklarını yerine getirmemektedir. Mevzuat, işverenlere, çalışanlarını işçi sağlığı iş güvenliği konusunda eğitime yükümlülüğü getirmiş ve bu yükümlülüğün hangi durumlarda, hangi sıklıkta, hangi konularda ve hangi şartlarda ne sürede verileceğini düzenlemiştir. Ancak yaptığımız toplantılarda bu eğitimlerin ya hiç yapılmadığını ya da usulüne uygun yürütülmediğini gördük. Bu kapsamda hiç yapılmayan eğitimin yapılmış gibi gösterilmesi ve işçilerden imzalar alınması az rastlanır bir durum olmaktan çok, ana eğilim durumundadır.

İşçi sağlığı eğitimlerinin gerçekleştirildiği işyerlerinde ise bu eğitimlerin mevzuatta öngörülen sürenin çok altında verildiği görülmüştür. Yaygın uygulama 1-1,5 saatlik eğitim karşılığında 12-18 saatlik eğitim yapılıyor gibi belgelenmesidir. Eğitimler, eğitime uygun ortamlardan çok, en fazla işçinin bir araya getirilebildiği yemekhane gibi katılımcı ve etkin bir eğitime imkân tanımayacak ortam ve sayılarla yapılmaktadır. Eğitimlerin yapılmaması, olması gerekenden daha kısa yürütülmesi ya da toplu halde gerçekleştirilmesi işçi sağlığı alanının işverenler tarafından zaman kaybına yol açan, üretimi aksatan ya da üretim zamanından çalışan gereksiz bir yük gibi algılandığını/görüldüğünü göstermektedir.

(*) Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi ve Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Gönüllüsü

(*) Dr., Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Gönüllüsü

Gıda-İş Sendikası ile İzmir'de yürüttüğümüz işçi sağlığı eğitimi.

Mevzuatta eğitim yapılacak konular belirlenmiştir. Ancak eğitimlerin işyerinin özelliklerine göre, işyerindeki tehlikelere göre yerleştirilmesi önemlidir. İşçilerden edindiğimiz bilgiler mevcut eğitimlerin daha çok mevzuat aktarımı biçiminde gerçekleştirildiği doğrultusundadır. Eğitimler işçilerin işyerinde güçlendirilmesinden çok, yasal bir zorunluluktan kurtulma, olası bir durumda sorumluluktan kaçınma perspektifiyle yapılmış görünmektedir.

6331 sayılı yasa yetersiz de olsa katılmalı yönetim mekanizmalarına olanak tanımaktadır. Ancak eğitimlerden edindiğimiz bilgiler, işçilerin bırakın karar süreçlerine dâhil edilmesini, en temel konularla ilgili bilgilendirilmesinin bile yapılmadığını göstermektedir.

Tehlikelere karşı önlemlerin alınması bir yana işçi sağlığı eğitimlerinin bile doğru dürüst yapılmamasına rağmen, iş kazaları bütünüyle işçilerin kabahati olarak görülmekte ve bir biçimde işçilerin de bunu böyle kabul etmesi sağlanmaktadır. İşçilerin vücudundaki küçük yaralanma ya da kırıklar, kesikler, ezilmeler, burkulmalar vb. "küçük" kazalar, olağanlaşmış/sıradanlaşmıştır. Öyle ki işçilerin kendileri bile bunları bir iş kazası olarak görmemektedir. Küçük, kendi ifadeleriyle, ufak-tefek kazalardan daha ciddi olduğunu düşündükleri kazaların

ise, çoğunlukla kendi kusurlarından/kabahatlerinden meydana geldiğini düşünmektedirler. Örneğin, tavuk fabrikasında çalışan bir kadın işçi, bir gün çalışırken bıçakla elini kestiğini ama bunun bütünüyle kendi hatasından kaynaklı olduğunu söyledi. Olayın tam olarak nasıl olduğunu anlatmasını istediğimizde de, bir anda arkasına döndüğünü ve elini arkasında çalışan iş arkadaşının elindeki bıçağa çarptığını anlattı ve "arkamı dönerken dikkatli olsaydım, elim kesilmezdi, bu nedenle kabahatli olan benim" dedi. Buna karşın, olayın, bıçakla yapılan bir işte, işçilerin birbirine zarar verecek kadar dar bir ortamda çalıştırılıyor olmasından kaynaklı olabileceğini söylediğimizde ise, doğru diyerek, bu yönde düşünmeye başladı.

İşçilerin iş kazalarında kendilerini neden suçlama ya da kusurlu görmeye yakın oldukları tartışılmaya değer bir konudur. Bizim izlenimimiz, işverenlerin iş kazalarına ilişkin işçileri suçlama eğilimlerinin ve bu yöndeki telkinlerinin bu konuda belirleyici olduğu yönünde. Gerçekleştirdiğimiz tüm eğitim ve görüşmelerde işçiler, işverenlerin düzenledikleri iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerinde ve bu konudaki diğer etkinliklerde, kazaların işçilerin dalgınlığı, dikkatsizliği, umursamazlığı, ciddiyetsizliği, sakarlığı, vb. davranışlardan kaynaklandığını ısrarla vurgula-

İşçi sağlığı eğitimleri sıklıkla yemekhane gibi mekanlarda, kalabalık işçi grupları ile yürütülüyor.

dıklarını belirttiler. Kazalardan sonra işçilere kazada kusurlu olduğunu kabul ve beyan ettirmeye yönelik işveren baskıları ise istisna olmaktan uzaktır. İşçiler, iş kazası meydana geldiğinde, kazaya uğrayanların, olayın kendi kusurlarından kaynaklı olarak meydana geldiği yönünde beyanda bulunması için baskı yapıldığını ve bunun yerleşik bir uygulama haline geldiğini ifade ettiler. Yüksek işsizlik ve istihdam güvencesinin yokluğunda işlerini kaybetmemek için, işverenlerin baskılarına boyun eğmek zorunda kaldıklarını da eklediler. Örneğin, Afyon'da görüştüğümüz bir forklift operatörü, forkliftin kapasitesinin çok üzerinde yük kaldırmalarının istendiğini, bunun forkliftin kapasitesinin çok üzerinde olduğunu söylemesine rağmen, kendisine "Herkes kaldırıyor sen de kaldır. Bir şey olmaz." denildiğini belirtmiştir.

İşçiler, kimi zaman, işverenlerin anlattıkları ve uyguladıklarının, bilimsel görüşün ve yasaların bir gereği olduğunu düşünmektedirler. Örneğin, bir toplantıda, iş kazası geçirenlerin, başından geçen olayları anlatmasını istedik ve bazıları yaşadıklarını anlattı. Toplantı bittikten sonra, işe daha yeni başlamış, yirmili yaşların başlarında genç bir kadın işçinin bir kolunda büyükçe bir morluk olduğunu fark ettik. Geçmiş olsun dileklerimizi iletip nedenini sordüğümüzda, iş yerinde koluna demir düştüğünü söyledi. Neden bunu toplantıda anlatmadığını sordüğümüzda ise, "işveren olayı gördü ama 'bu

iş kazasıdır' diye bir şey demedi, ben de, 'demek ki iş kazası değil' diye düşündüm" dedi.

İş kazalarının işçilerin kusurundan/kabahatinden kaynaklandığı düşüncesinin yaygınlaştırılmasının iki temel nedeni vardır: Birincisi, bu yolla yapısal nedenler gözlerden gizlenmekte, ikincisi ise, önlem almakla sorumlu olan işverenleri hukuki süreçlerde suçsuz göstermek ya da suçu hafifletmektir.

İşçi sınıfı sorunları üzerine yalnızca araştırmalar yapmak ve bu araştırma süreçlerinde onunla temas kurmak yeterli değildir. Bu, işçi sınıfını bir veri kaynağı haline getirip, onun nesneleştirmektir. İşçi sınıfı ile kesintisiz bir diyalog içinde olmak ve ona yönelik söz edilen telkinlere ve baskılara birlikte karşı koymak gerekmektedir.

Kaynaklar

ÇSGB (2014), Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Politika Belgesi - III ve Eylem Planı 2014-2018, Ankara: ÇSGB İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü.

Heinrich, H.W. (1950). *Industrial Accident Prevention: A scientific approach*. Third edition. New York: McGraw-Hill.

TBMM (2010), Madencilik Sektöründeki Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, Dönem: 23, Yasama Yılı: 4, Ankara: TBMM.

Kent Yoksulluğunun Eğitime Yansımalarına Yönelik Bir Müdahale Çalışması

Tuğba HOŞGÖRÜR⁽¹⁾, Kasım YILDIRIM⁽²⁾, Necdet AYKAÇ⁽³⁾, Sergender SEZER⁽⁴⁾,
Mine KIZIR⁽⁵⁾, Orhan KAHYA⁽⁶⁾, Mirace KARACA EVREN⁽⁷⁾, Vural HOŞGÖRÜR⁽⁸⁾ (Sorumlu Yazar)

GİRİŞ

Sosyal devlet anlayışının yerini neoliberalizme bıraktığı 1980'li yıllarda Türkiye'nin üretim ve kalkınma stratejileri değişmiş, temel haklar olan eğitim ve sağlık hizmetlerinin serbest piyasa modeline göre yeniden düzenlenmeye başlanmasına neden olmuştur. Aynı dönem, özellikle kentlerde sanayileşmenin artması ile oluşan işçi talebi kırsal yaşamı etkilemiş, köyden kente göç büyük bir hız kazanmıştır. Bu süreçte köyden kente göç eden kitleler, piyasa temelli ekonomik modelde ucuz (ve güvencesiz) işgücü olarak ve dolayısıyla kentin yeni yoksulları olarak, birçok işlevi yerine getirirler de, aynı zamanda kentin toplumsal yapısında ortaya çıkan birçok sorunun kaynağı olarak da görülmeye başlanışlardır.

Suç ve benzeri birçok toplumsal sapma davranışının ve gecekondulaşma gibi kentsel mekânı dönüştüren birçok sürecin sorumluları olarak gösterilen bu toplumsal kesimin kentle bütünleşmesi halen Türkiye'nin toplum yapısının öncelikli sorunları arasında yer almaktadır. Benzer hanelerde oturan, benzer mekânlarda sosyalleşen bu yoksul sınıfın çocukları da eğitime erişim sürecinde yine benzer koşullar altında öğrenim görmektedirler. Bu noktada aynı kentte yaşayan bireylerin aldıkları eğitimin niteliğinde, çocukların içine doğdukları koşullar belirleyici rol oynamaktadır. Çocukların içine doğduğu sınırlılıkların, bir başka ifadeyle *yoksulluklarının* eğitim sürecine nasıl yansıdığı bu çalışmada odaklanılan temel sorun alanlarından biridir.

Yoksulluk, dünyada milyarlarca insanın yaşamını doğrudan ve olumsuz yönde etkileyen, bu açıdan büyük insan hakları ihlalleri, sosyal adaletsizlik ve eşitsizlikleri yaratan ve de pekiştiren sosyal bir sorun olarak

karşımıza çıkmaktadır (Atatanır, 2016). Eğitim kurumunun neoliberalizmle eklenip piyasalaşması ve temel bir insan hakkı olmaktan çıkıp parası olanların ulaşabileceği bir ayrıcalık haline gelmesi, bir anlamda eğitimin bir *yeniden üretim süreci* olarak şekillenmesine yol açmaktadır. Eğitim kurumunun yoksul sınıfları nasıl yeniden ürettiğinin anlaşılabilmesi ise öncelikle yoksulluğun yeni görünümünün ortaya konmasıyla mümkün olabilecektir.

Mutlak ve Göreli Yoksulluktan Yeni Yoksulluğa

Mutlak yoksulluk kavramı, yoksulluğu yaşayan herkesin bir şekilde yoksul olduğunu hissettiği, gözlemlenebilen bir durumu ifade eder. Mutlak yoksulluk, "... bireyin veya hane halkının yaşamını sürdürebilmesi ve biyolojik anlamda kendini yeniden üretebilmesi için gereksinim duyduğu asgari tüketim düzeyini sağlayamamasıdır" (Temiz, 2008). Ancak bu yaklaşım, yoksulluk kavramını sadece ekonomik boyuta indirgemektedir. Göreli yoksulluğun kapsamı ise daha geniş olup, kişinin temel gereksinimlerinin ötesindeki tüketimleri ve bu tüketimlerinin niteliği ile ilgilidir. *Görelî yoksulluk*, bireylerin refah düzeyinin, toplumun ortalama refah düzeyinin belirli bir oranının altında olması olarak tanımlanmaktadır (Özgüler, 2014).

Topluluk içinde birey olarak insani standartlar ölçüsünde tüketim gerçekleştiremeyenlerin durumu "yeni yoksulluk" kavramı ile açıklanmaktadır (Bauman, 1998; Mead, 1992). Bauman'a (1998) göre tüketim toplumunun yoksulları bu yoksullukları ile "defolu tüketiciler" olarak toplumsal, sosyal ve kültürel yaşamdaki insana özgü koşullardan yoksun kalmışlardır. Yeni yoksulluk kavramı, özellikle büyük kentlerde zengin ve yoksul sınıflar arasındaki olanaklara ulaşma sürecindeki farklılıkları ortaya çıkarırken, diğer yandan yaşamın temel alanlarındaki gereksinimlere ulaşma anlamındaki eşitsizlikleri de ortaya koyarak kent yoksulluğu kavramını ortaya çıkarmıştır.

KENT YOKSULLUĞU

Küreselleşme, sanayileşme ve neoliberal politikaların bir sonucu olarak değişen üretim ilişkileri ve tüketim alışkanlıkları kentleri çekim alanına dönüştürmüştür. Köyden kente göç ile birlikte kentlerde zenginlik ve yoksulluğun bir araya gelmesi, farklı kutuplaşmalara ve farklı kültürlerin oluşumuna zemin hazırlamış, açık ya da gizli bir sınıfsal çatışmanın zemini olmuştur. Seabrook'a (1988) göre, "yoksullar" parası olanların yararı için tasarlanmış olan dünyada yaşamak zorunda

- (1) Doç.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
- (2) Prof.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü
- (3) Doç.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
- (4) Dr.Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
- (5) Dr.Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü
- (6) Arş.Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
- (7) Arş.Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
- (8) Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

kalmışlardır. Kente göç eden insanların sayılarının giderek artması, bu insanların yaşam süreci içinde kentli insanlar ile daha fazla yakınlaşmaları, kentlerdeki eşitsizlik, yoksulluk ve zenginlik durumlarını görünür hale getirmiş, yeni bir yoksulluk kavramı olarak "kent yoksulluğu" kavramı ortaya çıkmıştır (Sidney, 2009; Sönmez, 2007).

Kent yoksulları, varoş ya da gecekondu olarak anılan ve kentin genel sosyal yaşam standardından daha düşük özelliklere sahip yaşam alanlarında, dışlanmışlık ve yoksunluk ekseninde hayatlarını sürdürmektedirler (Akca, 2018). Bireylerin sahip olmayı umdukları halde sahip olamadıkları şeyleri/durumları ifade eden *yoksunluk* kavramına göreli bakış açısı, bireylerin yoksunluklarını nasıl değerlendirdiklerinin, kendilerini kimlerle karşılaştırdıklarına bağlı olduğunu açıklar (Giddens, 2006). Dolayısıyla, yeni kent yoksulluğu, bireyin kent yaşamında karşı karşıya kaldığı tüketim görünümleri ve dışlanma nedeniyle yoksunluk duygusunu da daha fazla hissetmesine neden olmaktadır.

Kent yoksulluğunda önemli sorunlardan biri de doğal olarak, çocuklar ve gençlerin durumlarıdır. Dünya üzerinde var olan eşitsizliklerden en fazla çocuklar etkilenmekte; çocuklar hangi toplumda olurlarsa olsunlar yoksulluğun olumsuz etkilerine en açık, en korunmasız durumda olan grubu oluşturmaktadırlar (Altıparmak, 2008; Kalkınma Bakanlığı, 2014; Konuk Şener ve Ocağcı, 2014). Yoksulluk içindeki çocukların nitelikli sağlık, eğitim ve koruma hizmetlerine ulaşmaları çok daha güç olmaktadır.

YOKSULLUĞUN EĞİTİME YANSIMALARI

Başarılı eğitim sistemleri incelendiğinde eğitime erişimin, eğitimde niteliğin ve eğitimde eşitliğe verilen önemin kritik bir rol oynadığı görülmektedir (ERG, 2009; OECD, 2010; Turan, Açıklık ve Şişman, 2007). Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) sonuçlarına bakıldığında da öğrencilerin başarıları ile sosyoekonomik yapı arasında yüksek düzeyde bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. PISA sınavında düşük başarı gösteren öğrenciler genellikle dezavantajlı sosyoekonomik gruptan gelen öğrencilerdir (OECD, 2016).

Kent yoksulu öğrencilerin düşük akademik başarı sergilemeleri; yaşam koşulları, okul içi ve okul dışındaki sosyal çevreleri ve çoğu yoksul öğrencinin devam ettikleri okulların olanaksızlıklarının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Evans (2004) araştırmasında; kent yoksulu çocukların çalkantılı aile yaşantısı, şiddet ve ailelerinden ayrı kalma durumları ile karşılaşmak yanında, aileleri tarafından ihmal edilme, acımasız/katı tutuma maruz kalma, ailelerin eğitim süreçlerine karşı ilgisizliği gibi durumlarla da daha fazla karşılaştıklarını belirtmiştir. Ayrıca yoksul çocukların daha az sayıda ve sosyal destek açısından daha zayıf sosyal ağlara sahip olup, sosyal sermaye açısından daha zayıf bir çevrede yaşadıkları ve bununla bağlantılı olarak da evde ve yaşadıkları çevrede bilişsel gelişim fırsatlarının da daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada kent yoksulu çocukların yaşadıkları çevre açısından da dezavantajlı durumda oldukları; görece daha kirli, sağlıksız bir yaşam ortamları olması yanında, yaşadıkları çevrenin suç vb. durumların daha yoğun görülmesi gibi tehlikeleri de barındırdığı belirtilmiştir (Evans, 2004).

Türkiye'de kent yoksulluğu ile ilgili yapılan çalışmaların çıktıkları da benzer özellikler sergilemektedir. Ocak (2016) çalışmasında, kentlerde yoksulların yaşadıkları evlerin çoğunlukla derme çatma yöntemlerle inşa edildikleri için sağlıklı yapılar olmadıklarını ve bu durumunun çocukların sağlık sorunları yaşamasına neden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu evlerin, temel gereksinimleri için gerekli eşyadan çoğunlukla yoksun, dar bir alana inşa edildiklerinden özellikle çocukların özel yaşam alanlarının olmadığı ve sağlıklı bir yaşam sürmeleri için gerekli ayrımların oluşturulmadığı yaşam alanları olduğunu vurgulamıştır. Yoksul çocukların sosyal çevreleri de üst sosyoekonomik grupla etkileşimde hissettikleri dışlanmışlık nedeniyle, kendilerinininkine benzer sosyoekonomik yapıya sahip ailelerin çocuklarından oluşmakta ve bu durum da kentlerdeki yoksul öğrenciler ile görece varlıklı öğrenciler arasındaki farkları giderek derinleştirmektedir (Erdoğan, 2016).

Kentlerde sınıflar arası farkları çok daha görünür hale getiren gösterişçi tüketim alışkanlıklarında yaşanan artış, yoksul öğrencilerin hissettikleri yoksunluk duygusunu da artırmış (Erdoğan, 2016) ve özellikle okullar, öğrencilerin bu duyguyu yoğun şekilde hissettikleri ortamlar haline gelmiştir. Bu noktada, yoksulluğun öğrencilerin eğitim süreçlerinde neden olduğu sorunların nitelikli bir çözümlenmesini yapmanın, bu konuda atılabilecek adımlara da ışık tutabileceği düşüncesinden hareketle bu çalışma hazırlanmıştır.

PROJENİN KAPSAMI

Türkiye'de yapılan çalışmalarda yoksulluk profili, yeni yoksulluk kavramından daha çok mutlak yoksulluk üzerinden okunmaktadır. Bunun sonucu olarak da çözüm, temel ihtiyaçların giderilmesi için dezavantajlı konumda olduğuna karar verilen kişilere yönelik sosyal

yardımlarla sınırlı kalmaktadır. Bu durum dezavantajlı bireyler için sosyal, kültürel ve eğitimsel anlamda destekleyici ve yeterli önlemler alınmasını engelleyici bir faktör oluşturmaktadır (Önder ve Şenses, 2010). Kent yoksulluğunun kentlere göre dağılımı, aynı kent içerisinde farklı mahalleler içerisinde yayılımı ya da kümelenmesi, kent yoksulu ailelerin ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye tüketimleri, bu ailelerin çocuklarını gönderdikleri veya göndermek zorunda oldukları okullar, çocuklarının sosyal çevrelerinde ve okullarında yaşadıkları sorunlar gibi irdelenmeyi bekleyen pek çok durum bulunmaktadır. Bu projenin böyle bir gereklilikten dolayı ortaya çıktığı söylenebilir.

Bu proje çalışmasının iki temel amacı bulunmaktadır: Birincisi Muğla il merkezinde (Menteşe İlçesi) kent yoksulluğunun yoğun yaşandığı mahallerde, kent yoksulluğunun eğitime yansımalarının çok boyutlu olarak görünür hale getirilmesi; ikincisi ise ortaya çıkan profile göre bir müdahale programı geliştirilip uygulanmasıdır. Araştırmanın Muğla ilinde gerçekleştiriliyor olması önemlidir; çünkü Muğla, TÜİK verilerine göre mutlak yoksulluk oranlarının en düşük olduğu illerden biridir. Bu istatistik aynı zamanda Muğla'yı, kent yoksulluğunun en yoğun yaşandığı illerden biri yapmaktadır. Çünkü Muğla'ya kıyasla yoksulluğun daha yoğun yaşandığı illerde "genel yoksulluk hali" kabullenilmişliği de yansıtmaktadır. Bourdieu'nun (2013) ifadesi ile bunun nedeni habitustur. Oysa Muğla gibi mutlak yoksulluk oranının görece düşük olduğu illerdeki yoksulluk, gerçek kent yoksulluğunu yansıtmaktadır.

İncelenecek durumun özelliğinden dolayı araştırma, eylem araştırması olarak desenlenmiştir. Bu müdahale programında, okul içi aktörlere, kent yoksulluğundan kaynaklı dezavantaj yaşayan öğrencilere –içinde yaşadıkları koşullara rağmen- daha nitelikli bir eğitim sunmayı nasıl sağlayabilecekleri konusunda destek olmak hedeflenmektedir. Bu çerçevede ilk olarak, Muğla il merkezinde kent yoksulluğunun yoğun olarak yaşandığı mahallelerin ayrıntılı bir profili çıkartılacaktır. Kent yoksulu ailelerin ve öğrencilerin hangi konularda dezavantajlar yaşadıkları ortaya konulacak, buna ilişkin müdahale programı tasarlanıp hayata geçirilecektir.

Kent yoksulluğunun yoğun olarak yaşandığı mahalle

profilinin çıkartılması kapsamında, yoksulluğun kent içerisinde hangi mahalleler içinde yoğunlaştığı, kent yoksulu ailelerin ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye tüketimleri, bu ailelerin çocuklarını gönderdikleri/göndermek zorunda kaldıkları okullar, çocuklarının sosyal çevrelerinde ve okullarında yaşadıkları sorunlar gibi birçok durum genel olarak ortaya konulacaktır. Böylece çoğunluğunun kent yoksulu ailelerin çocuklarının oluşturduğu okullardaki ailelerin ve öğrencilerin yaşadıkları sorunlar, farkındalıkları, eğitime bakışları, ekonomik, sosyal ve kültürel sermayeleri derinlemesine ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte proje ile öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşlerine başvurulacak ve bu görüşlere göre öğrencilerin yoksulluk kaynaklı yaşadıkları dezavantajların okullara ve eğitim sürecine nasıl yansıdığı belirlenmeye çalışılacaktır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Muğla ilinde kent yoksulluğunun eğitime yansımalarını belirlemek ve kent yoksulu öğrencilerin yaşadıkları sorunları azaltmak adına bir müdahale programı geliştirmek amacıyla uygulanmaya başlanan projenin hem araştırmacılara hem de uygulayıcılara rehber olabileceği düşünülmektedir. Bu süreçte öğrencilerin akademik başarılarının yanında sosyal ve kültürel gelişimlerini sağlamada okul müdürü, öğretmen ve velilere önemli görevler düşmektedir. Bununla birlikte yoksulluk, yapısal bir sorundur ve Kalkınma Planı'nda belirtildiği gibi öğrencilere ve ailelerine yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmetleriyle aşılabilecek bir durum da değildir. Bu projenin böyle bir amacı da bulunmamaktadır. Eğitim alanında yeni yoksulluk olgusuyla bağlantılı sorunlardan kaynaklanan dezavantajların minimize edilebilmesinin, politik düzlemde gerçekleştirilecek yapısal düzenlemelerle sağlanabileceği açıktır. Ancak bu noktada okul içi aktörlerin tutum ve davranışlarının da, yoksulluk kaynaklı dezavantajların yeniden üretilmesi sürecinde birtakım etkileri olduğu göze çarpmaktadır.

Toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılma sürecinde eğitim kurumunun temel aktör olarak rol alması beklenir-

ken, Türkiye'deki mevcut eğitim sisteminin herkese eşit fırsatlar sunacak bir yapıya sahip olmaması ve okullar arasında nitelik anlamındaki farklılıklar kent yoksulu öğrencileri araç gereç ve fiziki ortam açısından da daha yoksun okullara devam etmek zorunda bırakmaktadır (Hoşgörür, 2018). Oysaki ekonomik, sosyal ve kültürel sermayeleri yüksek çocuklar ya kentin görece daha iyi koşullarda eğitim veren okullarına ya da özel okullara devam edebilme olanağına sahiptirler. Bu durum yoksulluktan kaynaklı dezavantajlılığın yapılaşmasına neden olmaktadır.

Konu aileler ekseninde incelendiğinde, yoksul öğrencilerin ailelerinin de çoğunlukla çocuklarının eğitim sürecine yönelik olumsuz tutum sahibi oldukları ve eğitim sürecinin çocuklarının yaşamında bir fark yaratacağına dair inançlarının zayıf olduğu bilinmektedir. Altınkurt (2008) çalışmasında, özellikle kent yoksulu ailelerin çocuklarından oluşan meslek lisesi öğrencilerinin, en çok ailelerinin dikkatini çekmek için okula devamsızlık yaptıklarını belirlemiştir. Öğrencilerin ailelerinden kaynaklanan devamsızlık nedenleri arasında ikinci sırada ise sabahları aileleri tarafından uyandırılmamak gelmektedir. Bazı veliler ise ekonomik kaygılarla -çocuklarının çalışarak para kazanması gerektiğini düşündüklerinden- okulda geçirilen sürenin bir zaman kaybı olduğu algısına sahiptirler. Hoşgörür ve Polat (2015) çalışmalarında, özellikle düşük sosyoekonomik gelir grubunda olan ailelerin çocuklarının okula devamsızlıklarının en önemli nedeninin ailelerden kaynaklı nedenler olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmada, bu öğrencilerin çoğunlukla aileleri tarafından çalışmaya gönderildiği ya da daha küçük kardeşlerinin bakımı ile ilgilenmek üzere okula gönderilmedikleri belirlenmiştir. Bu bağlamda kent yoksulu çocukların yukarıdaki paragraflarda sözü edilen sosyal çevre ve fiziksel çevre açısından dezavantajlı oldukları durumların, onların eğitim süreçlerine yönelik olarak da büyük dezavantajlar oluşturacağı açıktır. Ancak yine de dezavantajlı durumları nedeni ile başarısız olan öğrencilerin başarılı olmaları ve kendilerine destek sağlanması yönünde stratejilerin geliştirilmesi önemlidir (Fındık ve Kavak, 2013).

NOT: Bu çalışma 120K993 nolu TÜBİTAK 1001 projesi kapsamında hazırlanmıştır.

Kaynakça

Akca, Ümit. 2018. Kentsel ve Kırsal Alanda Yoksulluk Sorunundan Etkilenen Nüfus Grupları. *Yoksulluk ve Sosyal Hizmet*. Editörler: Şen, Bülent; Taşkesen, Mustafa Özcan, Eğitim Yayınevi, Konya

Altınkurt, Yahya. 2008. "Öğrenci Devamsızlıklarının Nedenleri ve Devamsızlığın Akademik Başarıya Olan Etkisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, s. 129-142.

Altıparmak, Saliha. 2008. "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluk Eşitsizlik ve Çocuklar", *Çocuk Dergisi*, 8 (2), s. 81-86.

Atatanır, Hicran. 2016. *Türkiye'de Yoksulluk Sosyal Yardım ve Sivil Toplum: Hak Temelli Yaklaşım Açısından Bir Değerlendirme*, Dorlion Yayınları, Eskişehir.

Bauman, Zygmunt. 1998. *Work, Consumerism and the New Poor*. Open University Press, Philadelphia.

Bourdieu, Pierre. 2013. *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge University Press, New York.

Erdoğan, Necmi. 2016. "Yoksulları Dinlemek". *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*. Editör: Erdoğan, Necmi, İletişim Yayınları, İstanbul.

ERG. 2009. *Eğitimde Eşitlik Politika Analizi ve Öneriler*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Evans, Garry W. (2004). "The environment of childhood poverty", *American Psychologist*, 59 (2), s. 77-92.

Fındık, Leyla Yılmaz; Kavak, Yüksel. 2013. "Türkiye'deki Sosyo-Ekonomik Açından Dezavantajlı Öğrencilerin PISA 2009 Başarılarının Değerlendirilmesi", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 19 (2), s. 249-273.

Giddens, Anthony. 2006. *Sociology*, Polity Press, Cambridge.

Hoşgörür, Tuğba. 2018. "Sapma Kuramı". *Yönetim ve Eğitim Yönetimi Kuramları*. Editörler: Demir, Kamle; Yılmaz, Kürşad, Pegem Akademi, Ankara.

Hoşgörür, Vural; Polat, Mustafa. 2015. "Ortaokul Öğrencilerinin Okula Devamsızlık Nedenleri (Söke İlçesi Örneği)", *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (1), s. 25-42.

Kalkınma Bakanlığı, 2014. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Çocuk Çalışma Grubu Raporu, Kalkınma Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Konuk Şener, Dilek; Ocakçı, Ayşe Ferda. 2014. "Yoksulluğun Çocuk Sağlığı Üzerine Çok Boyutlu Etkileri", *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 13 (1), s. 57-68.

Mead, Lawrence M. 1992. *The New Politics of Poverty*, Basic Books, New York.

Ocak, Ersan. 2016. "Yoksulun Evi". *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*. Editör: Erdoğan, Necmi, İletişim Yayınları, İstanbul.

OECD. 2010. *PISA 2009 Results: Overcoming Social Background-Equity in Learning Opportunities and Outcomes (Volume II)*, OECD Publishing, Paris.

OECD. 2016. *PISA 2015 Results: Excellence and Equity in Education (Volume I)*. OECD Publishing, Paris.

Önder, Harun; Şenses, Fikret. 2010. "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi". İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar. Editörler: Ülman, Burak; Akça, İsmet, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Özgüler, Verda Canbey. 2014. *Gelir, Servet ve Yoksulluk*, Cinius Yayınları, İstanbul.

Seabrook, Jeremy. 1988. *The Race for Riches: The Human Cost of Wealth*, Marshall Pickering, Basingstoke.

Sidney, Mara S. 2009. "Poverty, Inequality and Social Exclusion". *Theories of Urban Politics*. Editörler: Davies Jonathan S; Imbroscio, David, Sage Publications, London.

Sönmez, İpek Özbek. 2007. "Concentrated Urban Poverty: The Case of Izmir Inner Area, Turkey", *European Planning Studies*, 15 (3), s. 319-338.

Turan, Selahattin; Açıkalın, Aytac; Şişman, Mehmet. 2007. *Bir İnsan Olarak Müdür*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

Bu makalenin daha geniş bir versiyonuna dergimizin internet sayfasından (<https://calismaortami.fisek.org.tr>) erişebilirsiniz.

Covid-19 Pandemisinde ABD Sağlık Sistemini Farklı Kılan Ne?

Gülbiye YENİMAHALLELİ YAŞAR (*)

Milyonlarca insanı fiziksel, ruhsal, ekonomik ve sosyal olarak etkileyen Covid-19 pandemisi, bir yıl içerisinde 117 milyonu aşan vaka ve 2,6 milyonu aşan can kaybına yol açtı. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) vaka ve ölüm sayılarında açık ara birinci. ABD’de 29,6 milyonun üzerinde vaka ve 500 binin üzerinde ölüm kayda geçmiş durumda. Gerçek rakamların daha yüksek olduğu iddialar arasında. Kapitalist dünyanın küresel temsilcisi nasıl oluyor da bir yıl boyunca bir virüsle baş edemiyor? ABD’yi diğer ülkelerden ayıran ne? Sağlığa onca para dökmek, en ileri teknolojiye sahip olmak yeterli olmuyor mu? ABD nerede eksik kalıyor ve/veya neyi yanlış yapıyor? ABD sağlık sistemini farklı kılan ne?

Bu soruların yanıtlarını sağlığın sosyal belirleyicileri olarak da adlandırılan üretim ve bölüşüm ilişkilerinin oluşturduğu bir toplumsal ilişkiler bütünü içerisinde aramanın gerekliliği elbette kaçınılmazdır. Vincent Navarro bu gerekliliği “bilim insanların neoliberalizmin politik içeriğine, sonuçlarına ve olası çözümlere de bakması gerekir” ifadesi ile gündeme getirmiştir (aktaran Mooney, 2013:18). Ancak bu çalışma, yukarıda sıralanan sorulara sağlık sistemi özelinde aranacak yanıtlarla sınırlı tutulmuştur. Bu çerçevede OECD’nin sağlık durumunu ve sağlık sistemlerinin başarısını ortaya koyabilmek amacıyla düzenli bir şekilde yayımladığı “sağlığa bir bakış” yayınının 2019 tarihli güncel baskısında yer alan verilerden yararlanılacaktır (OECD, 2019). Bu kapsamda ABD’de sağlık durumu, sağlığı tehdit eden risk faktörleri, sağlık hizmetlerine erişim, sağlık harcamaları ve sağlık insan gücüne ilişkin veriler sunulacak ve sistemin pandemiye verdiği yetersiz yanıtın sistem düzeyindeki nedenlerine ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır.

Diğer gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında pek çok bakımdan farklılık gösteren ABD sağlık sistemi, genel olarak “bir aşırılık ve yoksunluk paradoksu” olarak tanımlanmaktadır (Terzi, 2007). Bir yanda ileri teknolojinin de etkisiyle aşırı endüstrileşmiş bir tıp bilimi, piyasalaşmış bir sağlık hizmeti ve akıl dışı bir sağlık harcaması düzeyi, diğer yanda en temel sağlık hizmetine bile ulaşamayan on milyonlarca yoksul ve işçi. Bu aşırılık ve yoksunluk paradoksunun temelinde Amerikan Tabipleri Birliği dahil olmak üzere piyasaya duyulan

çok derin bir inanç yatmaktadır. Öyle ki Obama’nın 2010 yılında sağlık güvencesi kapsamını sadece belli bir ölçüde genişletmeye yönelik reformları bile “sosyalleştirilmiş bir sağlık sistemi korkusu” yaymış, hatta “sosyalizm histerisinin” hortlamasına bile yol açmıştır (Mooney, 2013:95-108). ABD sağlık sistemine biraz daha yakından bakarak durumu anlamaya çalışalım.

ABD’DE SAĞLIK DURUMU

Bir ülkede sağlığın durumunu ortaya koyabilmek amacıyla bazı göstergelerden yararlanılmaktadır. Doğumda beklenen yaşam süresi, önlenbilir ölüm oranı ve kronik hastalık (diyabet) oranı en sık tercih edilenler arasında yer almaktadır. OECD ülkelerinin üçte ikisinden fazlasında (26 ülke) doğumda beklenen yaşam süresi 2017 yılında 80 yılın üzerinde olup OECD ülkeleri ortalaması bile 80,7 iken, ABD’de 78,6 yıldır (OECD, 2019:67). ABD Sağlık İstatistikleri Ulusal Merkezi’nin verilerine göre 2019 yılında 78,8 yıla yükselen veri, 2020 yılının ilk yarısında 1 yıl azalarak 77,8 yıla geriledi. En büyük gerileme sırasıyla 3 ve 2,4 yıl ile siyahi ve hispanik (latin kökenli) erkeklerde görüldü. Bu gerilemede Covid-19 ana nedeni oluşturmakla birlikte, Covid-19 pandemisi öncesinde en önemli nedeni oluşturan bağımlılık yapan narkotik ilaçların tedavi dışı amaçlarla aşırı dozda kullanılmasının neden olduğu ölümlerin sürmesi de etkili oldu (Wamsley, 2021).

ABD’de önlenbilir nedenlerle ölüm sayısı OECD ülkelerine oranla yüksektir. Önlenbilir nedenlerle ölüm sayısı 36 OECD ülkesi için 100.000 kişide ortalama 133 iken, ABD’de 175’tir. Benzer biçimde tedavi edilebilir nedenlerle ölüm sayısı için OECD ülkeleri ortalaması 100.000 kişide 75 iken, ABD’de 100.000 kişide 88’dir. OECD ortalaması yerine ABD’nin gelir düzeyine benzer ülkeler ile kıyaslama yapıldığında daha vahim sonuçlar ortaya çıkacaktır. OECD ülkelerinde yetişkinlerin %6,4’ünün diyabet hastalığı bulunmakta iken, ABD’de bu oran %10,8’dir. Bu yükseklik genellikle artan obezite ve fiziksel hareketsizlik oranı ve bunların yaşlı nüfus ile etkileşimi ile açıklanmaktadır (OECD, 2019:73, 79).

ABD’DE SAĞLIK RİSK FAKTÖRLERİ

Alkol ve madde bağımlılığı ile obezite ABD’de öne çıkan risk faktörlerini oluşturmaktadır. OECD ülkelerinde 2016 yılında yetişkinlerin %3,7’si alkol bağımlısı iken, bu oran ABD’de iki katı biraz aşan bir oranla %7,7 civarındadır. Bağımlılık yapan narkotik ilaçların tedavi dışı amaçlarla kullanımı, son yıllarda sentetik

(*) Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü.

Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Vakfı Gönüllüsü.

ilaçların da piyasaya sürülmesi ile ABD’de önemli bir sağlık krizine yol açmıştır. Narkotik ilaca bağlı ölümler OECD ülkelerinde milyonda 26 kişi iken, ABD’de beş katlık bir oranla milyonda 131 kişidir. ABD’de 1999-2017 arasında bu nedenle yaklaşık 400.000 kişi ölmüştür ve bu durum yarım yüzyılı aşan bir süredir doğumda beklenen yaşam süresini geriletken en önemli neden olarak görülmektedir (OECD, 2019:91-93).

OECD ülkeleri ortalamasına bakıldığında, 2017 yılında yetişkinlerin %58’inin fazla kilolu veya obez olduğu görülmektedir. ABD’de aynı yıl için bu oran %70’e çıkmaktadır. Benzer bir farklılık 5-9 yaş arasındaki çocuklarda da gözlenmektedir. OECD ülkelerinde 5-9 yaş arasındaki çocukların %31,4’ü obez iken, ABD’de %43’ü obezdır (OECD, 2019:96-97).

ABD’DE SAĞLIK HİZMETLERİNE ERİŞİM

Kamusal veya özel sağlık sigortası/güvencesi programlarının kapsamı altında olmak sağlık hizmetlerine erişimde önemli bir rol oynamaktadır. OECD ülkeleri arasında Şili, Estonya, Macaristan, Meksika, Polonya ve Slovak Cumhuriyeti gibi görece düşük gelirli ülkelerle birlikte ABD de sağlık güvencesini tam olarak yaygınlaştırabilmiş değildir. Bu yedi ülke, hekim muayenesi, gerekli testler ve hastane hizmetlerini içeren temel bir teminat paketini sağlama konusunda %90’lar ile en az kapsama sahip ülkeler arasındadır (OECD, 2019:105).

ABD’de Başkan Obama döneminde 2010 yılında yürürlüğe giren “Ödenebilir Bakım Yasası” (Affordable Care Act) ile genişletilmesine rağmen, on milyonlarca kişi hala sağlık güvencesi kapsamı dışındadır. ABD Sağlık İstatistikleri Ulusal Merkezi tarafından 2020’nin ilk yarısında hiç sigortası olmayanların oranı %9,4 olarak tespit edilmiştir. Bu oran 30,4 milyon kişiye denk gelmektedir. Sigorta kapsamı dışında kalanların oranı 18-64 yaş aralığında %13,4’e yükselmekte, aynı yaş grubunda olan yoksullarda %21,8’e, yoksulluğa yakın grupta %23,9’a çıkmakta, latin kökenlilerde ise ikiye katlanarak %26,5’e yükselmektedir. 2020 yılının ilk yarısının verilerine göre ABD’de sağlık güvencesi kapsamında olan nüfus toplamı %90,6 olup, nüfusun %37,9’u kamu güvencesi (Medicaid, Medicare vd), %62,2’si ise özel sigorta kapsamındadır (Cohen vd, 2021).

ABD’de özel sigortaya sahip olanların bir kısmının güvence kapsamı dardır. ABD’de gerek sigorta kapsamı dışında kalanların sayısının yüksekliği, gerekse sigorta kapsamının dar olması hizmete erişimi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum istatistiklere de yansımaktadır. İhtiyaç duyan bir kişinin hekime ulaşma olasılığı OECD ülkelerinde %79 civarında iken ABD’de %65 olarak belirlenmiştir. Yüksek gelirli için bu oran %75’e çıkmaktadır (OECD, 2019:109). Ulusal Sağlık İstatistikleri Merkezi’nin 2019 verilerine göre, 18 yaş üstü nüfusun %8,3’ü son 12 ay içerisinde ihtiyaç duyduğu

tıbbi bakıma maliyet nedeniyle ulaşmamış, %9,7’si ise reçete edilen ilacı alamamıştır (https://www.cdc.gov/nchs/about/factsheets/factsheet_nhis.htm).

ABD’DE SAĞLIK HARCAMALARI

Sağlık hizmet sunumu için yeterli düzeyde finansal kaynak ayırmak hem sağlığı hem sağlık sistemi başarısını önemli ölçüde etkilemektedir. Finansal yeterlilik genellikle, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)’dan sağlığa ayrılan pay ve kişi başına düşen sağlık harcaması düzeyi ile ölçülmektedir. Finansal kaynak yeterliliği açısından bakıldığında, 2019 yılında 323 milyon nüfusu için 3,8 trilyon dolar harcama ile ABD’nin OECD ülkeleri arasında en yüksek sağlık harcamasını yapan ülke olduğu görülmektedir. ABD 2018 yılında OECD ortalamasını (%8,8) neredeyse ikiye katlayarak GYSH’sının %16,9’unu sağlığa harcamıştır (OECD, 2019:153).

Pandemi döneminde elektif (isteğe bağlı) cerrahi girişimlerin ertelenmesi veya iptal edilmesi nedeniyle sağlık harcamalarında tarihi düşüşler gözlemlendiğini de not etmekte yarar görülmektedir. 2020 yılının ikinci çeyreğinde sağlık harcamaları 2019 yılının ikinci çeyreğine oranla % -8,6 azalmıştır. Üçüncü çeyrekte %1,3 oranında artış yaşanmasına rağmen, 2020 yılının ilk üç çeyreğindeki rakam 2019 yılının aynı dönemine göre % -2,4 düşüş olarak kayda geçmiştir (https://www.healthsystemtracker.org/chart-collection/u-s-spending-healthcare-changed-time/#item-usspendingovertime_1).

ABD’deki yüksek sağlık harcaması düzeyi kişi başına düşen sağlık harcaması söz konusu olduğunda da geçerlidir. ABD, 2018 yılında 10.586 dolar olan kişi başı sağlık harcaması (satın alım gücü paritesi ile) ile OECD ortalamasının (3994 \$) 2.65 katı düzeyinde sağlık harcaması yapmıştır (OECD, 2019:151).

ABD’de sağlık harcamalarının yüksekliği; yüksek ücretler, yüksek ilaç ve tıbbi cihaz maliyetleri, pahalı teşhisler, pahalı hastane maliyetleri ve piyasaya dayalı sistemin yüksek yönetsel maliyetlerine bağlanmaktadır (Papanicolas vd, 2018). ABD’deki yüksek maliyetlerin bir nedeni de ABD sağlık sisteminin organizasyon bozukluğu gösteren yapısından kaynaklanmaktadır. ABD sağlık sistemi en geniş olması gereken birinci basamağın en dar olduğu, ikinci ve üçüncü basamak hizmeti veren çok sayıda hastaneden oluşan orta katmanın oldukça şişkin olduğu ve en üstte ise az sayıdaki süper uzmanlaşmış üniversite hastanelerinin olduğu “garip” bir yapıya sahiptir. Bu “garip” yapı, bağımsız, eşgüdüm içinde çalışmayan ve farklı motivasyonlarla hareket eden milyonlarca üniteden oluşan bir “sistem-sizlik” olarak da tanımlanmaktadır (Terzi, 2007).

ABD’DE SAĞLIK İNSAN GÜCÜ

Nitelikli ve yeterli sayıda sağlık insan gücünü sefer-

ber etmek, sağlının geliştirilmesi ve sağlık sistemleri başarısında kritik öneme sahiptir. Bu önemi pandemi dönemi bir kez daha gözler önüne sermiştir. Sağlık harcamalarının büyük bir bölümü sağlık çalışanlarının ücretlerine gitmektedir. Bu nedenle bir ülkedeki sağlık çalışanı özellikle de hekim ve hemşire sayısı, kaynakların nasıl kullanıldığını gözlemek bakımından önemlidir. ABD’de 2018 yılında 1000 kişilik nüfusa 2,6 hekim, 11,7 hemşire düşmektedir. OECD ülkelerinde ise 1000 kişilik nüfusa 3,5 hekim, 8,8 hemşire düşmektedir. OECD genelinde nüfus başına düşen hekim sayısı ABD’ye oranla daha fazla iken, ABD’de ise hemşire sayısı OECD’ye oranla daha fazladır. OECD ülkelerinde ortalama her iki hekimden biri kadın iken, ABD’de üç hekimden biri kadındır. ABD’de toplam hekimlerin %88’i uzman hekimdir (OECD, 2019:172-181).

ABD SAĞLIK SİSTEMİNİ FARKLI KILAN NE?

1. ABD’yi farklı kılan ilk gösterge, sağlık durumu göstergelerinin görece düşük düzeyidir. ABD’de sağlık durumuna ilişkin göstergeler (doğumda beklenen yaşam süresi, önlenebilir ölüm oranı, kronik hastalık (diyabet) oranı gibi) benzer gelir düzeyine sahip ülkelerin ötesinde, OECD ülkeleri ortalamasının bile altında kalmaktadır. Üstelik bu sonuç akıl almaz bir sağlık harcaması düzeyine rağmen gerçekleşmektedir. Sağlının sosyal belirleyicileri olarak da adlandırılan ekonomik, sosyal ve kültürel belirleyicilerin etkisini de hatırd tutarak, daha yüksek sağlık harcamasının genellikle daha fazla erişim, daha fazla sağlık personeli ve dolayısıyla daha iyi sağlık durumu anlamına geldiği literatür tarafından desteklenen bir bilgidir. Ancak ABD, bu durumun en istisnai ülkesini oluşturmaktadır.

OECD ülkelerindeki veriler kişi başı sağlık harcaması ile doğumda beklenen yaşam süresi arasında paralel bir ilişki bulunduğunu, hatta düşük harcama yapan bazı ülkelerde de diğer belirleyicilerin etkisi ile görece yüksek yaşam süresi olabildiğini göstermektedir. Ancak bu bakımdan oldukça kötü bir performans sergileyen ABD, OECD ülkeleri ortalamasının iki katını aşan düzeyde sağlık harcaması yapmasına rağmen, doğumda beklenen yaşam süresi bakımından OECD ortalamasının bile altında kalan verilere sahiptir.

Önlenebilir ölümlere bakıldığında, önlenebilir ölümler ile harcama ilişkisinin ters yönlü olarak seyrettiği görülmektedir. Sağlık harcaması arttıkça genellikle önlenebilir ölümler azalmaktadır. Bu bakımdan ABD yine OECD ülkelerinden ayrılmaktadır. ABD en yüksek sağlık harcaması yapan OECD ülkesi olmakla birlikte, önlenebilir ölümler bakımından OECD ortalamasından oldukça yüksek rakamlara sahiptir. Benzer bir durum tedavi edilebilir nedenlerle ölüm sayısı için de geçerlidir. Hem önlenebilir ölümler hem de tedavi edilebilir nedenlerle ölümlerin yüksek olmasında, oldukça pahalı

olan sağlık sigortasına ve dolayısıyla oldukça pahalı olan sağlık hizmetlerine erişemeyen 30 milyon ABD’linin olması diğer bir anlatımla sağlık güvencesinin yaygınlaştırılmamasının önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.

2. ABD’yi farklı kılan ikinci göstergenin pandemi dönemi hariç yaşam süresini kısaltan en önemli nedenin madde bağımlılığı olmasıdır.

ABD’de risk faktörleri arasında alkol ve madde bağımlılığı ile obezite öne çıkmaktadır. Alkol bağımlılığı düzeyi OECD ülkelerindeki oranın iki katından fazladır. Ancak bağımlılıkta asıl sorun, madde bağımlılığıdır. ABD’de narkotik ilaca bağlı ölümler OECD ülkeleri ortalamasının beş katıdır ve pandemi hariç ortalama ömrü azaltan en önemli nedendir.

3. ABD’yi farklı kılan üçüncü gösterge, sağlık güvencesi düzeyinin yaygınlaştırılmamasıdır. Tarihsel süreçte büyük oranda sınıf mücadelesinin başarısı ile kazanılmış sosyal güvenlik sistemlerinden herhangi birinin (Bismarck veya Beveridge) ABD’de kapsamlı bir biçimde kurulması mümkün olamamıştır (Navarro, 1989). ABD sağlık sistemi tarihi, başarısız sağlık reformu girişimleri ile doludur. Büyük bir çaba ile 2010 yılında yürürlüğe konulan “Ödenebilir Bakım Yasası” (Affordable Care Act)’nın çıkarılması ile sağlık sigortası bulunmayan nüfusun 50 milyondan 30 milyona indirilmiş olması da yeterli bir girişim olamamıştır. Öyle ya dünyanın en zengin ve sağlığa en çok harcama yapan ülkelerinden birinde 30 milyon sigortasız bulunmaktadır. Yoksullar, hispanikler ve siyahilerin daha yüksek sigortasızlık oranlarına sahip olması, bu grupları pandemiye karşı da daha kırılgan hale getirmektedir.

ABD’de nüfusun yaklaşık üçte ikisinin özel sigorta kapsamında olması da ayrı bir sorundur. Zira bu kapsamda olanların büyük bir bölümünün sigortası işverenleri aracılığı ile yapılmakta olup kapsamı dar olabilmektedir (Terzi, 2007). Bu durum kapsam dışında kalan hizmetler için cepten daha yüksek düzeyde sağlık harcaması yapmaya neden olarak hizmete erişimi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Yukarıda sunulan veriler ABD’de ihtiyaç duyan bir kişinin hekime ulaşma olasılığının OECD ülkeleri ortalamasının altında olduğunu göstermektedir.

4. ABD’yi farklı kılan dördüncü gösterge, sağlık harcamalarının akıl almaz düzeydeki yüksekliğidir. Uluslararası Para Fonu verilerine göre ABD’de kişi başı sağlık harcaması, Türkiye ve Rusya dahil olmak üzere dünyadaki 127 ülkenin bıraktın sağlık harcamasını kişi başına düşen (yurtiçi) gelirinin bile üstündedir ([https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(nominal\)_per_capita](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(nominal)_per_capita)). Ancak bu sağlık harcaması ne sağlık durumunu daha da iyileştirmeye ne

de önlenbilir veya tedavi edilebilir nedenlerle ölmeye engel olamamaktadır. Çünkü ABD sağlık sistemi dünyanın en piyasalaşmış sağlık sistemidir. Sağlık sisteminde piyasalaşmanın sağlığa zararlı olduğu son kırk yıl boyunca neredeyse tüm dünyada oldukça piyasalaşan sağlık sistemlerinin birer birer ve tekrar tekrar kanıtlandığı bir durumdur (Elbek, 2013; Panitch ve Leys, 2011; Labonte vd, 2011; Mooney, 2013).

5. ABD'yi farklı kılan beşinci gösterge, sağlık insan gücü bakımından hekim sayısının yetersizliğidir.

OECD verileri, sağlık harcaması oranı arttıkça daha fazla hekim ve hemşire istihdam edildiğini göstermektedir. Ancak OECD ülkelerinin dokuzunda yüksek sağlık harcamasına rağmen hekim sayısı düşüktür. Bu ülkeler arasında yine en dikkat çeken ülke ABD'dir, çünkü ABD en yüksek sağlık harcaması yapan ülkedir, ancak hekim sayısı OECD ortalamasının oldukça altındadır (1000 kişiye 3,5 yerine 2,6 hekim). ABD sağlık sistemi uzmanlaşmayı özendirdiği için özellikle birinci basamaktaki hekim sayısı yetersizdir. ABD'de hekim sayısı, dağılımı ve çalışma alanları toplumun ihtiyaçlarına göre değil piyasa dinamiklerine göre belirlenmektedir. Bu durum tercih edilen uzmanlaşma ile birlikte, ABD'nin bazı büyük şehirlerinin bile yoksul bölgelerinde ciddi hekim sıkıntısı çekilmesine yol açmakta, bu bölgelerin hekim ihtiyacı "yabancı" uyruklu hekimler ile karşılanmaya çalışılmaktadır (Terzi, 2007).

Sonuç olarak,

Pandemi çerçevesinde ABD sağlık sisteminden çıkarılacak ilk ders, yüksek sağlık harcamasının sorunları çözemeyeceğidir. Önemli olan sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyan tüm bireylerin hizmete erişebilmelerini sağlayacak kamusal bir sistem kurmaktır. Bunun da bilinen tek yolu, ön ödemeli kamusal fonların (sigortacılık veya vergilendirme yoluyla) kurulmasıdır. Yani hizmete ihtiyaç duymadan önce kolektif dayanışma yoluyla oluşturulmuş, riski ve geliri yeniden dağıtan sağlık fonları oluşturup, tüm nüfusu kapsayacak bir şekilde hayata geçirmektir.

ABD'den çıkarılacak ikinci ders, pandeminin sağlık hizmet sunumunun kamusal karakterini yeniden yakıcı bir biçimde hatırlatmasıdır. Sağlık hizmetinin piyasalaşması ancak daha pahalı hizmete ve bu hizmete herkesin ulaşamamasına yol açmaktadır. Bu süreçte büyük kayıplar veren İspanya'nın tüm özel hastanelerini ve sağlık hizmet sunucularını geçici olarak kamulaştırması önemli bir örnek oluşturmuştur.

Bu çalışmada verileri ortaya konmamış olmakla birlikte, on yıllardır tedavi edici hekimlik üzerine yapılan dırılan sağlık sistemlerinin pandemideki başarısızlığının önemli bir nedeninin de birinci basamak örgütlenmesi ve

koruyucu sağlık hizmetlerine verilmesi gereken önceliğin verilmemiş olduğunu ortaya çıkarmasıdır.

ABD özelinde çıkarılabilecek bir diğer ders de çalışma kapsamı dışında tutulmuş olmakla birlikte, sağlık durumu üzerindeki etkisinin daha fazla olduğu bilinen ve DSÖ'nün ürkekçe yürüttüğü sağlığın sosyal belirleyicilerinin öneminin görünür hale gelmesi olmuştur. ABD'de sağlıkta eşitsizlikler ve adaletsizlikler ile yapılmış çalışmalar web sitelerinin en ön sayfalarına taşınmıştır. Eğitim, istihdam, gelir, barınma, güvenli gıda, tıbbi bakım, dış çevre ve toplum güvenliği en önemli sosyal belirleyiciler olarak dile getirilmiştir. Bu nedenle sadece sağlık sistemlerinin hızla güçlendirilip genişletilmesinin yeterli olamayacağı, istihdam ve gelir başta olmak üzere temel hizmetlerin güvence altına alınmasının gerekli olduğu vurgulanmalıdır.

Kaynaklar:

Cohen RA, Terlizzi EP, Cha AE, Martinez ME (2021). Health insurance coverage: Early release of estimates from the National Health Interview Survey, January–June 2020. National Center for Health Statistics. February 2021.

Elbek, O (2013). Kapitalizm Sağlığa Zararlıdır, Hayyikitap, İstanbul.

Labonte, R, Schrecker, T, Packer, C, Runnels, V (2011). Küreselleşme ve Sağlık: Süreç, Kanıtlar ve Politika (Çev.İlker Kayı, Yeşim Yasin), İnsev Yayınları, İstanbul.

Panitch, L, Leys, C (2011). Kapitalizmde Sağlık: Sağlıksızlık Semptomları (Çev.Umut Haskan), Yordam, İstanbul.

Mooney, G (2013). Ulusların Sağlığı: Yeni Bir Ekonomi Politığı Doğru (Çev.Cem Terzi), Yordam, İstanbul.

Navarro, V (1989). Why some countries have national health insurance, others have national health services, and the U.S. has neither, Social Science & Medicine, 28 (9): 887-898.

OECD (2019), Health at a Glance 2019: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/4dd50c09-en>.

Papanicolas, I, Liana, RW, Ashish, KJ (2018). Health Care Spending in the United States and Other High-Income Countries. Journal of Medical Association. 319(10):1024-1039.

Terzi, C (2007). Amerika Birleşik Devletleri Sağlık Sistemi, Toplum ve Hekim, 22 (1-2): 2-22.

Wamsley, L (18 Şubat 2021). "Amerikalıların doğumda yaşam beklentisi 2020 yılının ilk yarısı için düştü", <https://www.npr.org/2021/02/18/968791431/american-life-expectancy-dropped-by-a-full-year-in-the-first-half-of-2020#:~:text=Life%20expectancy%20at%20birth%20for,0.9%20year%20decrease%20from%202019>.

Sanayi Devrimi'nden 21. Yüzyıla Değişmeyen Gerçek: Çocuk İşçiliği

Aslı KAYKISIZ (*)

4 Temmuz 1838'de İngiltere'nin Silkstone kasabasında fırtına ve şiddetli sağanak yağışın birleşmesi sonucu gerçekleşen sel felaketi, 26 çocuğun boğularak ölmesine yol açmıştır. Sel felaketinin sadece çocukların ölmesine yol açmasının nedeni ise çocukların o sırada madenlerde çalışıyor olmaları ve kaçmak için çabalamalarına rağmen sadece bir kısmının kurtulabilmesidir. Durham Maden Müzesi'nin kayıtlarına göre, çocuklar 7-17 yaşları arasındadır ve 11'i kız 15'i ise erkektir.⁽¹⁾ Bu felaket sonucunda İngiltere'de "1842 Maden Yasası" çıkarılmıştır. Bu yasa ile kadınların yeraltında çalışması yasaklanmış ve yer altı işlerinde çalışan erkekler için asgari 10 yaş şartı getirilmiştir. Victoria dönemi, çocuk emeği üzerine üzücü hikayelerin sık yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemlerde dokuma fabrikasını ziyaret eden Southey, daha sonra bu ziyareti "Dante'nin cehennemlerinden biri çocuklar ile doldurulsa burada bu cehenneme, yeni eziyet görüntüleri sağlamaya layık bir sahne vardı" şeklinde betimleyecektir (Southey, 1807). Chabria (1954), 7 yaşlarında çalışmaya başlayan çocukların, sabah 5'ten akşam 8'e kadar çalıştıklarını, bu süre içerisinde kahvaltılarını çalışırken yaptıklarını akşam yemeği için ise sadece yarım saat izin verildiğini belirtmektedir. Bu yönüyle Chabria (1954), Manchester'da kalabalık fabrikaları, çocukların ölümüne neden olan bir "salgın" olarak tanımlamaktadır. Keeling (1914) ise 1700'lü yılların sonundan 1800'lü yılların sonlarına kadar geçen dönemde beş yaşından büyük çocukların, tamamen çıplak bir halde bacalara tırmanmaya zorlandığını ve kurumla temastan dolayı başta cilt hastalıkları olmak üzere birçok hastalığa maruz kaldığını belirtmektedir. Sık sık tırmanan çocuklar ise geçirdikleri kazalarla ömür boyu engelli kalabilmekte engelli hale gelmeyen çocuklar da zaten on altı yaşına geldikten sonra genellikle çalışamayacak hale gelmektedirler (Keeling, 1914: 3-11). Çocukların bu dönemde geç kaldıkları için ya da çalışırken uyuya kaldıkları için kayışla dövülmeleri ise sık karşılaşılan bir durumdur (Chabria, 1954).

Bu olaylar 19. yüzyılda yaşanmış, yaşanan olayların üzerinden yaklaşık 200 yıl geçmiştir ancak ILO'ya göre maden ve taş ocaklarında halen yaklaşık 1 milyon çocuk çalışmaktadır (ILO, 2005). Çocuklar madenlerde kazma, büyük taşları taşıma, bölme gibi tehlikeli işleri

07. Renkli baskı, Sergileme
Color print, Exhibition

* İsimsiz / No name * / Abdulcelil TOPALFAKIOĞLU

gerçekleştirmektedir. Örneğin, 2019 yılında, Kongo Cumhuriyeti'nde birden fazla teknoloji şirketine, kobalt madenlerinde çocukların çalıştırıldığı gerekçesiyle dava açılmıştır. Aileler, çocukların bir kısmının tünel çökmelelerinde öldüğünü, diğerlerinin felç olduğunu veya kazalar nedeniyle hayatlarını değiştiren yaralara maruz kaldığını iddia etmektedir.⁽²⁾ Lübnan'da küçük işletmelerde çalışan 78 çocuk üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçları çocukların üçte birinin devamsızlık nedeniyle cezalandırıldığını ve %42'sinin sık sık işverenlerinin sözlü veya fiziksel tacizine maruz kaldığını göstermektedir (Nuwayhid vd.,2005). ABD İnsan Ticareti Raporu'na göre, 2019 yılında Venezuela'da terör grupları tarafından çocuklar zorla askere alınmış, savaşa zorlanmış ve ev hizmetçisi, muhbir, gözcü, seks kölesi olarak hizmet etmeye zorlanmıştır (U.S. Department of State, 2020: 35). ILO'ya göre, küresel tedarik zincirlerinde 152 milyon çocuk işçi çalışmakta, 25 milyon yetişkin ve çocuk işçi ise zorla çalıştırılmaktadır (ILO, 2019). 2017 Küresel Modern Kölelik Tahminlerine göre, dünya çapındaki her dört modern kölelik kurbanından biri çocuktur ve 40 milyon modern köle olduğu tahmin edilmektedir (ILO, 2017).

200 yıllık "mücadele" sonrasında çocuk emeği sömürsü bitmediği gibi kısa vadede bitecek gibi de görünmemektedir. ILO (2011), dünya genelinde 18 yaşın altında toplam 115 milyon çocuğun tehlikeli işlerde yer aldığını tahmin etmektedir. Çocuklar tarımın yanı sıra madencilik ve inşaat gibi son derece tehlikeli olduğu düşünülen sektörler de dahil olmak üzere hemen hemen tüm sektörlerde çalışmaktadır (ILO, 2011). Günümüzde çocuklar, Tarım sektörü içerisinde yer alan çiftçilik,

(*) Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Güvenlik Bölümü Öğretim Görevlisi

balıkçılık; sanayi ve imalat sektörü içerisinde yer alan madencilik, taş ocakçılığı, taş kırma, inşaat ve tuğla yapımı, tekstil ve konfeksiyon, spor malzemeleri, halı dokuma, tabakhane ve deri atölyeleri, ağaç işleri, boya, metal işleme, seramik, cam eşyalar, cerrahi aletler, havai fişekler üreten işletmeler; hizmet sektörü içerisinde yer alan otel, bar, restoran, fast-food işletmeleri, turizm gibi işlerin yanı sıra ev işleri içerisinde yer alan ev bakımı, yemek pişirme ve çocuk bakımı gibi işleri de gerçekleştirmektedir (ILO,2011:7). ABD Çalışma Bakanlığı raporuna göre 77 ülkede 155 ürünün üretiminde çocuk emeği kullanılmaktadır. Bunlar içerisinde altın, gümüş, kalay, kömür gibi madenlerin, mate gibi uyarıcı bitki ve ürünlerin yanı sıra pornografi de bulunmaktadır (US Department of Labor, 2020). Bu oranlar, 200 yıllık süreçte ilerlemenin beklendiğinden çok daha yavaş olduğunu göstermektedir.

ILO(2018), tahminleri de dünya genelinde 152 milyon çocuk işçi olduğunu (bu sayı dünyadaki tüm çocukların %10'unu oluşturmaktadır) göstermektedir. 2000 yılından bu yana çocuk işçiliğindeki çocuk sayısı 94 milyon azalmıştır ancak 2016 raporundan bu yana düşüş oranı, 2/3 oranında yavaşlamıştır (ILO, 2018). Dolayısıyla çocuk işçiliği ile mücadele devam etmekte ancak mücadelenin hızı git gide düşmektedir. ILO raporları da bir ilerleme olduğunu ancak ilerlemenin oldukça yavaş olduğunu vurgulamaktadır (ILO, 2018). İlerlemenin yavaşlığı kabul edilmekle birlikte 2025 yılında çocuk emeğinin ortadan kaldırılması planı sürmektedir. Bu kapsamda 2021 yılı ise "Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Yılı" olarak kabul edilmiştir.

200 yılda yok edemediğimiz sorunları 24 yılda yok edebilir miyiz ya da yok etmeyi bekleyebilir miyiz? 2020 ve 2021'de pandemi nedeniyle çocuk işçiliğinin arttığı ve artacağı gerçeği de karşımızda dururken hedefler, yerini hayal kırıklıklarına bırakacak gibi gözükmektedir. Bu kapsamda BM, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden biri 2025 yılına kadar tüm biçimleriyle çocuk işçiliğine son verilmesidir ancak ILO'nun 2025 hedefleri sürerken raporlarındaki tahminler, bu hızla gidilirse 2025 yılında 121 milyon çocuğun hala çocuk işçiliğinde olacağını ve bu çocukların 52 milyonun hala tehlikeli işlerde çalışacağını göstermektedir (ILO,2018). ILO'nun bu tahminlerinin, pandemi süreci öncesinde yapıldığı dolayısıyla pandemi şartlarının göz önünde bulundurulmadığı düşünülürse ne yazık ki 2025 yılında 121 milyon çocuk işçi olması en iyi ihtimal olarak karşımıza çıkacaktır.

Dipnotlar:

(1) "1838 Huskar Pit Disaster (Yorkshire):26 children drowned" <http://www.dmm.org.uk/educate/huskar.htm>, Erişim Tarihi: 05.02.2021.

(2) "Apple and Google named in US lawsuit over Congolese child cobalt mining deaths" <https://www.theguardian.com/global-development/2019/dec/16/apple-and-google-named-in-us-lawsuit-over-congolese-child-cobalt-mining-deaths>, Erişim Tarihi: 05.02.2021.

2007, Renkli baskı, Sergileme
Color print, Exhibition

"İsimsiz / No name" / Abdulcelil TOPALFAKIOĞLU

www.theguardian.com/global-development/2019/dec/16/apple-and-google-named-in-us-lawsuit-over-congolese-child-cobalt-mining-deaths, Erişim Tarihi: 05.02.2021.

Kaynakça

Chabria G. R. (1954). "The Child In Victorian Fiction" Thesis For The Degree Of PHD, University Of Edinburgh.

ILO (2005). "A LOAD TOO HEAVY: Children in mining and quarrying" International Labour Office (ILO), Geneva.

ILO (2011). "Handbook On Hazardous Child Labour" International Labour Office (ILO), Geneva.

ILO (2017). "Global Estimates of Modern Slavery: Forced Labour and Forced Marriage" International Labour Office (ILO), Geneva.

ILO (2018). "Ending child labour by 2025: A review of policies and programmes" International Labour Office (ILO), Geneva.

Keeling, F. (1914). Child Labour In The United Kingdom, P. S. King & Son, Orchard House, London.

Nuwayhid I. A., Usta J., Makarem M., et al (2005). "Health Of Children Working In Small Urban Industrial Shops", Occupational and Environmental Medicine, 62:86-94.

Southey, R. (1807). Specimens of the Later English Poets, Longman, Hurst, Rees and Orme, London.

US Department of Labor (2020). "2020 List of Goods Produced By Child Labor Of Forced Labor", September.

US Department of State (2020). "Trafficking in Persons Report, 2020". Washington, D.c.: U.S. Department of State. available at: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/06/2020-TIP-Report-Complete-062420-FINAL.pdf>, Page accessed: 14.02.2021.

Covid-19 Salgınının Çocuk İşçiliğine Olası Etkileri

Gülten ÇAKMAK (*)

Covid-19 salgını, insan sağlığını tehdit etmesinin yanı sıra ekonomik, toplumsal, siyasi pek çok etkiye sahiptir. Özellikle karantina sürecinin de etkisiyle ekonomik durgunluğa ve hatta krize neden olmuştur (Nicola vd., 2020: 185). Salgının pek çok olumsuz etkiye neden olmasının bir sonucu olarak Covid-19 salgınını kriz olarak tanımlamak mümkündür. Salgın hastalıklar nedeniyle ortaya çıkan ekonomik ve siyasi olumsuzluklar, toplumda bazı grupları daha savunmasız hale getirmektedir (Yavuz, 2020: 184). Bikbov (2020) da Covid-19 salgınının, toplumun kırılgan sosyal gruplarının hayatlarını karmaşık hale getirdiğini belirtmiştir. Çocuklar, özellikle de çalışan çocuklar sözü edilen kırılgan grupların içinde yer almaktadır. Farklı tanımlamalar yapılmakla birlikte ILO'nun tanımıyla "çocuk işçiliği, çoğu kez çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltir, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı işlerdir".⁽¹⁾ Covid-19 salgınının çocuk işçiliğine etkilerinin ele alındığı bu çalışmada, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Uluslararası Para Fonu (IMF), Birleşmiş Milletler (UN) gibi uluslararası kuruluşların konuya ilişkin verilerinden, yapılmış araştırmalardan ve haber kaynaklarından yararlanılmıştır.

COVID-19 SALGINININ EKONOMİYE VE ÇALIŞMA HAYATINA ETKİLERİ

Hastalık ve salgınların ekonomik açıdan pek çok etkisi olduğu bilinmektedir. Covid-19 salgını da sadece bir sağlık problemi olmayıp çok boyutlu etkilere sahiptir. Salgın nedeniyle ortaya çıkan bakım masraflarının yanı sıra hastalık nedeniyle işsiz kalınması ya da çalışılan gün sayısındaki azalmalar gelir kaybına neden olmaktadır. Dolayısıyla yaşanan salgınların sağlık üzerine etkileri kadar ekonomik etkileri de önem taşımaktadır (McKibbin ve Fernando, 2020: 3). Yakın zamanda görülen bir diğer virüs olan SARS'ın makroekonomik etkilerine bakıldığında da mal ve hizmetlere olan talebin düştüğü, ekonomide durgunluk yaşandığı görülmüştür. Bu durum salgından doğrudan etkilenen ülkelerle sınırlı kalmayıp pek çok ekonomiyi de etkilemiştir (McKibbin ve Fernando, 2020: 5).

Covid-19 salgını, küresel anlamda durgunluğa neden

olmuştur. Yaşanan durgunluklar birbiriyle ilişki içerisinde olan ülke ekonomilerinin daralması sonucunu da beraberinde getirmektedir (Alpago ve Oduncu Alpago, 2020: 106) ve oluşan daralmalardan tüm sektörlerin etkileneceği düşünülmektedir. Ülke ekonomilerinde yaşanacak sorunların çalışma hayatını da doğrudan etkilemesi kaçınılmazdır. Yaşanacak iflasların ve daralmaların sonucunda pek çok insanın işlerini kaybedeceği beklenmektedir (Euler Hermes, 2020; aktaran: Binici ve Bulut, 2020: 62).

OECD verilerine göre Covid-19 salgını, yüzyıldaki en büyük ekonomik durgunluğa neden olup, insanların işleri, sağlıkları ve refahları üzerinde büyük hasarlara neden olmuştur. İşsizlik oranlarında da yine ciddi artışlar yaşanmaktadır. Genç işçiler en çok etkilenen grup olmuşlardır. 2020 yılının ilk çeyreğinde OECD genelinde %5,3 olan işsizlik ikinci çeyreğinde %11,4 olarak gerçekleşmiştir. Yüksek işsizlik oranlarının 2021 yılının sonuna kadar devam edeceği ve salgın öncesi durumdan daha yüksek olacağı da tahmin edilmektedir. Covid-19 salgınının bitmesi halinde, dünya genelinde GSYH'sının %6 oranında küçülmesine neden olacaktır. Devam etmesi halinde ise yaşanacak küçülmenin daha fazla olması (%7,6) beklenmektedir (OECD, 2020)⁽²⁾. IMF de küresel ekonominin ciddi olarak etkileneceğini öngörmektedir. Yaşanan daralmanın 2008 krizinden daha ciddi bir etkiye sahip olduğunu belirtip, ekonomiye etkisinin büyük olacağını ifade etmiştir (IMF, 2020). Ortaya çıkan ekonomik krizin, hanelerin daha da yoksullaşmasına neden olarak çocuk işçiliğini artıracığı düşünülmektedir.

COVID-19 SALGINININ ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE ETKİLERİ

COVID-19 salgını tüm dünyayı etkilemekle birlikte, kişiler üzerindeki etkisi eşit olmamaktadır. Oluşan ekonomik durgunluktan yoksul ülkelerdeki yoksul kişilerin daha olumsuz etkilenmeleri beklenmektedir (UNSDG, 2020). Çocuk işçiler de en çok etkilenecek gruplardır. Çocuk işçilerin sosyal korumadan yoksun olmaları karşılaşılabilecek sağlık problemleri açısından korunmasız kalmalarına da neden olacaktır. Aynı zamanda salgının meydana getirdiği işsizlik gibi ekonomik yansımalar da çocuk işçiliğini etkileyen hususlardandır (ILO, 2020a).

ILO ve UNICEF'in ortak hazırladığı raporda, Covid-19 salgın sürecinde milyonlarca çocuğun çocuk işçiliğine

(1) <http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>, Erişim Tarihi: 23.10.2020

(*) Ar. Gör., Ordu Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

(2) OECD, 2020 <http://www.oecd.org/economic-outlook/>, Erişim Tarihi: 1.07.2020

<https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>

İtiplebileceği ifade edilmiştir. Çocuk işçiliğindeki nicel artış beklentisinin 2000 yılından beri çocuk işçiliğindeki 94 milyon azalışı tehdit ettiği de yine çalışmada yer almıştır. 20 yıllık süreçte ilk kez çocuk işçiliğinde yoğun bir artış beklentisi vardır. Hane gelirlerindeki azalışla birlikte yoksulluğun artması, ailelerin çocuk işçiliğine başvurmalarına neden olabilecektir. Çocuk işçiliği birçok aile için yoksullukla baş etme mekanizması olarak görülebilecektir (ILO ve UNICEF, 2020).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, örneğin Latin Amerika ve Karayip ülkelerinde Covid-19 salgınının çocuk işçiliğini olumsuz yönde etkileyeceği öngörülmektedir. Meksika özelinde bakıldığında istihdamın %56,2 gibi çok ciddi bir kısmının kayıtdışı olması krizden etkilenen hane ve çocuk sayısını da artırmaktadır. Meksika'da çocuk işçiliğinde %0,4 oranında artış beklenmektedir. Bu durum çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması nihai amacından önemli bir sapış olarak değerlendirilebilir. Peru ekonomisi için ise oldukça önemli olan altın ve gümüşe olan talebin azalması, turizmin olumsuz etkilenmesi gibi nedenlerle GSYH'nın olumsuz etkileneceği öngörülmektedir. Bu koşullar altında çocuk işçiliğinin %1 ila 3 arasında artış göstermesi beklenmektedir (ILO, 2020b:10-11).

UNICEF ve Save The Children kuruluşları tarafından hazırlanan rapora göre, Covid-19 salgını nedeniyle yoksul çocuk sayısına 150 milyon çocuk eklenerek artış yaşanmıştır. Yoksul çocuk sayısındaki artışla birlikte salgın öncesinde de yoksul olan çocukların daha da yoksullaştıkları ifade edilmiştir. Salgın sürecinde, çok boyutlu yoksulluk içinde olan çocuk sayısı %15 oranında artmıştır. Çocuk yoksulluğundaki artışta, salgının neden olduğu ekonomik durgunluk ve işsizlik oranlarındaki artış etkili olmuştur. Dolayısıyla hanelerin yaşadığı yoksulluğun artması çocukları da yoksulluğa itmektedir. Salgının küresel boyutta yarattığı krizlerden biri de eğitim alanıdır. Eğitime ara veren çocuklar çocuk işçiliği riskiyle karşı karşıyadır.⁽³⁾

(3) https://www.unicefturk.org/yazi/koronavirus_yoksulluk
Erişim Tarihi:21.10.2020

Covid-19 salgını nedeniyle okulların kapatılması, çalışan çocukların salgın sonrasında okullarına geri dönememelerine neden olabilir. Okulu ve işi birleştiren çocukların ise, daha uzun sürelerle, daha düşük gelirle çalışmak zorunda kalmalarına neden olabilecektir (ILO, 2020c). Salgın öncesinde okullarına devam eden Pakistan ve Mısır'da yaşayan çocuklar bu duruma örnek teşkil etmektedir. Salgınla birlikte ailelerinin yanında, hane gelirine katkıda bulunmak amacıyla uzun saatler çalışmaktadırlar. Örneğin Mısır'da yaşayan 13 yaşındaki Ahmed, Covid-19 salgınından dolayı okullara ara verildikten sonra ailenin gelirine katkıda bulunmak için pamuk yetiştiriciliğinde uzun saatler tehlikeli çalışma koşullarında çalışmak zorunda kalmıştır.⁽⁴⁾ Umar Gul (14) ve Muhammed Siraj (13), Pakistan'da yaşadıkları köylerinden çalışmak için şehir merkezine (Peşaver) gelmişlerdir. Mart ayında Covid-19 salgını nedeniyle okulların kapatılmasıyla ailelerine ekonomik destek sağlayabilmek için çalışmaya başlamışlardır. Muhammed'in babasının limonata tezgahında limonata satarak haneye gelir getirmektedir. Salgın sonrasında okulların açılması durumunda okula devam edip etmeyeceği konusunda ise ekonomik zorluklar nedeniyle devam edemeyebileceklerini ifade etmişlerdir.⁽⁵⁾

Okulların salgın sürecinde kapalı olmasının etkisiyle ailelerin yaşadığı ekonomik şoklarla baş etmede çocuk işçiliğine başvurulabilirdiği görülmektedir. Eğitimin salgın nedeniyle uzaktan yürütülmesi, internet, bilgisayar, tablet gibi olanaklardan yoksun olan çocuklar açısından eğitime erişimi güçleştirmekte ve eğitime erişimde yaşanan sorunlar, çocuk işçiliğini artırmaktadır (ILO, 2020b: 4). Özellikle düşük gelirli ülkelerde okullar sadece eğitim alınan yerler olarak görülmez. Aynı zamanda ücretsiz şekilde faydalanılan yemek gibi hizmetler için de imkan sağlar (Nicola vd., 2020: 186). Dolayısıyla salgın nedeniyle okullara ara verilmesi hem çocuk işçiliğinin hem de çocuk yoksulluğunun artmasına neden olabilecektir.

Türkiye'de Covid-19 salgını nedeniyle okulların kapatılması mevsimlik tarım işçiliği yapan haneleri de etkilemiştir. Okulların kapatılmasıyla aileler, Nisan ayında (olağan zamandan daha erken) göç etmişlerdir. Uzaktan eğitim için gerekli olan teknolojik ürünlere sahip olmayan ailelerin çocukları bu süreçte eğitime devam edememişlerdir.⁽⁶⁾ Polatlı'da da mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan çocukların, bilgisayar, tablet gibi tekno-

(4) <https://www.youtube.com/watch?v=nqFyeeqYRoM> Erişim Tarihi: 5.10.2020

(5) <https://www.latimes.com/world-nation/story/2020-06-30/child-labor-rising-again-in-covid-19-pandemic> Erişim Tarihi:7.10.2020

(6) <https://t24.com.tr/haber/dunya-cocuk-isciligi-ile-mucadele-gunu-nde-abdullah-ayse-hasan-leyla-yusuf-veyez-nep-in-oykusu.883875>, Erişim Tarihi: 16.11.2020

www.t24.com.tr/haber/dunya-cocuk-isciligi-ile-mucadele-gunu-nde-abdullah-ayse-hasan-leyla-yusuf-veyeznep-in-oykusu,883875

lojik aletlere erişimi olmadığı için uzaktan eğitimden faydalanamadıkları belirtilmiştir. Salgın öncesinde de eğitimle ilgili ciddi sorunlar yaşayan mevsimlik tarım işçisi çocukların salgınla birlikte yaşadıkları eşitsizliklerin arttığı görülmektedir.⁽⁷⁾ Eğitime erişimde sorun yaşanan ülkelerden bir diğeri ise Hindistan'dır. Ülkede 250 milyon çocuk Covid-19 salgını nedeniyle okula ara vermiştir. Bunda bazı devlet okullarının uzaktan eğitim vermemesi gibi yoksul ailelerde uzaktan eğitim için gerekli ürünlere erişememe de etkilidir. Çocukların verdiği bu aranın onları zor ve tehlikeli işlere ittiği bilinmektedir.⁽⁸⁾

SONUÇ

Çalışmada, kriz dönemlerinde çocuk işçiliğinin hem niceliksel hem de niteliksel anlamda olumsuz etkilendiği gerçeğinden hareket edilmiştir. Güncel bir konu olan Covid-19 salgınının çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi amacına zarar vereceği ve çocuk işçiliğinde niceliksel artışların gerçekleşeceği beklenmektedir. Ayrıca halihazırda çalışmakta olan çocukların çalışma koşullarının daha da kötüleşmesi ve elde ettikleri gelirlerin azalması öngörülmektedir (ILO, 2020a).

(7) <https://www.evrensel.net/haber/414451/tarlada-calisan-cocuk-isciler-uzaktan-egitime-ulasamiyor> Erişim Tarihi: 23.10.2020

(8) <https://www.cbsnews.com/video/covid-19-pandemic-alarming-rise-in-child-labor-india-developing-countries/#x> Erişim Tarihi: 7.10.2020

Çalışmada yer verilen örneklerde de görüldüğü gibi Covid-19 salgını, çocuk işçiliğinin artmasına ve çalışma koşullarının ağırlaşmasına neden olmaktadır. Buradaki örnekler her ne kadar sınırlıysa da konuya ilişkin raporlardaki öngörülerini destekler niteliktedir. Dolayısıyla ülkelerin öncelikle, tüm çocukların eğitime erişiminin sağlanması yönünde kapsamlı politikalar uygulamaları gerekmektedir. Bununla birlikte, özellikle kayıtdışı, güvencesiz çalışan yetişkinlerin olduğu hanelere gerekli desteğin sağlanmasıyla hanelerin ekonomik sıkıntı yaşamalarının önüne geçilmesi, çocuk işçiliğine başvurma zorunluluklarının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Özetle, Covid-19 salgını süresince kamu harcamalarının artırılması ve doğru alanlara yönlendirilmesi oldukça önem taşımaktadır.

Kaynakça

Alpago, Hasan ve Oduncu Alpago, Derya, (2020), "Koronavirüs Salgınının Sosyoekonomik Sonuçları", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), s. 99-114 .

Bikbov, B. (2020), "Literature Summary on Vulnerable Groups' Management and Communication During COVID-19 Epidemic", <https://doi.org/10.31219/osf.io/mn7rd>

Birinci, Mehmet ve Bulut, Tunahan (2020), "Covid-19'un Sosyo-Ekonomik Yönden Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri: Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme." *Sosyal Çalışma Dergisi* 4.1: 62-68.

Evrensel.Net, 19 Eylül 2020. Tarlada Çalışan Çocuk İşçiler Uzaktan Eğitime Erişemiyor, <https://www.evrensel.net/haber/414451/tarlada-calisan-cocuk-isciler>

www.unicef.org/media/70261/file/COVID-19-and-Child-labour-2020.pdf

[uzaktan-egitime-ulasamiyor](#) Erişim Tarihi: 23.10.2020

ILO, Çocuk İşçiliği, <http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>, Erişim Tarihi: 23.10.2020

ILO, (2020a), COVID-19 Impact on Child Labour and Forced Labour: The response of the IPEC+ Flagship Programme, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/publication/wcms_745287.pdf Erişim Tarihi: 29.06.2020

ILO, (2020b), The Covid-19 Pandemic Could Increase Child Labour In Latin America and The Caribbean, https://www.ilo.org/americas/publicaciones/WCMS_747662/lang--en/index.htm, Erişim Tarihi: 28.09.2020

ILO, (2020c), COVID-19: Protect Children From Child Labour, Now More Than Ever! https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/publication/wcms_745904.pdf Erişim Tarihi: 5.10.2020

ILO and UNICEF, (2020), COVID-19 and Child Labour: A Time of Crisis, A Time To Act, <https://www.unicef.org/media/70261/file/COVID-19-and-Child-labour-2020.pdf> Erişim Tarihi: 19.10.2020

IMF, (2020). World Economic Outlook-2020 Apr. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020>

Los Angeles Times, 30 Haziran 2020. How Coronavirus Could Wipe Out Two Decades of Progress in The War Against Child Labor, <https://www.latimes.com/world-nation/story/2020-06-30/child-labor-rising-again-in-covid-19-pandemic> Erişim Tarihi:7.10.2020

McKibbin, W. J., & Fernando, R. (2020), The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19: Seven Scenarios, *Centre for Applied Macroeconomic Analysis* Australian National University.

Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., ... & Agha, R. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus and COVID-19 pandemic: a review. *International Journal of Surgery*, s. 185-193.

OECD Economic Outlook, June 2020, <http://www.oecd.org/economic-outlook/>

Parents Push Their Children Into Child Labour Due To Covid-19, <https://www.youtube.com/watch?v=nqFyeeqYRoM>, Erişim Tarihi: 5.10.2020

T24, 12 Haziran 2020. Dünya Çocuk İşçiliği İle Mücadele Gününde Abdullah, Ayşe, Hasan, Leyla, Yusuf ve Zeynep'in Öyküsü, <https://t24.com.tr/haber/dunya-cocuk-isciligi-ile-mucadele-gunu-nde-abdullah-ayse-hasan-leyla-yusuf-ve-zeynep-in-oykusu.883875>, Erişim Tarihi: 16.11.2020

UNICEF TMK, (2020), 150 Milyon Çocuk Daha Yoksulluğa Sürüklendi, https://www.unicefturk.org/yazi/koronavirus_yoksulluk Erişim Tarihi:21.10.2020

UNSDG (2020), Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Children, https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/policy_brief_on_covid_impact_on_children_16_april_2020.pdf, Erişim Tarihi: 03.10.2020

Yavuz, Kübra (2020), "Covid-19 Salgınının Sosyal Politikanın Geleceği Üzerine Etkileri", *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science*, Cilt: 7, Sayı: 45, s. 181-193

Türkiye’de Covid-19 Döneminde Genç İşsizliğin Gerçek Boyutları

Deniz BEYAZBULUT (*)

Bilindiği gibi genç işsizliği ülkelerin önemli sosyal sorunları arasındadır. Genel olarak genç işsizliğin genel işsizlik seviyesinin yaklaşık iki katı bir düzeyde seyrettiği bilinmektedir. Covid-19 salgını dünyada ve Türkiye’de hem halk sağlığı açısından hem de sosyoekonomik açıdan ciddi bir yıkıma yol açmıştır. Salgının işgücü piyasalarına olan etkisi ise eşi benzeri görülmemiş bir tahribata işaret ediyor. Yaşanan bu yıkım gençlerde daha ciddi bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Olağan dönemlerde dahi gençlerin yetişkinlere göre güvenceli istihdama erişme olasılıklarının daha zayıf olduğu ve daha uzun süreli işsiz kaldığı biliniyor. Genç işsizlerin diğer gruplara göre risklere daha açık olduğu Covid-19 salgını döneminde de görülüyor. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Covid-19 salgınında işgücündeki farklı kategorilerin büyük bir krizle karşı karşıya olduğunu vurgularken, gençler için ayrıca felaket çanlarının çaldığını belirtmektedir. ILO, Covid-19’un gençler üzerindeki tahribatına dikkat çekmek için “karantina

DİSK-AR’ın Kasım 2020 dönemini kapsayan Şubat 2021 *İşsizlik ve İstihdamın Görünümü* araştırması da Türkiye’de genç işsizliğinin vahim boyutlara ulaştığını göstermektedir. TÜİK’in dar tanımlı işsizlik hesaplaması yaşadığı kısıtlılıklar ve sorunlar nedeniyle DİSK-AR, alternatif işsizlik hesaplaması olan geniş tanımlı işsizliği⁽¹⁾ hesaplamaktadır. DİSK-AR’ın kullandığı geniş tanımlı işsizlik hesaplaması dört unsurdan oluşmaktadır. Dar tanımlı (standart) işsizler, iş aramayan ancak çalışmaya hazır olanlar (iş bulma ümidini kesenler ve iş aramayıp çalışmaya hazır olan diğer bireyler) mevsimlik çalışanlar ve zamana bağlı eksik istihdam. Bu dört unsur TÜİK verilerinde ham olarak bulunmaktadır. Bu unsurlarla birlikte hesapladığında Kasım 2020 döneminde geniş tanımlı genç işsizlerin oranı yüzde 43,5 düzeyindedir (Grafik 1). Bu oran genel geniş tanımlı işsizlik oranının neredeyse 1,5 katına denktir. DİSK-AR’ın raporuna göre son 1 yılda genç işsizliği 10,6 puan artış göstermiştir. Covid-19 salgını nedeniyle Türkiye’de her 3 gençten biri işsiz kalmıştır.

Bilindiği gibi Covid-19 salgınıyla birlikte iş bulma ümidini kesenlerin (ümitsiz işsizler) sayısında ciddi artış yaşanmaktadır. Covid-19 salgınında iş bulmaktan ümidi kaybeden gençler ile iş aramayıp çalışmaya hazır olan gençlerin sayısı da buna bağlı olarak yükselmektedir. Son 1 yılda ümitsiz genç işsizlerin sayısı 180 binden 369 bine, iş aramayıp çalışmaya hazır olan gençlerin sayısı ise 334 binden 810 bine yükseldi.

Fotoğraf: REUTERS/Thomas Mukoya.

nesli” ifadesini kullanmış, gençlerin işgücü piyasasından kopukluğunun daha da şiddetlendiği vurgulayarak kayıp bir nesil riskinin altını çizmiştir (ILO, 2020).

COVID-19 DÖNEMİNDE GENÇ İŞSİZLİĞİ

Covid-19 salgını gençleri farklı boyutlarda etkilediğini söylemek mümkündür. Salgın nedeniyle iş kayıpları gelirin azalmasına yol açmış, genç işçilerin iş bulmalarının önünde büyük engeller oluşmuştur. Öte yandan hem teknik hem de mesleki eğitim ve öğrenim ile iş başı eğitimlerde büyük aksamalar yaşanmaktadır. Veriler gençlerin Covid-19 salgınından orantısız bir şekilde etkilendiğini, istihdam ve gelir kayıplarının yanısıra iş bulmada daha büyük zorluklarla birlikte çok boyutlu belirsizlikler yaşandığı görülmektedir.

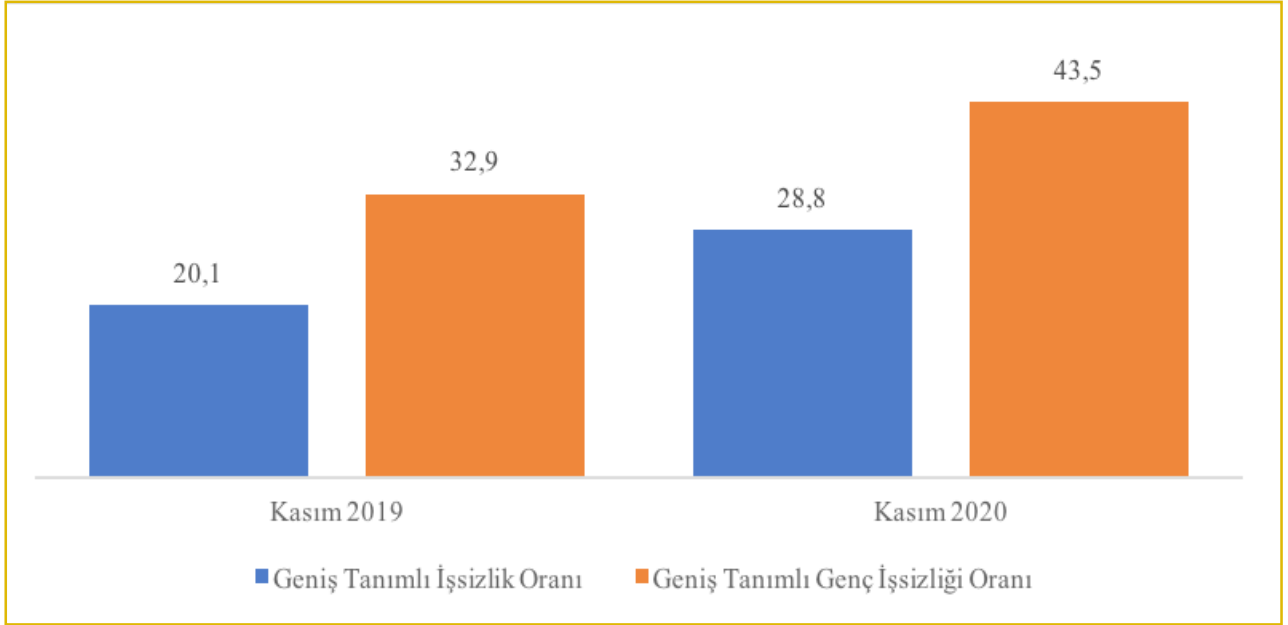
(*) DİSK Araştırma Dairesi Uzmanı

(1) Alternatif işsizlik hesaplamaları konusunda en detaylı yöntemi ILO önermektedir. ILO geniş tanımlı işsizliği “işgücünün atıl kullanımı” (labour underutiliation) olarak adlandırmakta ve standart işsizlik oranları yanında ülkeler için alternatif/geniş tanımlı işsizlik oranlarını da hesaplamaktadır. ILO geniş tanımlı işsizlik kapsamında zamana bağlı eksik istihdam edilenleri (kısa zamanlı çalışanları, mevsimlik çalışanları), standart işsizleri ve potansiyel işgücünü (halen çalışmayıp iş bulursa çalışmak isteyenleri) dahil etmektedir.

AB İstatistik Bürosu Eurostat da alternatif işsizlik oranlarına ilişkin veriler yayınlamaktadır. Eurostat kısmi zamanlı çalışanların eksik istihdamı, iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar ve iş arayıp çalışmaya hazır olamayanlar başlıkları altında alternatif işsizlik hesaplamasına dahil etmektedir.

ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu geniş tanımlı işsizliği, “emeğin eksik kullanımının alternatif hesaplanması” (alternative measures of labor underutilization) başlığı altında resmi işsizlik oranı ile birlikte düzenli olarak hesaplayıp yayınlamaktadır. (DİSK-AR)

Grafik 1: Genelde ve Gençlerde Geniş Tanımlı İşsizlik Oranları (Kasım 2019- Kasım 2020)

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Araştırması, Kasım 2020 DİSK-AR.

Sadece Türkiye’de değil tüm dünyada genç işçilerin Covid-19 salgınından ciddi şekilde etkilendiği görülmektedir. Covid-19 salgını nedeniyle dünya genelinde her 6 gençten biri işsiz kaldı (ILO 2020). 2020’deki iş kayıpları işsizlikten ziyade işgücünden çekilmeye dönüşmüştür. Covid-19 salgını genel olarak istihdam kayıplarına neden olurken, istihdamdakiler için ise çalışma saatlerinin düşmesine yol açmıştır. Ümitsiz işsizlerdeki artış ile birlikte bu durum işgücünden çekilmeye neden olduğu söylenebilir. Küresel olarak bakıldığında ise iş

kayıplarının yüzde 71’ini oluşturan işgücünden çekilme sayısı 81 milyon artmıştır. Bu durum küresel işgücüne katılım oranını 2020’de 2,2 puan azalarak yüzde 58,7’ye düşmesiyle sonuçlanmıştır. Gençlerde de eğilimin bu yönde olduğu, yüksek gelirli ülkeler dışında gençlerin işgücünden çıktıklarını veya işgücüne girişlerini erteledikleri görülmektedir. Covid-19 salgını 2020’de yetişkinler (25+) için yüzde 3,7, gençler için ise (15-24) yüzde 8,7’lik bir işgücü kaybına neden olmuştur (ILO 2020). Benzer bir eğilim Türkiye’de de görülmektedir.

Fotoğraf, www.tr.euronews.com/2021/02/11/turkiye-de-issizlik-oran-tuik-e-gore adresinden alınmıştır.

Grafik 2: Cinsiyete Göre Geniş Tanımlı Genç İşsizliği (Kasım 2019- Kasım 2020)

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Araştırması, Kasım 2020 DİSK-AR.

TÜİK'e göre son 1 yılda (Kasım 2019- Kasım 2020) genelde yüzde 5,4, 15-24 yaş grubunda ise yüzde 7,2 oranında işgücünden çekilme görülüyor. Gençlerin işgücünden çıkma eğilimleri ağırlıklı olarak daha yoğun istihdam edildikleri işkollarında da görülmektedir. Ocak 2020'den bu yana 15-24 yaş arası büro hizmetlerinde ile hizmet ve satış elemanlığında istihdam edilen gençlerde 256 binlik, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetlerinde ise 89 binlik kayıp söz konusudur.

Covid-19 salgınının toplumsal cinsiyete yönelik tahribatının daha ciddi boyutlarda olduğu görülüyor. Türkiye'de yüksek işsizlik oranlarıyla karşı karşıya olan kadınlar Covid-19 salgını döneminde ve sonrasında düşen emek talebi karşısında erkeklere göre çok daha kırılgan bir konumdadır (Erdoğan, 2020). Cinsiyete göre geniş tanımlı genç işsizliği genç kadınlarda genç erkeklere göre daha fazla artıyor. Kasım 2019'da yüzde 41,3 olan geniş tanımlı genç kadın işsizliği Covid-19 salgınında etkisiyle Kasım 2020'de yüzde 53,3'e yükseldi. Öte yandan Kasım 2019'da geniş tanımlı genç erkek işsizliği yüzde 27,6 iken Kasım 2020'de yüzde 38,3'e çıkmıştır (Grafik 2). Son 1 yılda geniş tanımlı işsizlik genç kadınlarda 12 puan artarken, genç erkeklerde 10,7 puan artmıştır. Genel olarak kadınların gelir ve iş kaybı riskine sahip sektörlerde (toptan perakende ve ticaret, konaklama ve yiyecek hizmetleri) çalıştıkları göz önüne alındığında genç kadınların Covid-19 salgınından daha fazla etkilendiği, Covid-19 salgınının mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri daha da derinleştirdiğinin söylemek mümkündür.

Covid-19 salgınından önce genç işsizliği konusunda yaşanan sorunlar, Covid-19 salgınında giderek derinleşmiştir. Covid-19 salgını nedeniyle çalışma saatlerinde yaşanan ciddi düşüş, bölgeler arasında önemli farklılıklar göstererek hem iş kayıplarına hem de istihdamda kalanlar için çalışma saatlerinde bir azalmaya dönüştüğü görülmektedir. Gençler için bu tablo daha da ağır yaşanmaktadır. Uzun süreli etkiler göz önüne alındığında, gençlerin işgücü piyasasından dışlanması toplumlar için en büyük tehlikelerden biridir. Uzun vadede eğitim ve işgücü piyasası krizi var olan eşitsizlikleri daha da derinleştirecektir.

KAYNAKLAR:

1. Erdoğan, S. (2020), "Covid-19 Krizi ve Kadın İstihdamı ve İşsizliği" <http://www.keig.org/covid-19-krizi-ve-kadin-istihdami-ve-issizligi/>.
2. DİSK-AR (2021), "İşsizlik Roket Gibi", <http://arastirma.disk.org.tr/?p=4894>.
3. ILO (2020), ILO Monitor: Covid-19 and world of the work, Fourth Edition: 27 Mayıs 2020.
4. ILO (2020), ILO Monitor: Covid-19 and world of the work, Sixth Edition: 25 Eylül 2020.
5. ILO (2020), ILO Monitor: Covid-19 and world of the work, Seventh Edition: 25 Haziran 2020.
6. TÜİK (2020), İşgücüne Dahil Olamama Nedenleri <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>.
7. TÜİK (2020), Hanehalkı İşgücü İstatistikleri.

Sermayenin Yeni Hafif Piyadeleri: 'Kaçak' Göçmen İşçiler

Vakfımız gönüllülerinden Doç. Dr. Taner Akpınar, Kor Kitap'tan çıkan yeni kitabı **Sermayenin Yeni Hafif Piyadeleri-Kaçak Göçmen İşçiler**'de devletin işverenlerin kullanımına hazır bir göçmen işçi ordusu oluşturulmasındaki rolünü, sermaye ve göçmen emeği arasındaki ilişkiyi ele alıyor. Taner Akpınar ile 'kaçak göçmen' sorunu ve yeni kitabı üzerine söyleştik.

□ **Kimdir bu kaçak göçmen işçiler, sayıları ne kadardır ve neden göç ediyorlar?**

■ Kaçak göçmen işçiler, ulus devlet düzeninde ulusal sınırları yasadışı yoldan geçerek göç eden insanlardır. Böyle söylerken, göçmenlerin ulusal sınırları geçme becerisine sahip ya da ulus devletlerin sınır politikalarını tahrip eden eyleyciler olduğunu kastetmiyorum. Aslında bu insanlar kendilerine aralanan kapılardan içeri giriyorlar. 1980 sonrası dönemde, bu göçler kitleselleşti ve göçmenlerin gittiği her bir ülkede toplam sayıları milyonları buldu. Kapıların göçmenlerin gelişine aralanmasının temel nedeni ise niteliksiz ya da düşük nitelikli emek yoğun işlerde bu yasadışı konumdaki göçmenlerin emeğine ihtiyaç duyulmasıdır. Kaçak göçmen işçi istihdamının evrensel bir olgu haline geldiğini söyleyebiliriz. Batılı ileri kapitalist ya da merkez ülke olarak adlandırılan/nitelendirilen ülkelerde bir yandan göçmen emeğine yoğun bir talep varken, diğer yandan da göçmenlerin kalıcı olarak istenmediği açıktır. Yasadışı göçler bu ikilemi aşmanın eşsiz bir yoludur, bu bir buluştur desek yeridir. Bu yolla göçmenler ve onların emeği birbirinden kopartılıp, birinci kapı dışarı edilirken, ikincisi içeri alınıyor.

Milyonlarca insanın neden hem de yasadışı yollardan göç yollarına koyulduğuna gelecek olursak, kuşku yok ki, bu, 1980 sonrası yeniliberal çağda, coğrafi ve sınıfsal eşitsizliklerin gittikçe keskinleşmesiyle ilişkilidir. Küresel kapitalizm, sistematik ve sürekli bir biçimde, buldukları yerde maddi yaşamını sürdürme olanaklarını yitirip göç etmekten başka çaresi olmayan milyonlar yaratmaktadır.

□ **Kaçak göçleri ve kaçak göçmen işçilik olgusunu nasıl kavramak gerekiyor?**

■ Öncelikle bu konuyu anaakım yaklaşımların nasıl ele aldığına dikkat çekmekte yarar var. Anaakım yaklaşımlar, büyük oranda, iki konuya yoğunlaşıyor: Yasadışı göçlerin ulus devletler açısından –onların otoritelerini hiçe sayarak– bir tehlike oluşturup oluşturmadığı ve kaçak göçmen işçilerin gittikleri ülkelerde kayıtdışı ekonominin yaygınlaşmasına yol açıp açmadığı (çoğunlukla yol açtığına hükmediliyor). Bu tartışmalarda yasadışı biçimde göç yollarına koyulanları kendi ülkelerinde yerlerinden eden meselelerin, bu ülkelerin kendi içsel sorunları olarak kabul edildiğini de vurgulamak gerekir.

Yasadışı göç olgusu üzerine yürütülen bu tartışmaların büyük çoğunluğunda egemen olan bu tür yaklaşımların, dikkatleri kurulu düzenden ve bu düzendeki güç ilişkilerinden uzak tutmak gibi bir kastı olduğunu fark etmek zor değil. Liberal çizgide duran bu yaklaşımlar özneler/eyleyciler olarak göçmenleri, içinde yaşadığı siyasal ve ekonomik yapıdan soyutlayan bir varlık-bilimsel (ontolojik) kavrayıştan hareket ediyor. Öyle olduğu için de ulus devletlerin sınır politikalarının ne olduğunun değil, göçmenlerin sınırları nasıl aştığının ya da kayıtdışı ekonomiyi yaratan ekonomi politikalarının ne olduğunun değil, göçmenlerin nasıl kayıtdışı olarak iş bulup çalıştığının hikâyesi anlatılıyor.

Bu tür yaklaşımlara karşı, kaçak göçleri, göçmenlerin eylemde bulunduğu ve eylemi belirleyen toplumsal koşullar bağlamında ele alarak hikâyelerin tersten anlatılması gerektiğini düşünüyorum. Bu bağlamda, tepeden üretilen ve meseleyi açıklamaktan çok muğlaklaştırmak için dolaşıma sokulan terimlere karşı dikkatli olunmalıdır. Örneğin, ben, 'kaçak' sıfatına karşı, 'kaçak konumuna düşürülen' sıfatının kullanılmasını öneriyorum. Toplumsal eşitsizlikleri görmezden gelen liberal yaklaşımların bu göçlere ilişkin açıklamaları gerçek dışıdır. Bunun yerine Marx'ın 'yedek işgücü ordusu' kuramı daha doğru bir açıklama sunuyor. Kaçak göçmenler gittikleri her yerde ucuz işgücü kaynağı olarak görülüyor.

■ **Türkiye'nin durumunu nasıl değerlendirmek gerekiyor? Türkiye üzerine yürütülen tartışmalar, daha çok, Türkiye'nin jeopolitik konumu üzerine yoğunlaşıyor ve burasının bir geçiş güzergahı olarak kullanıldığına vurgu yapılıyor.**

■ Evet, özellikle 2000'li yılların başlarından itibaren, medya aracılığıyla, Türkiye'nin bir geçiş yeri olduğu görüşü yerleştirilmeye çalışıldı. Bugün de, Suriye'deki savaştan kaçıp canını kurtarmak isteyen milyonlara kapılarını açarak tüm dünyaya insanlık dersi veren bir ülke olduğumuz düşüncesi yaygınlaştırılmaya çalışılıyor. Böylelikle bir konu gözlerden irak kalıyor ya da kalması için özel çaba harcanıyor. Bu, Türkiye'de de kaçak göçmen işçilerin yoğun bir şekilde istihdam ediliyor olduğu gerçeğidir.

Dış göçler, Türkiye'ye, 1980 sonrası dönemde gelmeye başladı, ancak, ilk gelenler daha çok sığınmacılar ve Batılı ülkelere gitmek için gelenlerdi. Kaçak göçmen işçiler ise, tam olarak, 1990'ların başlarından itibaren gelip çalışmaya başladı. O dönemden beri kimlerin nereden geldiği sürekli değişse de, göçmen işçiler Türkiye emek piyasasında kalıcı olmuştur. İlk başlarda büyük çoğunluk Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yeni oluşan ulus devletlerden gelirken, şimdilerde Suriye'den gelenler çoğunluğu oluşturuyor. Kaçak göçmenlerin, yönünü, 1990'ların başlarında, Türkiye'ye çevimesinin bir anlamı var. Bu, içerideki ekonomik politik düzenle ilişkilidir. 1980 sonrası uygulamaya konulan yeni liberal politikalar ve bu politikalara bağlı olarak emek piyasasında yaşanan dönüşümler kaçak göçmen işçi istihdamı için uygun ortamı yaratmıştır. 1980'ler boyunca ücretler sürekli gerilemiş, ancak bu süreç 1989-1993 arası dönemde tersine dönmüştür. Bu ara dönemde ücretlerde büyük artışlar olmuş ve sermaye çevreleri ucuz işgücü arayışına girmişlerdir. Kaçak göçmen işçi istihdamı, tam da, bu dönemde başlamıştır. Buna karşın, o dönemle sınırlı kalmamış ve kalıcı bir emek kullanım biçimi haline gelmiştir.

■ **Kaçak göçmen işçilerin çalıştığı sektörler ve çalışma koşulları hakkında neler söylersiniz?**

■ Başta tarım, inşaat ve tekstil olmak üzere, emek yoğun işlerin birçoğunda göçmen işçilerin çalışmakta olduğu kaba bir gözlemlerle bile fark edilebilir. Batılı ülke-

lere ilişkin bilimsel çalışmalarda, kaçak göçmen işçilerin çoğunlukla yerli işçilerin çalışmaya gönülsüz olduğu, dolayısıyla emek gücü kıtlığı çekilen alanlarda bu boşluğu doldurduğu tespit ediliyor. Türkiye'deki durum ise bundan farklı. Kaçak göçmen işçiler burada, çoğunlukla yerli işçilerin çalışmaya hazır olduğu işlerde yerli işçilere tercihen işe alınıyor. Bu durum görünürde başka nedenlerle açıklansa da, gerçekte hiçbir yasal korumaya sahip olmayan ve bu nedenle sınırsız sömürüye açık olan bir işgücü kaynağı yaratmakla ilgili.

Kaçak göçmen işçiler, hem yerli işçilere göre daha düşük ücrete çalıştığı hem de ücret dışında başka hiçbir sosyal hak elde edemediği için işçilik maliyetlerini düşürmektedir. Saha araştırması sırasında bu işçilerin, çoğu kez, zor kullanılarak çok uzun sürelerle çalıştırıldığına tanık oldum. Kaçak göçmen işçiler arasında işçi devri oranları da çok yüksek, çünkü bu işverenlerin bir stratejisi. Göçmen işçiler, işe alındıktan kısa süre sonra, genellikle 1-2 ay sonra, işten atılıp yerine yenileri işe alınmaktadır. İşten atılanlara çalıştıkları sürenin ücreti de tam olarak ödenmiyor. Böylece işçilik maliyetleri çok daha aşağıya çekilmiş oluyor.

Kaçak göçmen işçi istihdamı sınıf bilincini parçalayıcı bir işlev de görüyor. Kaçak göçmen işçilerin çalıştığı işlerde emek sürecinin hem yerli ve göçmen işçiler arasında hem de göçmen işçilerin kendi arasında etnik kamlara bölündüğü dikkat çekiyor. Bu durum işçi sınıfının ortak bir hareket geliştirmesinin önündeki en büyük engellerden biri gibi duruyor.

■ **Sendikaların kaçak göçmen işçilik olgusuna yaklaşımı nasıl?**

■ Sendikaların, birçok konuda olduğu gibi bu konuda da, ortak bir tavrının olduğu söylenemez. Bu, tarihsel olarak da böyledir. Örneğin, Enternasyonal geleneğine karşıt safta duran reformist sendikaların, uluslararası düzeyde biraraya gelerek, 1901 yılında kurduğu sekreteryanın temel ilkelerinden biri korumacı sendikacılıktı. Bu, göçmen işçileri dışlayan, onlara karşıt bir ilkeydi. Türkiye'deki sendikaların çoğu da, en başından beri, göçmen işçilere karşı milliyetçi bir tutum takınmaktadır. Öyle ki, kimi sendika yöneticilerinin, yerli işçilere, göçmen işçileri dövmeleri yönünde talimat verdiğine bile tanık olduk bu memlekette. Bununla birlikte, göçmen işçileri sınıf kardeşi olarak gören sendikaların olduğunu da söylemeden geçmemek gerekir.

Sağlık Meslek Öğrencileri Prof. Dr. Nusret Fişek'i Andı

Gizem AYDIN⁽¹⁾, Bahadır HAYTABEY⁽²⁾

GİRİŞ: NEREDEN GELDİK, NASIL İLERLEDİK

Gelecekte farklı sağlık alanlarında çalışacak öğrencilerin meslek yaşamına birlikte hazırlanmalarının yararına inanıyoruz. Yeniliklere açık olarak, sağlık hizmet çalışanlarını doğru yönlendirme ve işbirliği için cesaretlendirmek istiyoruz. Geleceğe yön vermek adına en çok da öğrenciler cesaretlendirilmelidir. Toplumda iyi sağlık hizmeti sunmak sadece tıp fakültesi mezunlarının başarabileceği bir durum değildir. Bu, pek çok disiplinden ilgililerin bir arada verimlilik ve mutlulukla çalışmasıyla gerçekleşebilir.

15 Aralık 2019 tarihinde, bu amaçla sosyal medya üzerinden çağrı yaparak lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencisi, farklı disiplinlerden 15 katılımcı ile etkileşimli bir toplantı düzenlemiş, bu etkinliği tekrarlamak için de cesaretlenmiştik.

Pandemi sürecinde yaşadıklarımızı bu niyetimizi pekiştirdi. Buluşmalarımızı çevrimiçi olanaklarla sürdürdük. İkinci toplantımız 14 Haziran'da (45 başvuran arasından çeşitlilik gözeterek 25 öğrenci), üçüncüsü 18 Ekim'de (42 yeni katılımcı) gerçekleşti. Her seferinde, katılmak için daha da fazla sayıda öğrenci istekli oldu.

Etkinlik, sağlık hizmetlerinde farklı tarafları bir araya getirmeyi hedefleyen, Nusret Fişek'in öğrencisi Dr. Melih Bulut tarafından oluşturulmuş, yeni nesil bir sivil toplum girişimi "Sağlıkta İşbirliği Platformu" ilgisiyle, platform üyesi TurkMSIC Halk Sağlığı Kolu Başkanı Bahadır Haytabey (BH)'in de niyeti olan öğrenci işbirliğini geliştirme düşüncesi ile başlatıldı. İlk buluşma, Halk Sağlığı Uzmanlar Derneği Yönetim Kurulu'nun onayı ve Öğrenci Birimi'nin işbirliği ile yürütüldü. Dernek Başkanı Dr. Pınar Okyay'ın ilgisinde, Dr. Ayşen Bulut'un kolaylaştırıcılığında, Dr. Melike Yavuz'un katılımıyla, Bahçeşehir Üniversitesi'nin Göztepe yerleşkesinde tam gün olarak düzenlendi. Sonraki düzenlemede katılımcılar toplantı öncesi, tanımlayıcı bilgiler ve görüşlerini bir bilgi formunu doldurarak çevrimiçi ileterek etkinliklere katıldılar. İlk toplantıda ortaya çıkan halk sağlığının önemi, sonraki buluşmalarda öğrencilerin halk sağlığı yaklaşımlarına yatkınlıkları da değerlendirilerek, Prof. Nusret Fişek ve toplum hekimliği ilkelerinin tanıtılması programın temeli oldu. İlk düzenlemede katılımcı olan Gizem Aydın ve her adımda istekle çalışan Bahadır Haytabey olarak bu etkinlikleri kolaylaştırdığımız için özğünüyoruz.

(1) İstanbul Bilim Üniversitesi Sağlık Yönetimi (mezun) ve İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Öğrencisi

(2) Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrencisi

Bu sayede farklı disiplinlerden çok sayıda öğrenci geniş ilgi alanlarını, yeteneklerini ve hobilerini de paylaşarak, işbirliklerini geliştirmek amacıyla pek çok alternatif düşünce ürettiler. Sağlık alanında Beslenme ve Diyetetik, Bilgisayar mühendisliği, Biyomedikal mühendislik, Sağlık Yönetimi, Diş hekimliği, Ebelik, Eczacılık, Genetik, Gerontoloji, İşletme, Moleküler Biyoloji, Hemşirelik, Laboratuvar teknikerliği, Tıp bilişimi, Veterinerlik bölümlerinden; Ankara, Antalya, Aydın, Bursa, Diyarbakır, Edirne, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Karabük, Kayseri, Münih, Ordu, Samsun, Şanlıurfa'dan; yüzden fazla öğrenci bu toplantılara katıldı.

Etkinliklerimizle ilgili deneyimleri paylaşmak için 21 Kasım 2020 tarihinde geniş katılımlı bir buluşma daha yaptık. Dünya'da sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önemli katkı yapan, Türkiye'de tıp fakültesi öğrencileri için topluma dayalı eğitim modelini geliştiren, toplumcu sağlık hizmetlerine damgasını vuran Prof. Nusret Fişek'i, doğum günü tarihinde anarak, onu öğrencilere yakından tanıttık. Yaptıklarımızı ve yapacaklarımızı bir armağan olarak sunduk. Öğrenciler olarak

bir araya geldiğimiz ilk anlardan beri amaçladığımız bir düşünceydi bu. Hislerimiz "Bir yıl daha geçti, sağlıkta işbirliği ne zaman?" başlığı ile Çalışma Ortamı Dergisinde, Ocak-Mart 2020 sayısında paylaşılmıştı⁽¹⁾.

Anma etkinliğimiz sonunda, bir isteğimiz daha gerçekleşti, HASUDER içinde Öğrenci Çalışma Grubuna başka disiplinlerden öğrenciler de katılabildi⁽²⁾. Her alanda sağlık öğrencileri, "Sağlık Öğrencileri Halk Sağlığı Duayenleri ile Buluşuyor" başlıklı çevrimiçi sunumlarla örnek halk sağlıkçıları tanımaya başladılar. ⁽³⁾ HASUDER olanaklarıyla sunum kayıtları YouTube'da paylaşılmakta⁽⁴⁾. 2021 yılı içinde farklı etkinliklerimizi bir düzenle sürdürmeyi planlıyoruz. Geleceğe ümitle bakıyoruz.

DİPNOTLAR

- (1) A.Bulut, M.Bulut, P.Okyay, M.Yavuz. (2020) Bir yıl daha geçti, sağlıkta işbirliği ne zaman? Çalışma Ortamı, Ocak-Mart:37-39
- (2) hasuder.org.tr/ogrenci/
- (3) 26 Aralık 2020, Prof. Dr. Çağatay Güler - Halk Sağlığı Temel Kavramlar
3 Ocak 2021, Prof. Dr. Ayşen Bulut - Erişkinlerin Öğrenmesi Yolunda Toplum Hekimliği
5 Ocak 2021, Prof. Dr. Zafer Öztek - Halk Sağlığının Sınırları
9 Ocak 2021, Prof. Dr. Necati Dedeoğlu - Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri 1923-1983
10 Ocak 2021, Prof. Dr. Necati Dedeoğlu - Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri 1983
13 Ocak 2021, Prof. Dr. Ayşe Akın - Deneyimlerimden Halk Sağlığı
21 Ocak 2021, Prof. Dr. Sabahat Tezcan - Epidemiyoloji
28 Ocak 2021, Prof. Dr. İnci Oktay - Ağız ve Diş Sağlığı Yönetimi
- (4) youtube.com/playlist?list=PLGCBljZe4Zr2tRLQmUsFhZCVw tIF4m-k

**SAĞLIK MESLEK ÖĞRENCİLERİ İLE
PROF. DR. NUSRET FİŞEK'İ ANDIK
(21 KASIM 2020: 14.00-15.45)**

1. İlk sunum Prof. Nusret Fişek'in öğrencisi ve çalışma arkadaşı olmuş Ayşen Bulut tarafından yapıldı. Katıldığı ilk anma töreninin 1991 yılında, İstanbul Üniversitesinde olduğunu ve "Nusret Fişek'in öğrencisi olmak" başlıklı sunumuna salonda öğrenciler olmadan başlamamak için ısrarcı olduğunu anlattı. Katıldığı ikinci anma töreni ise 1996 yılında İstanbul Tıp Fakültesi işbirliğinde Küçükçekmece Sağlık Grup Başkanlığında Nusret Fişek ile çalışmış akademisyenlerle birlikte yaptıkları etkinlikti. Bu toplantıda, Prof. Rahmi Dirican'ın "Nusret Fişek'in ne kadar önemli olduğu, ancak 2020 yılında anlaşılacak" sözleriyle Türkiye'de sağlık sisteminin dönüştürülmesi tartışmalarının verimsizliğine dikkat çektiğini paylaştı. Toplum hekimliği ilkelerinin ne kadar değerli olduğunu bize hatırlatan pandemi süreci, ne tesadüftür ki, 2020 yılında oldu.

Sunumda Nusret Fişek'in öğretmenliği, geliştirdiği hizmetlerle ilgili Toplum Hekimliği temel felsefesi yer aldı. İnsanın çevresiyle bir bütün olduğu, sosyal bilimlerin tıpta ve sağlıktaki önemi, sağlık hizmetlerinin işbirliği içinde çalışan ekipler tarafından sunulması gerektiği öğretileri önemliydi. Sağlık bir insan hakkıydı, sağlık ve hastalık yalnızca kişinin problemi değil bütün çevresinin sorunu olmalıydı, sağlık olaylarında biyolojik nedenler kadar toplumsal ve ekonomik nedenlerin de önemi vardı. Bunların farkında olarak hizmet sunmak, toplum hekimliğinin temel ilkeleri arasındaydı. Hekimlerin sorumluluğu yalnızca hastalar değil insanlardır, koruma tedaviden daha önceliklidir, koruyucu ve tedavi edici hekimlik birlikte sunulduğu zaman verimlidir, sağlıklı olmak kamu yararı olarak sahip olunabilecek bir durumdur. Öğrencilerin bu görüşlerle yetiştirilmesi, İkinci Dünya Savaşından sonra gelişen, sağlık meslek eğitiminde bir devrim olarak nitelenmektedir. Bu nedenle de, Nusret Fişek'i sadece tıp öğrencileri değil, tüm sağlık öğrencilerinin tanınması gerektiğini dile getiren Bulut, Sağlıkta İşbirliği Platformunun ilgisizlikle başlayan etkinliğe katıldığı için mutluydu.

Ölüm tarihi olan 3 Kasım günü, 2020 yılında, TTB'nin işbirliği ile düzenlenen anma etkinliği hakkında da bilgi paylaşıldı ve Nusret Fişek'in yaşam boyu etkilerini bir slayt sunumunda tanıttı. Ayrıntılı her tür bilgi, www.fisek.org.tr adresinde Vakıf Ailesi başlığında Nusret Fişek adı dosyadan erişilebilir haldeydi. Fişek Enstitüsü, Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Vakfı bilgileri de paylaşıldı.

2. **Bahadır Haytabey**, Sağlığı Geliştirmek için Öğrenci İşbirliği kapsamında gerçekleştirilen üç toplantının gelişimi ve organizasyonu ile ilgili genel bilgiler verdi.

3. Daha sonra, **Sümevra Bozkurt** (İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Gerontoloji Bölümü öğrencisi) ilk toplantıyı, Gamze Kayar (Trakya Üniversitesi. Sağlık Yönetimi öğrencisi) ikinci toplantıyı ve Herdem Barış

Yılmaz (Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencisi) üçüncü toplantıyı özetlediler.

İlk etkinlikte öğrencilerin geliştirdikleri hayaller aşağıda sunuldu:

Öğrenciler sağlık politikaları oluşturulurken aktif olmak istiyorlardı, disiplinler arası işbirliğinin sağlığın diğer sektörler ile birlikte ve aynı zamanda her sektör içerisinde ayrı ayrı düşünülerek geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Sağlıkta gelecek için inovatif yaklaşımlara gereksinim vardı. Bu hayalleri neden seçtiler, gerçekleştirmek için neler yapılabilir, yapılan adımlar nasıl izlenebilir başlıkları ile grup çalışmaları yaptılar.

İkinci etkinlikte:

Program başlangıcında kısa bir oryantasyon sonrası, grup çalışmaları ile hayallerini paylaşan öğrenciler aşağıdaki etkinliklerin öncelikli olmasını önerdiler: Sağlık okuryazarlığının geliştirilmesi, sağlık hizmetlerinde işbirliğinin geliştirilmesi, öğrencilerin çevre, toplum ve saha ile işbirliği içinde olması, sağlığın ve sağlık hizmetlerinin yeni teknolojilerle geliştirilmesi...

Her bir etkinlik için hedefler, neler yapabilecekleri, nasıl, ne zaman ve kimlerle yapabilecekleri gruplar içinde tartışıldı, önerilerle geliştirildi.

İkinci etkinlikte yapılan paylaşımlardan bazı etkileyici alıntılar aktarmak isteriz:

"Vicdanı rahat işler başarıdır, başarı yaptığı işi sevmektir, istek/sevgi/pozitif duygular çok önemlidir, en yakın sağlık danışmanı eczacıdır, yeni nesil eczacılık gerekli, idealde siyasetçi, sosyolog, bilim insanları, ortak akılla sürdürülebilirliği sağlamalıdır. Akademik olarak sektöre yön vermek için web aracılığıyla çözümler sunmak için, dijital ve mobil süreçler geliştirmek, saha bilgisi olmadan akademisyen olmanın önlenmesi, toplum içinde ve önyargıdan uzak birleştirici olmak şart, psikolog-diyetisyen-diş hekim koruyucu uygulamalar için birlikte çalışmalıdır". Programda "Toplum Hekimliği" ilkeleri kavram olarak tanıtıldıktan sonra, her bir ilke için katılım düzeylerinin öğrenilmesinin ardından "Bu görüşlerle sağlık hizmet sunumu sağlandığını varsayalım, siz bu görüşü hangi tanımlama ile ifade etmeyi önerirsiniz" sorusu "bütüncü tıp, 360 derece sağlık anlayışı, herkes için sağlık, sağlık hizmetlerine farklı bakış açısı, bütüncü koruyucu yaklaşım, sosyal politika, çağdaş denge modeli, hep birlikte sağlıkta yenilikler" cevapları ile karşılandı. Etkinlik öncesinde TurKMSIC eğitim programlarından yararlanılan az sayıda öğrenci Prof. Nusret Fişek'i tanıyordu. Ancak neredeyse öğrencilerin hepsi daha etkinlik öncesi, toplum hekimliği ilkelerine katıldıklarını, her bir önerme için 5 üzerinden 4,5 puan vererek ifade ettiler. Oturum sonunda da bunların toplum hekimliği kavramı olduğunu öğrendiler. Güncel sağlık durumunda bunların önemini tartışarak, pandemi günlerinde bu ilkeleri ezberlememizin ne kadar değerli olduğunu yaşadık.

Bu toplantıda ayrıca, Türk Tıp Öğrencileri Birliği, Avrupa Tıp Öğrencileri Topluluğu (EMSA), Ankara Eczacı Odası Gençlik Komisyonu, Genç Dış Hekimliği Derneği Öğrenci Komisyonu, Ebeler Derneği gibi kuruluşlar da temsil edildiler.

Etkinliklerle ilgili iletişim için oluşturulan bir Google Grup (sagliktagelecek@googlegroups.com) adresi, platforma katılmak ya da çalışmalarından haberdar olmak isteyenlerin ilgisine sunuldu.

Üçüncü etkinlikte program benzer yaklaşımlarla yürütüldü.

Bu kez başvuran tüm öğrencilerin katılımı ile iki bölüm halinde büyük grup çalışması ile sürdürdük etkinliği. Gelecekte verimli meslek uygulamaları ve sağlıkta iyileşme için neler yapılması gerektiğini, hayalleriyle birlikte aşağıdaki başlıklarda özetlediler öğrenciler:

“Sınavların değerlendirilmesi ile yeterliliklerinin gözden geçirilmesi, tıpta çalışma saatlerinin gözden geçirilerek yeni düzenlemeler yapılması, öğrencilerin eğitim dışı görevler yerine araştırmalarla ya da mesleğe hazırlıkla ilgili işlere yönlendirilmeleri, sağlığın basamaklı hizmetler halinde kullanılabilir hale getirilmesi için gerekli kararların alınarak uygulanması”, Ayrıca, “alanlarla ilgili politik veya başka değişiklikler yapılırken öğrencilere de söz hakkı verilmesi, alanların tanımlanmalarının doğru ve yeterli bir şekilde yapılması ve alanı seçecek olan öğrencilerin bunu biliyor olması, atama alanlarının doğru yerlere ve yeterli sayıda yapılması, Sağlık Bakanlığında doğru kişilerin çalışıyor olması, öğrencilere araştırma hakkının verilmesi” istekleri de önemliydi.

Paylaştıkları en büyük hayal ise :

“Başlayan bu multidisipliner çalışmanın geliştirilerek devam etmesi ve meslek hayatlarımıza da taşınması, bu toplantıda sağlanan temsiliyetlerin genişletilmesi için katılımın artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması” idi.

Onlar da sağlık okuryazarlığının geliştirilmesi için çaba sarfetmenin önemine inanıyorlardı.

Bunda ilk adımın öğrencilerin temel sağlık bilgilerinin geliştirilecek, böylece toplumda, zaman içinde olumlu yönde bir kümülatif etki sağlanabilecekti. Pandemi sonrası bu hayali gerçekleştirmek için multidisipliner bir saha çalışması yapmayı önerdiler. Örnek bir proje de tasarladılar bu amaçla: Lise öğrencileri için sağlık okuryazarlığı düzeyini yükseltmek ve sağlık konularında bilinç ve farkındalığı artırmak, geliştirilecek ortak bir sağlık müfredatı (MEB, YÖK, Sağlık Bakanlığı, sağlık alanı ile ilgili dernek-odalar ve bunların öğrenci gruplarının/topluluklarının işbirliği ile) ile sağlanabilirdi.

4. Sunumlardan sonra, çevrimiçi anma etkinliğinde, öğrenciler dışında katılan uzmanlar da Nusret Fişek’le ilgili anılarını paylaştılar. Dr. İbrahim Topal, Denizli Tabip Odasının yer aldığı sokağın onun adını taşıdığını ve Fişek ders anlattığında, aynı dersin farklı zamanlarında bile öğrencilere farklı bakış açıları kazandırdığını

söyledi. Öğrencileri onun misyonunu sürdürdükleri için kutladı.

Dr. Nureddin Özdeğer, Nusret Fişek’in “Halk Sağlıkçısı kaldırım taşıdır” sözünü hatırlattı. Sağlığın sosyal belirleyicilerinin önemini bilen insanlar olduğumuzu ve gençlerin bu girişimini önemseydiğini söyledi. Onun sözüyle “devrin orkestra devri olduğunu” vurgulayarak kişilerin, kurum ve kuruluşların işbirliklerinin gereğini belirtti.

Prof. Ayşe Akın, Nusret Fişek’in kulağımıza küpe oldu dediği önemli bir sözünü hatırlattı. ‘Ülkeye hizmet duvar örmeye benzer. Herkes bir tuğla koyar bir gün o duvar biter.’ Biten çok duvar var, ancak yarım kalanlar da var onları gençlere bıraktık dedi. Her zaman bir ekip olarak ve birbirini izleyerek ilerlememizi gerektiğini bizlere hatırlattı. Öğrencilerin ev ziyaretleri çalışmaları da yapmasını önerdi. “Bu halde, kitapta okuduğunuzun fazlasını öğrenirsiniz” sözleriyle, politikacı ve yöneticileri ziyaret edeceğimiz çalışmaların yapılması için bizi cesaretlendirdi. Ona göre, Halk Sağlığında yapılması gerekenler belliydi, artık harekete geçilmesi gerekiyordu, kanıta dayalı savunuculukla ilerlemek de mümkündür.

Prof. Pınar Okyay: “Hepimize coşku verdiniz, bu heyecan bulaşıcı biliyorum. Nusret Fişek’in yolu bizim yolumuz. Asıl önemli olan sizin, gençlerin buna sahip çıkmasıdır. HASUDER olarak teşekkür ediyorum, ellerinize emeklerinize sağlık” sözleriyle etkinliğe övgü yaptı.

Ayşen Bulut da öğrencilere, Nusret Fişek’in Halk Sağlığına Giriş kitabını okumalarını önerdi. (Kitabın pdf formu Fişek Enstitüsü kitaplığından sağlanabiliyor) Gelecek yıllarda, 21 Kasım’da yine buluşarak Nusret Fişek’i anmak, söylemlerini ve eserlerini çalışarak yeni belgeler üretmek için benzer etkinlikler yapılandırılması için birlikte çalışma umudunu paylaştı.

Böylece, anma etkinliğimize katılan çok sayıda öğrenci ve uzman işbirliği niyetimizin bütünü hakkında bilgilendi, olumlu yorumlarla destek ve katkı yaptılar. Daha izleyeceğimiz uzun bir yol olduğunun bilincindeyiz. Biz de bunları gerçekleştirebilmek için istekli olduğumuzu paylaştık.

İyi niyet sözleri ve teşekkürler ile programı sona erdirdik. Devamını diliyoruz.

TEŞEKKÜR

Bu girişimimiz için bize destek veren TurkMSIC, HASUDER, Sağlıkta İşbirliği Platformu’na, ilk etkinliğimize ev sahipliği yapan Bahçeşehir Üniversitesi’ne ve bireysel olarak bu yolda donanım kazanmamız için her açıdan katkı veren Ayşen Bulut Öğretmenimize ve bizlere bıraktığı çok kıymetli miras için

Nusret Fişek Öğretmenimize...

Sağlıkta Geleceği İnşa Etmek Platformu ve sağlık alanındaki öğrenciler adına teşekkür ediyor, saygılarımızı sunuyoruz.

Doku'nuş

25 - 31 Mart

Çankaya Belediyesi Doğan Taşdelen Çağdaş Sanatlar Merkezi

DOKU'NUŞ

Yutmi ve Başak Çetin
Fotograf Sergisi

25 Mart - 31 Mart 2021

Yer: Çankaya Belediyesi Doğan Taşdelen
Çağdaş Sanatlar Merkezi
Abidin Dino Sergi Salonu

Doku'nuşlar kalır geride, birilerinden ve bir şeylerden, kimi fark edilmeden yok olup giden, kimi yaşamlarca süren...

Çoğumuz hasar görmüş, yıpranmış, eskimiş şeyleri istemez, onlardan kurtulmak veya yenilemek isteriz.

Hurdaların, çöp yığınlarının içindekilere bakmaz, baksak da görmez, görsek de umursamaz, geçer gideriz yanlarından. Bazı insanlarsa işte tam da buraya bakarlar.

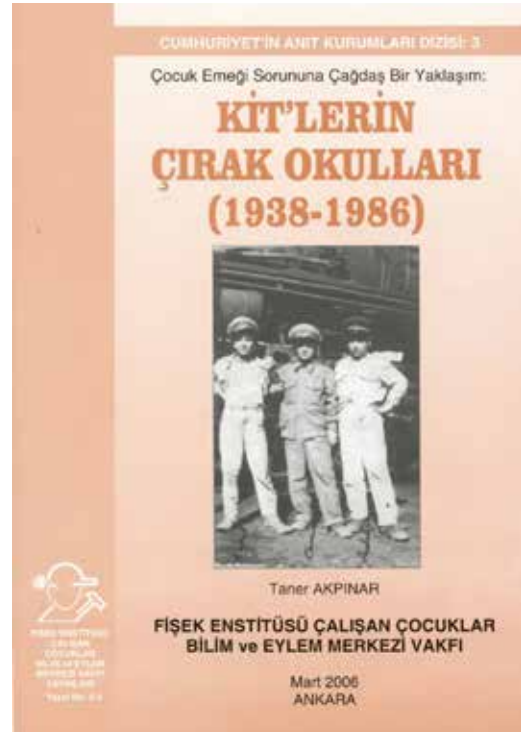
Bu kirli, yıpranmış, eskimiş, gözden çıkarılmış şeylerin içindeki güzelliğe...

Onların hikayelerine, içindeki yaşanmışlığa, doku'nuşlara, mütevaziliğe veya yok olup gidecek olanın içindeki değerlere...

Başak Çetin'in çalışmaları, Japon estetiğinin birkaç temel prensibinden - wabi-sabi, kintsugi ve mono no aware- esinlenen ve hayalle gerçek, mükemmelle kusurlu, yaşamla ölüm, sorularla yanıtların iç içe girdiği fotoğraf karelerinden ve heykellerden oluşuyor.

Bu sergi, Prof.Dr.Gürhan Fişek'in anısına ithaf edilmiş olup, Fişek Çalışan Çocuklar Vakfı yararına düzenlenmiştir.

Cumhuriyet'in Anıt Kurumları Dizisi Kitaplarımız

Cumhuriyet'in Anıt Kurumları Dizisi Kitaplarımızın her biri, vakfımıza 10'ar TL bağışta bulunanlara ücretsiz verilmektedir (Kargo bedeli alıcıya aittir).

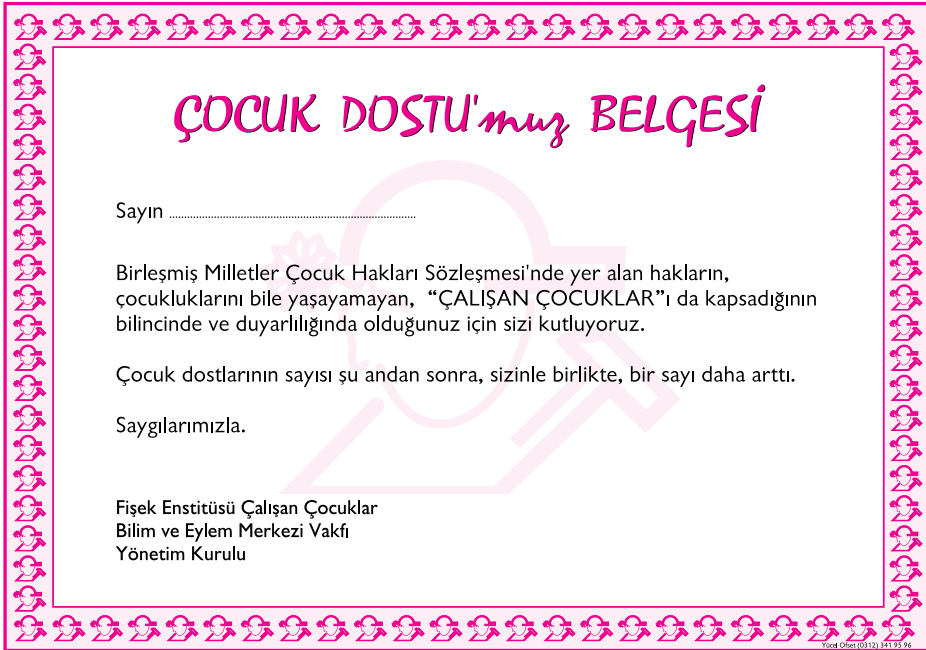
Salgın nedeniyle Vakfımız sadece Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri 13:30-18:00 arasında açılmaktadır.

Siz de Çocuk Dostu'muz musunuz?

Çalışmalarımızı sizlere düzenli aktarabilmek ve sizin çalışmalarımıza katkılarınızı da daha düzenli hale getirmek için yeni bir birliktelik tasarladık:

Çocuk Dostu'muz olursanız **Çalışma Ortamı** dergimizi düzenli olarak alabileceksiniz.

Sizden beklediğimiz katkı, **üç ayda bir 25 TL. İsterseniz yıllık 100 TL** olarak toptan da ödeyebilirsiniz. "**Çocuk Dostu**" belgesi bir yıllık aboneliğiniz tamamlandığında gönderilecektir.

KATKILARINIZ İÇİN :

- Banka Havalesi (Vakıflar Bankası)
- 1. Meşrutiyet Şubesi IBAN Numarası; TR70 0001 5001 5800 7300 3740 76
- 2. Meşrutiyet Şubesi Hesap Numarası; 00158007300374076 (Fişek Enstitüsü)

Lütfen katkılarınız sonrası adresinizi ve hangi yayınımla ilgilendiğinizi bize bildiriniz:

Faks. 0312 – 425 28 01 ve cocukdostumuz@fisek.org.tr

İKİ DAKİKA DÜŞÜN

Tehlikeyi Tanıyalım

Sokak Köşesindeki Beton Direğin Kamyon Üstü Vinç Yardımı İle Yerinden Sökülmesi

Mustafa TAŞYÜREK (*)
mtasyurek@gmail.com

Durum: Yüklenici firma (taşeron) çalışanları bir kamyon üstü vinç yardımı ile cadde ve sokağın birleştiği bir köşedeki iptal edilen beton elektrik direğini sökmek için hazırlık yapmaktadır. Kamyon üstü vinçin kasasında çalışan işçilerin karşılaşılabileceği tehlikeleri tanımlayabilir misiniz?

Neler Olabilir?

1. Çalışanlar, kamyon kasasına çıkarken ve inerken düşebilirler.
2. Oksijen tüpünün vanasının (valfinin) üzerine direktten ya da kasa üzerinde kesilen bir parça düşebilir. Vanası kırılan basınçlı gaz tüpü, kamyon kasasında-kilere, civarda bulunan evlere ya da yoldan geçenlere çarparak hayati tehlikeler oluşturabilir.
3. Oksijen tüpünün yağlı el veya eldiven ile açılıp kapatılması sırasında patlama olabilir. El, kol, yüz yanıkları oluşabileceği gibi, kamyon kasasından da düşmelere neden olabilir.

4. Baresiz çalışanların kafasına direktten bir elektrik ekipman parçası düşerek yaralanmalarına neden olabilir.
5. Kesme işlemini yapan ve çalışma sahasında bulunan diğer çalışanların gözüne erimiş metal parçaları veya kıvılcım kaçarak, göz yaralanmasına neden olabilir.
6. Herkesin gelip geçtiği cadde ve yolda, kamyonun etrafında gerekli işaret ve engel yeterli kadar konulmadığından, duran bu araca başka araçlar çarparak kamyon üzerindeki düşmesine veya yaralanmasına neden olabilir.

* Kim. Müh., İş Sağlığı+İşletme Yönetimi Bilim Uzmanı
Çalışma Bakanlığı Eski İş Güvenliği Müfettişi (1978-1985)
İş Güvenliği Uzmanı (A Sınıfı Sertifikalı)
Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Denetim Kurulu Üyesi

İÇİNDEKİLER

- **VAKIFTAN HABERLER**
 - Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Öykü Yarışması Sonuçları..... 2
 - Çocuğun İnsan Hakları Ödülleri Sahipleri Belli Oldu..... 2
 - Prof. Dr. Gürhan Fişek Sosyal Politika Makale Yarışması 2
 - Sağlık Nerede? 3
- **A. Gürhan FİŞEK**
- **İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ**
 - İşin Yapıldığı Yere Gidiş Geliş Sırasında Olan İş Kazaları..... 4
- **Mustafa TAŞYÜREK**
- Meslek Hastalıklarının Tanılanmasında Geline Nokta 10
- **Yasemin BALCI**
- Tersanelerde Meydana Gelen İş Kazası İstatistiklerine Dair Bir Okuma:
Güvencesizlik, Ağır Çalışma Koşulları ve Artan İş Kazaları 16
- **Emirali KARADOĞAN**
- Covid-19 Stajyerlere Uğramaz mı? 21
- **Sebiha KABLAY**
- İş Kazaları İşçinin Kabahati mi?..... 27
- **Taner AKPINAR - Nail DERTLİ**
- **SOSYAL POLİTİKA**
 - Kent Yoksulluğunun Eğitime Yansımalarına Yönelik Bir Müdahale Çalışması..... 30
- **Tuğba HOŞGÖRÜR - Kasım YILDIRIM - Necdet AYKAÇ - Sergender SEZER - Mine KIZIR**
- **Orhan KAHYA - Mirace KARACA EVREN - Vural HOŞGÖRÜR (Sorumlu Yazar)**
- Covid-19 Pandemisinde ABD Sağlık Sistemini Farklı Kılan Ne? 34
- **Gülbiye YENİMAHALLELİ YAŞAR**
- **ÇOCUK EMEĞİ**
 - Sanayi Devrimi'nden 21. Yüzyıla Değişmeyen Gerçek: Çocuk İşçiliği..... 38
- **Aslı KAYKISIZ**
- Covid-19 Salgınının Çocuk İşçiliğine Olası Etkileri 40
- **Gülten ÇAKMAK**
- **SOSYAL POLİTİKA**
 - Türkiye'de Covid-19 Döneminde Genç İşsizliğinin Gerçek Boyutları..... 44
- **Deniz BEYAZBULUT**
- **SÖYLEŞİ**
 - Sermayenin Yeni Hafif Piyadeleri: 'Kaçak' Göçmen İşçiler 47
- **ANIMSA**
 - Sağlık Meslek Öğrencileri Prof. Dr. Nusret Fişek'i Andı 49
- **Gizem AYDIN - Bahadır HAYTABEY**
- **ANIMSA**
 - Dok'unuş 52
- **YAYINLARIMIZ**
 - Cumhuriyet'in Anıt Kurumları Dizisi Kitaplarımız 53
- **ABONELİK DUYURUSU**
 - Siz de Çocuk Dostu'muz musunuz? 54
- **BULMACA**
 - Sokak Köşesindeki Beton Direğin Kamyon Üstü Vinç Yardımı İle Yerinden Sökülmesi..... 55
- **Mustafa TAŞYÜREK**

FİŞEK ENSTİTÜSÜ

İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ

<http://www.isguvenligi.net>

• **Sahibi:** Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar
Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Adına
Oya FİŞEK

• **Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:**
Oya FİŞEK

• **Yönetim Yeri:** Selanik Cad. Ali Taha Apt. 52/4
Kızılay 06650 ANKARA (e-posta: bilgi@fisek.org.tr)
Tel: 0312 419 78 11 • Faks: 0312 425 28 01 - 395 22 71

• Web sayfası: www.fisek.org.tr

• Çalışma Ortamı Dergisi'nde yayınlanan yazılar,
resimler kaynak gösterilerek kullanılabilir.

• Bu dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bu bir HAKEMLİ dergidir.

• Çocuk Dostu'muz olanlara
dergi ve kitaplarımız düzenli olarak gönderilmektedir.
Sizleri de **Çocuk Dostu'muz** olarak görmek isteriz.

• Çalışma Ortamı Dergisi üç ayda bir yayınlanır.
(YAYGIN SÜRELİ YAYIN)

• ISSN 1302-3519

• Sayı: 167 • Ocak - Şubat - Mart 2021

• ÜCRETSİZDİR

• **Yapım ve Basım:** Büyük Anadolu Medya Grup Ltd. Şti.
Zübeyde Hanım Mah. Elif Sk.
Sütçü Kemal İşhanı No: 7 / 18
İskitler - Altındağ / ANKARA

Tel: 0312 384 30 70 (Pbx) • Fax: 0312 384 30 57

Baskı Tarihi : Mart 2021